

Kommittédirektiv

Skärpt syn på allvarliga våldsbrott m.m.

**Dir.
2007:48**

Beslut vid regeringssammanträde den 29 mars 2007

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall överväga och föreslå förändringar av strafflagstiftningen i syfte att åstadkomma en straffmätning som markerar en skärpt syn på allvarliga våldsbrott. I utredarens uppdrag ingår vidare att överväga förändringar som ger en större spännvidd i straffmätningen vid brott i allmänhet när det har funnits försvårande eller förmildrande omständigheter. I det sammanhanget skall utredaren också överväga betydelsen av flerfaldig brottslighet och återfall i brott.

Utredaren skall dessutom överväga hur påföljdsfrågor och frågor om särskild rättsverkan av brott kan ges större uppmärksamhet i brottmålsprocessen i syfte att bidra till en ökad förutsebarhet och en större enhetlighet i rättstillämpningen.

Utredaren skall lägga fram fullständiga författningsförslag.

Uppdraget skall redovisas senast den 30 april 2008.

Gällande rätt

Den 1 januari 1989 infördes nya regler i brottsbalken om påföljdsbestämningen i brottmål. Lagstiftningen innehåller bl.a. regler för straffmätning (29 kap.) och påföljdsval (30 kap.).

Reformen tydliggjorde att utgångspunkten för påföljdsbestämningen är hur allvarlig och klandervärd den brottslighet som den tilltalade döms för är. Straff skall således bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde (29 kap. 1 § första stycket).

Utgångspunkten för bedömningen av straffvärdet är alltså den straffskala som gäller för det aktuella brottet. Straffskalan för ett

brott ger uttryck för hur allvarligt lagstiftaren anser att brottet är. Straffskalorna är konstruerade så att de skall täcka i princip samtliga fall av det aktuella brottet. Det innebär att skalorna är vida, för vissa brott mycket vida. Många brott är dessutom indelade i olika svårhetsgrader med en straffskala för varje grad av brottet. Sådana straffskalor överlappar oftast varandra. Som exempel på det nu redovisade kan nämnas brottet misshandel. Straffet för misshandel är fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, böter eller fängelse i högst sex månader. Om brottet är grovt, sträcker sig straffskalan från ett till tio års fängelse.

Vid bedömningen av var på straffskalan en viss gärnings straffvärde bör anses ligga skall särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft (29 kap. 1 § andra stycket). Vid bedömningen av straffvärdet skall vidare hänsyn tas till vissa försvårande respektive förmildrande omständigheter (29 kap. 2 och 3 §§).

Regeln att straff skall mätas ut efter straffvärdet är dock inte utan undantag. Återfall i brott efter mellankommande lagföring kan i viss utsträckning medföra ett högre straff än vad straffvärdet motsvarar (29 kap. 4 §). Återfall beaktas i första hand vid valet av påföljd, i andra hand genom förverkande av villkorligt medgiven frihet och sist vid straffmätningen. Andra omständigheter hänförliga till den tilltalades person eller dennes handlande efter brottet – s.k. billighetshänsyn – kan i stället medföra strafflindring (29 kap. 5 §).

Vid flerfaldig brottslighet, dvs. när en person döms för flera brott utan mellankommande lagföring, bestäms ett gemensamt straff för brotten och kan en förhöjd straffskala användas (26 kap. 2 §).

I samband med påföljdsreformen år 1989 konstaterade dåvarande departementschefen att straffmättingspraxis innebar att de flesta straff låg relativt nära straffminimum medan den övre delen av straffskalan utnyttjades mer sällan. Hon uttalade att reformen inte var avsedd att medföra någon påtaglig förändring av denna praxis och att den övre delen av straffskalan är avsedd för exceptionella fall som i praktiken sällan inträffar (prop. 1987/88:120 s. 78 f.).

I brottmålsprocessen skall åklagaren ange den yttre ramen när det gäller vilka gärningar som omfattas av åtalet. Det innebär bl.a. att domstolen inte får döma över några andra gärningsmoment än de som åklagaren har åberopat i gärningsbeskrivningen till stöd för ansvaryrkandet (30 kap. 3 § rättegångsbalken). När det gäller påföljdsfrågan är däremot domstolen inte bunden av eventuella yrkanden

eller uppfattningar som parterna har framfört. Domstolen skall således se till att påföljden är tillräckligt ingripande i förhållande till brottsligheten. Detta innebär bl.a. att domstolen kan döma ut ett straff som är väsentligt strängare än vad åklagaren har yrkat. Också när det gäller utvisning, förverkande och andra särskilda rättsverkningar av brott skall domstolen i princip besluta oberoende av yrkande från åklagaren.

Behovet av en översyn

Grundläggande för påföljdssystemets utformning är principerna om proportionalitet och ekvivalens. Principerna innebär att svårare brott skall bestraffas strängare än lindrigare brott och att lika svåra brott skall bestraffas lika strängt. Av principerna följer också att olika gärningar inom en och samma brottstyp skall bedömas olika strängt när det har funnits försvårande eller förmildrande omständigheter i det enskilda fallet.

Samhällsutvecklingen medför förändringar i synen på olika brottsstraffvärde. De regler som styr domstolarnas straffmätning bör därför avspegla hur klandervärda olika brott är. Vidare bör upprepad brottslighet och återfall i brott medföra strängare straff än ett enskilt brott.

En skärpt syn på allvarliga angrepp på den personliga integriteten kan såvitt gäller sexualbrotten sägas ha fått ett visst genomslag i och med den nya lagstiftning som trädde i kraft på detta område den 1 april 2005. Någon generell reform av lagstiftningen när det gäller brott som innefattar allvarliga former av fysiska kränkningar har dock inte gjorts. Enligt regeringens uppfattning finns det skäl för att en skärpt syn på sådan brottslighet markeras vid straffmätningen. Detta har också kommit till uttryck i regeringsförklaringen.

Mot denna bakgrund är det angeläget att utreda hur strafflagstiftningen kan förändras i syfte att låta en skärpt syn på allvarligare våldsbrottslighet få större genomslag. Vidare bör förändringar övervägas som ger en ökad spännvidd i straffmätningen vid försvårande och förmildrande omständigheter vid brott i allmänhet. Dessutom finns det anledning att i det sammanhanget överväga betydelsen av flerfaldig brottslighet och återfall i brott.

Hantering av frågor om påföljd och särskild rättsverkan av brott i brottmålsprocessen präglas av att domstolen skall besluta oavsett yrkanden eller åberopanden från parterna. Bland annat genom den

moderna åklagarorganisation som har tillskapats sedan rättegångsbalken infördes har förutsättningarna för en annan ordning förbättrats. Det finns därför anledning att överväga om en ökad förutsebarhet för parterna och en större enhetlighet i rättstillämpningen kan uppnås genom förändringar av hur dessa frågor skall behandlas i processen.

I sammanhanget skall nämnas att det pågår ett arbete med att kartlägga domstolarnas straffmätning och påföljdsval i mål om vissa allvarliga våldsbrott, nämligen brotten misshandel och grov misshandel, olaga hot och grovt olaga hot, rån och grovt rån samt grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Denna kartläggning kommer bl.a. att visa hur långa straff som döms ut vid dessa brott, hur försvärande och förmildrande omständigheter har påverkat straffmätningen samt på vilket sätt återfall i brott har beaktats. Kartläggningen görs av Åklagarmyndigheten och skall redovisas till regeringen senast den 27 april 2007.

Uppdraget

Skärpt syn på allvarliga våldsbrott och större spännvidd i straffmätningen vid brott i allmänhet

Utredaren skall analysera de allmänna bestämmelserna om straffmätning i 29 kap. brottsbalken och överväga behovet av förändringar, särskilt i fråga om bestämning av brotts straffvärde, för att tillgodose de syften som anges nedan.

Huvuduppgiften är att överväga och föreslå förändringar av strafflagstiftningen i syfte att åstadkomma en straffmätning som markerar en skärpt syn på allvarliga våldsbrott. Vid sina överväganden skall utredaren särskilt beakta Åklagarmyndighetens redovisning av domstolarnas straffmätning och påföljdsval i mål om brotten misshandel och grov misshandel, olaga hot och grovt olaga hot, rån och grovt rån samt grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning. Utredaren skall uppmärksamma de brott som omfattas av kartläggningen men också andra brott som innefattar allvarliga former av angrepp på enskildas fysiska integritet.

Det står också utredaren fritt att föreslå en förändring av straffskalan för något särskilt brott eller en förändring av de omständigheter som för respektive brottskategori skall beaktas vid bedömningen av till vilken svårhetsgrad brottet skall hänföras. För brottstyper

där några sådana omständigheter inte anges i straffbestämmelserna får utredaren överväga att föreslå sådana. Det ingår dock inte i uppdraget att göra en generell översyn av straffskalorna.

Därutöver skall utredaren överväga förändringar som, vid såväl våldsbrott som andra typer av brott, ger en större spännvidd i straffmätningen när det har funnits försvårande eller förmildrande omständigheter. Förändringar som innebär att sådana omständigheter skall beaktas i större utsträckning skall övervägas. I det sammanhanget skall utredaren också överväga betydelsen av flerfaldig brottslighet och återfall i brott.

Det står utredaren fritt att identifiera andra anknyttande frågor och lämna förslag till lösningar av dessa. Det ingår inte i uppdraget att göra en översyn av reglerna om påföljdernas innehåll eller om val av påföljd.

En utgångspunkt för översynen är de principer som påföljdssystemet vilar på. Ett par av dessa, proportionalitets- och ekvivalensprinciperna, har beskrivits ovan. Påföljdssystemets utformning kännetecknas också av krav på legalitet, förutsebarhet och enhetlig rättstillämpning. Utredaren skall därför vid sina överväganden och vid utformningen av sina förslag beakta även dessa krav. Det innebär att regler som föreslås skall vara tydliga, väl avgränsade och lätta att tillämpa.

Påföljdsfrågor m.m. i brottmålsprocessen

Utredaren skall överväga hur påföljdsfrågor och frågor om särskild rättsverkan av brott, t.ex. utvisning och förverkande, kan ges större uppmärksamhet i brottmålsprocessen i syfte att bidra till en ökad förutsebarhet och en större enhetlighet i rättstillämpningen. En förändring som skall prövas är att tydliggöra eller förändra åklagarens roll, t.ex. genom att ålägga åklagaren att framställa preciserade yrkanden och skäl i dessa frågor.

Konsekvenser för påföljdssystemet i övrigt m.m.

Förändringar av strafflagstiftningen i den riktning som avses i uppdraget kan antas medföra konsekvenser för påföljdssystemet i övrigt. Detta kan t.ex. gälla påföljdernas innehåll samt utrymmet för att välja icke frihetsberövande påföljder och för att verkställa fängelse-

straff genom intensivövervakning med elektronisk kontroll. Också utrymmet för att tillämpa andra regler kan påverkas, t.ex. bestämmelser om straffprocessuella tvångsmedel. Utredaren skall analysera vilka konsekvenser de förslag som läggs fram kan antas få. Denna analys kommer att utgöra ett viktigt underlag för kommande överväganden om en översyn av andra delar av påföljdssystemet.

Arbetets bedrivande och redovisning av uppdraget

Utredaren bör, om möjligt, inhämta kunskap om för uppdraget relevanta förhållanden i några jämförbara länder.

Utredaren skall hålla sig informerad om arbete som bedrivs inom Regeringskansliet och utredningsväsendet på det område som uppdraget avser.

Utredaren skall redovisa de ekonomiska konsekvenserna av de förslag som läggs fram. Detta förutsätter bl.a. bedömningar av hur förslagen kan komma att påverka i vilken utsträckning icke frihetsberövande påföljder döms ut samt kostnaderna för verkställighet av påföljder. Om förslagen kan förväntas leda till kostnadsökningar för det allmänna, skall utredaren föreslå hur dessa skall finansieras.

Utredaren skall lägga fram fullständiga författningsförslag.

Uppdraget skall redovisas senast den 30 april 2008.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv

**Tilläggsdirektiv till Straffnivåutredningen
(Ju 2007:04)**

**Dir.
2007:137**

Beslut vid regeringssammanträde den 4 oktober 2007

Sammanfattning av uppdraget

Straffnivåutredningen (Ju 2007:04) ska med förtur i ett delbetänkande se över straffskalan för mord i syfte att skapa utrymme för en mer nyanserad straffmätning och därigenom också en höjd straffnivå för detta brott.

Delbetänkandet ska lämnas senast den 30 november 2007. Tiden för redovisning av uppdraget i övrigt förlängs till den 31 juli 2008.

Utredningens nuvarande uppdrag

Regeringen beslutade den 29 mars 2007 om direktiv (dir. 2007:48) till en särskild utredare med uppdrag att överväga och föreslå förändringar av strafflagstiftningen i syfte att åstadkomma en straffmätning som markerar en skärpt syn på allvarliga våldsbrott. Utredningen antog namnet Straffnivåutredningen.

I utredningens uppdrag ingår vidare att överväga förändringar som ger en större spännvidd i straffmätningen vid brott i allmänhet när det har funnits försvårande eller förmildrande omständigheter. I det sammanhanget ska utredningen också överväga betydelsen av flerfaldig brottslighet och återfall i brott.

Utredningen ska dessutom överväga hur påföljdsfrågor och frågor om särskild rättsverkan av brott kan ges större uppmärksamhet i brottmålsprocessen i syfte att bidra till en ökad förutsebarhet och en större enhetlighet i rättstillämpningen.

Utredningen ska lägga fram fullständiga författningsförslag. Uppdraget ska redovisas senast den 30 april 2008.

Behov av ett delbetänkande om straffskalan för mord

Straffskalan för mord är fängelse i tio år eller på livstid (3 kap. 1 § brottsbalken). Det innebär att en domstol har två alternativ när den ska mäta ut ett fängelsestraff för mord: antingen ett tidsbestämt straff på tio år eller ett livstidsstraff (här bortses från möjligheterna att döma till längre tidsbestämda straff vid flerfaldig brottslighet och återfall i brott). Det finns ett flertal andra brott som också har fängelse på livstid i straffskalan, t.ex. terroristbrott enligt lagen (2003:148) om straff för terroristbrott.

Livstids fängelse omvandlas i de allra flesta fall till ett tidsbestämt straff. Tidigare var den enda möjligheten att bli frigiven från ett livstidsstraff att regeringen beviljade nåd, normalt genom att tidsbestämma straffet. Tidsbestämningarna låg länge, med något undantag, mellan 14 och 16 år. Sedan mitten av 1990-talet har livstidsstraffen vanligen bestämts till mellan 18 och 25 år. Genom lagen (2006:45) om omvandling av fängelse på livstid, som trädde i kraft den 1 november 2006, infördes en möjlighet för den som dömts till livstids fängelse att genom domstolsprövning få straffet omvandlat till fängelse på viss tid. När omvandling sker enligt lagen får fängelsestraffets längd inte understiga det längsta tidsbestämda straff som kan dömas ut, dvs. för närvarande 18 år.

Eftersom livstidsstraffen numera i princip tidsbestäms från 18 år och uppåt, är skillnaden i verkställighetstid för den som döms för mord till fängelse på livstid och den som döms för detta brott till fängelse i tio år stor. Utredningen om frigivningsprövning av livstidsdömda anförde i betänkandet Frigivning från livstidsstraff (SOU 2002:26 s. 120) att det borde övervägas att utvidga straffskalan för mord på så sätt att den omfattar t.ex. fängelse i lägst tio och högst sexton år eller på livstid.

Frågan om straffmätning för mord har nyligen aktualiserats i Högsta domstolen. I ett avgörande från den 30 mars 2007 (NJA 2007 s. 194) har domstolen uttalat att livstidsstraffet bör förbehållas de allvarligaste fallen av mord. I domen hänvisas bl.a. till utvecklingen mot en skärpning av den påföljd som i realiteten följer av ett livstidsstraff. Avgörandet har följts av ett antal underrättsdomar för mord där påföljden har bestämts till fängelse i tio år. Domarna belyser på ett tydligt sätt behovet av att kunna nyansera straffmätningen för mord med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

Straffnivåutredningens huvuduppgift är att lämna förslag som syftar till att åstadkomma en straffmätning som markerar en skärpt

syn på allvarliga våldsbrott. Grundläggande för översynen är påföljds-systemets principer om proportionalitet och ekvivalens, som innebär att svårare brott ska bestraffas strängare än lindrigare brott och att lika svåra brott ska bestraffas lika strängt. Mord är det grövsta av de allvarliga våldsbrotten och ett brott i vars straffskala proportionalitetsprincipen kan ges större genomslag. Frågan om en översyn av straffskalan för mord får därför anses redan ingå i Straffnivåutredningens uppdrag. Utredningen har också börjat överväga denna fråga.

En översyn av straffskalan för mord är av stor principiell betydelse. Frågan är också angelägen för rättstillämpningen med hänsyn till den förnyade aktualitet som den har fått. Det finns följaktligen behov av att utreda den så snabbt som möjligt. Straffnivåutredningen bör därför ges i uppdrag att redovisa sina överväganden i denna fråga i ett delbetänkande.

Tilläggsuppdraget

Straffnivåutredningen ska med förtur i ett delbetänkande se över straffskalan för mord i syfte att skapa utrymme för en mer nyanserad straffmätning och därigenom också en höjd straffnivå för detta brott. Utredningen ska överväga om det förslag som diskuterades i betänkandet Frigivning från livstidsstraff (SOU 2002:26) kan vara en framkomlig väg att åstadkomma detta. Det står också utredningen fritt att överväga andra alternativ, t.ex. en höjning av minimi-straffet för mord. Det ingår inte i uppdraget att överväga frågan om att avskaffa livstidsstraffet som sådant.

Vid sina överväganden ska utredningen analysera om de förändringar som föreslås när det gäller mord medför behov av andra författningsändringar, t.ex. när det gäller straffskalorna för andra brott som kan ge livstids fängelse. Om utredningen bedömer att så är fallet, ska den lämna förslag på sådana ändringar.

Delbetänkandet ska lämnas senast den 30 november 2007.

Enligt de ursprungliga direktiven ska utredningens uppdrag redovisas senast den 30 april 2008. Med hänsyn till att frågan om en ändring av straffskalan för mord ska redovisas i ett delbetänkande förlängs tiden för redovisning av utredningens uppdrag i övrigt till den 31 juli 2008.

(Justitiedepartementet)

Allvarliga våldsbrott

Nedanstående tabell utvisar brottsbeteckning, lagrum och straffskala för de brott som vi i avsnitt 1.3.2 har ansett typiskt sett kunna utgöra allvarliga våldsbrott. I tabellen anges också när den bestämmelse där gärningen straffbeläggs senast har ändrats i sak och vad ändringen innebar.

<i>Brottsbeteckning</i>	<i>Lagrum</i>	<i>Straffskala¹</i>	<i>Senast ändrad i sak</i>
Mord	3 kap. 1 § BrB	fängelse i 10 år eller på livstid	
Dråp	3 kap. 2 § BrB	fängelse 6-10 år	
Barnadråp	3 kap. 3 § BrB	fängelse i högst 6 år	
Misshandel	3 kap. 5 § BrB	fängelse i högst 2 år ringa brott: böter eller fängelse i högst 6 mån	1993 (SFS 1993:207) Straffskalan för ringa brott ändrades från att endast ha innehållit böter till böter eller fängelse i högst 6 mån.

¹ Som framgår närmare av avsnitt 1.2.2 har vi i delbetänkandet Straffskalan för mord (SOU 2007:90) föreslagit att straffskalorna för merparten av de brott som kan bestraffas med fängelse på livstid ska ändras så att det, förutom livstidsstraff, ska vara möjligt att döma ut tidsbestämda fängelsestraff om upp till 18 år.

<i>Brottsbeteckning</i>	<i>Lagrum</i>	<i>Straffskala¹</i>	<i>Senast ändrad i sak</i>
Grov misshandel	3 kap. 6 § BrB	fängelse 1-10 år	1988 (SFS 1988:2) Rekvisitet "synnerlig hänsynslöshet eller råhet" ändrades till "särskild hänsynslöshet eller råhet" i syfte att åstadkomma ett större utrymme att döma för grovt brott.
Vållande till annans död	3 kap. 7 § BrB	fängelse i högst 2 år ringa brott: böter grovt brott: fängelse 6 mån-6 år	2001 (SFS 2001:348) Andra stycket 2 infördes.
Vållande till kroppsskada eller sjukdom	3 kap. 8 § BrB	böter eller fängelse i högst 6 mån grovt brott: fängelse i högst 4 år	2001 (SFS 2001:348) Andra stycket 2 infördes.
Människorov	4 kap. 1 § BrB	fängelse 4-10 år eller på livstid mindre grovt brott: fängelse i högst 6 år	
Människohandel	4 kap. 1 a § BrB	fängelse 2-10 år mindre grovt brott: fängelse i högst 4 år	2004 (SFS 2004:496) Bestämmelsen infördes.
Olaga frihetsberövande	4 kap. 2 § BrB	fängelse 1-10 år mindre grovt brott: böter eller fängelse i högst 2 år	
Olaga tvång	4 kap. 4 § BrB	böter eller fängelse i högst 2 år grovt brott: fängelse 6 mån-6 år	

<i>Brottsbeteckning</i>	<i>Lagrum</i>	<i>Straffskala¹</i>	<i>Senast ändrad i sak</i>
Grov fridskränkning	4 kap. 4 a § BrB	fängelse 6 mån-6 år	2000 (SFS 1999:845) Rekvisitet "om gärningarna varit ett led i en upprepad kränkning..." ändrades till "om var och en av gärningarna utgjort ett led i en upprepad kränkning..."
Grov kvinnofrids-kränkning	4 kap. 4 a § BrB	fängelse 6 mån-6 år	2000 (SFS 1999:845) Se grov fridskränkning.
Olaga hot	4 kap. 5 § BrB	böter eller fängelse i högst 1 år grovt brott: fängelse 6 mån-4 år	1993 (SFS 1993:207) Den särskilda straffskalan för grovt brott infördes.
Våldtäkt	6 kap. 1 § BrB	fängelse 2-6 år mindre grovt brott: fängelse i högst 4 år	2005 (SFS 2005:90) Våldtäktsbegreppet utvidgades.
Grov våldtäkt	6 kap. 1 § BrB	fängelse 4-10 år	2005 (SFS 2005:90) Våldtäktsbegreppet utvidgades.
Sexuellt tvång	6 kap. 2 § BrB	fängelse i högst 2 år	2005 (SFS 2005:90) Tillämpningsområdet utvidgades.
Grovt sexuellt tvång	6 kap. 2 § BrB	fängelse 6 mån-6 år	2005 (SFS 2005:90) Tillämpningsområdet utvidgades. Maximistraffet för grovt brott höjdes från 4 år till 6 år.
Våldtäkt mot barn	6 kap. 4 § BrB	fängelse 2-6 år	2005 (SFS 2005:90) Bestämmelsen infördes.

<i>Brottsbeteckning</i>	<i>Lagrum</i>	<i>Straffskala¹</i>	<i>Senast ändrad i sak</i>
Grov våldtäkt mot barn	6 kap. 4 § BrB	fängelse 4-10 år	2005 (SFS 2005:90) Bestämmelsen infördes.
Sexuellt utnyttjande av barn	6 kap. 5 § BrB	fängelse i högst 4 år	2005 (SFS 2005:90) Bestämmelsen infördes.
Sexuellt övergrepp mot barn	6 kap. 6 § 1 st BrB	fängelse i högst 2 år	2005 (SFS 2005:90) Bestämmelsen infördes.
Grovt sexuellt övergrepp mot barn	6 kap. 6 § 2 st BrB	fängelse 6 mån-6 år	2005 (SFS 2005:90) Bestämmelsen infördes.
Rån	8 kap. 5 § BrB	fängelse 1-6 år	1976 (SFS 1975:1395) Andra stycket (om förfarande av mindre allvarlig art) infördes.
Grovt rån	8 kap. 6 § BrB	fängelse 4-10 år	
Utpressning	9 kap. 4 § BrB	fängelse i högst 2 år ringa brott: böter grovt brott: fängelse 6 mån-6 år	
Kapning	13 kap. 5 a § BrB	fängelse i högst 4 år grovt brott: fängelse 2-10 år eller på livstid	2003 (SFS 2003:149) Begreppet kapning utvidgades (omfattade tidigare endast luftfartyg).
Flygplatssabotage	13 kap. 5 b § BrB	fängelse i högst 4 år grovt brott: fängelse 2-10 år eller på livstid	1990 (SFS 1990:416) Bestämmelsen infördes.

<i>Brottsbeteckning</i>	<i>Lagrum</i>	<i>Straffskala¹</i>	<i>Senast ändrad i sak</i>
Våldsamt upplopp	16 kap. 2 § BrB	<i>anstiftare och anförare:</i> fängelse i högst 10 år <i>annan deltagare:</i> böter eller fängelse i högst 4 år	
Myteri	16 kap. 6 § BrB	<i>anstiftare och anförare:</i> fängelse i högst 6 år, vid våld mot person eller egendom eller om brottet annars är att anse som grovt fängelse i högst 10 år eller på livstid <i>annan deltagare:</i> böter eller fängelse i högst 4 år, vid våld mot person eller egendom fängelse i högst 6 år, om brottet annars är att anse som grovt fängelse i högst 10 år eller på livstid	1987 (SFS 1986:645) Omfattande reform av det militära ansvarssystemet medförde att bestämmelsen överflyttades från 21 kap. BrB.
Våld eller hot mot tjänsteman	17 kap. 1 § BrB	fängelse i högst 4 år ringa brott: böter eller fängelse i högst 6 mån	1976 (SFS 1975:667) Ämbetsansvaret avskaffades, varvid begreppet "förgriper sig på någon i hans myndighetsutövning" infördes.
Övergripp i rätts-sak	17 kap. 10 § BrB	fängelse i högst 4 år ringa brott: böter eller fängelse i högst 6 mån grovt brott: fängelse 2-8 år	2002 (SFS 2002:117)

<i>Brottsbeteckning</i>	<i>Lagrum</i>	<i>Straffskala¹</i>	<i>Senast ändrad i sak</i>
Folkrättsbrott	22 kap. 6 § BrB	fängelse i högst 4 år grovt brott: fängelse i högst 10 år eller på livstid	1995 (SFS 1994:1721)
Folkmord	1 § lagen (1964:169) om straff för folk- mord	fängelse 4-10 år eller på livstid	
Brott mot lagen med förbud mot köns- stypning av kvinnor	2 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstypning av kvinnor	fängelse i högst 4 år grovt brott: fängelse 2-10 år	1998 (SFS 1998:407)
Terroristbrott	2 § lagen (2003:148) om straff för terro- ristbrott	fängelse 4-10 år eller på livstid mindre grovt brott: fängelse 2-6 år ²	

² Om ett högre lägsta straff för gärningen har föreskrivits i brottsbalken gäller det lägsta straffet.

Rättsfall

Grov misshandel

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1990 s. 776

Bengt Ö och Lotta C inledde år 1985 ett samboförhållande. Förhållandet avbröts flera gånger av Lotta C, som vid några tillfällen valde att leva med andra män för att sedan återuppta förhållandet med Bengt Ö. I september 1989 befann sig Bengt Ö och Lotta C tillsammans med varsitt sällskap på en dansrestaurang. Under kvällen uppstod diskussion mellan Bengt Ö och Lotta C om Lotta C:s umgänge under kvällen och om förhållandet mellan dem båda. Bengt Ö uppfattade Lotta C:s uppträdande som att hon åter ville bryta förhållandet. Bengt Ö blev därvid mycket upprörd och tilldelade Lotta C ett knytnävsslag i ansiktet, varefter han pressade henne mot ett staket som gav vika så att hon föll omkull på marken. Därefter lyfte Bengt Ö upp Lotta C och kastade ned henne i en å. I ån tvingade Bengt Ö ned Lotta C:s huvud under vattenytan och höll kvar henne där. Bengt Ö avbröt sitt förfarande sedan andra personer försökt komma till Lotta C:s undsättning.

På morgonen efter ovan beskrivna händelser hotade Bengt Ö upprepade gånger Lotta C genom att uttala ”Du kommer aldrig ifrån mig, jag ska döda dig, jag ska förfölja dig, först ska jag hugga benen av dina hästar, sedan ska jag döda hundarna, jag har vapnet där uppe, du ska få betala för det här!”

Bengt Ö åtalades för misshandel (såvitt avsåg knytnävsslaget och knuffen mot staketet), försök till mord (genom att kasta Lotta C i ån och trycka ned hennes huvud under vattnet) och olaga hot (uttalandena dagen efter restaurangbesöket).

Tingsrätten fann inte styrkt att Bengt Ö haft uppsåt att döda Lotta C och bedömde hela det förfarande som utspelats i restaurangen

och i ån som ett fall av misshandel, som visserligen var allvarlig, men inte grov. Därtill dömdes Bengt Ö för olaga hot, såvitt avsåg uttalandena mot Lotta C på morgonen efter misshandeln. Tingsrätten konstaterade att det av hänsyn till allmän laglydnad inte kom i fråga att döma Bengt Ö till annan påföljd än fängelse. Vid straffmätningen tog tingsrätten hänsyn till att Lotta C:s brytning av förhållandet med Bengt Ö endast var det sista ledet i ett beteende som pågått under flera år. Gärningarna ansågs därför ha föregåtts av ett grovt kränkande beteende från Lotta C:s sida och Bengt Ö ansågs till följd av sinnesrörelse ha haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande. Fängelsestraffets längd bestämdes till åtta månader.

Hovrätten fann liksom tingsrätten att det inte var visat att Bengt Ö haft uppsåt att döda Lotta C. Till följd av att Bengt Ö kastat Lotta C i ån utan att ha någon som helst kännedom om vilka skador som hon kunnat förorsakas när hon hamnade i vattnet och att Lotta C måste ha upplevt händelsen i ån som att hon kämpade för sitt liv bedömdes misshandelsbrottet dock som grovt. Knytnävsslaget på restaurangen och det olaga hotet dagen efter misshandeln ansågs konsumerade av händelserna i ån. Hovrätten gjorde inte någon ändring i den påföljd som tingsrätten dömt ut.

Inför Högsta domstolen yrkade Riksåklagaren att Bengt Ö, förutom för grov misshandel, skulle dömas för olaga hot samt att fängelsestraffet skulle skärpas. Högsta domstolen fann att den misshandel som Bengt Ö utövade mot Lotta C inte kunde anses helt oprovocerad och att Bengt Ö handlat i ett tillstånd av djup upprördhet över Lotta C:s uppträdande mot honom. Misshandeln ansågs därför inte vittna om sådan särskild hänsynslöshet eller råhet som avses i 3 kap. 6 § BrB. Inte heller ansågs Bengt Ö:s förfarande ha inneburit någon fara för Lotta C:s liv och hon hade genom misshandeln endast fått lindrigare kroppsskador. Misshandeln ansågs inte kunna bedömas som grov. De hotelser som Bengt Ö uttalat dagen efter misshandeln ansågs utgöra ett särskilt brott, olaga hot. Enligt Högsta domstolens bedömning saknades anledning att frångå tingsrättens straffmätning.

NJA 1992 s. 85

I början av maj 1990 misshandlade Christer J sin ett och ett halvt år gamle styvson genom att tilldela styvsonen ett flertal slag så att han ådrog sig underhudsblödningar och överhudsavskrapningar på huvu-

det, halsen, armarna och bålen. Den 7 juni samma år misshandlade Christer J sin en månad gamla dotter genom bl.a. kraftiga skakningar och hårt tryck mot bröstkorgen. En månad efter misshandeln avled dottern till följd av den livsfarliga hjärnskada som hon åsamkats.

Tingsrätten dömde Christer J för grov misshandel mot styvsonen. Det ansågs inte styrkt att Christer J haft uppsåt att skada sin dotter, men däremot ansågs han av oaktsamhet ha vållat hennes död. Han dömdes därför för vållande till annans död, som med hänsyn till omständigheterna inte ansågs utgöra grovt brott. Påföljden för brotten bestämdes till fängelse ett år sex månader.

I hovrätten yrkade åklagaren att gärningen mot dottern skulle bedömas som vållande till annans död, grovt brott, och att straffet under alla förhållanden skulle skärpas. Christer J yrkade att gärningen mot styvsonen skulle dömas som misshandel av normalgraden och att straffet skulle sättas ned. Såvitt avsåg misshandeln mot styvsonen fann hovrätten att det visserligen framstod som försvårande att brottet riktats mot ett litet barn. Med hänsyn till skadornas karaktär, att misshandeln skett vid endast ett tillfälle och att Christer J befunnit sig i ett psykiskt uttröttat tillstånd ansågs det emellertid inte finnas tillräckliga skäl att bedöma misshandeln som grov. Hovrätten delade tingsrättens bedömning att den oaktsamhet som Christer J uppvisat vid vållandet av dotterns död inte var att bedöma som grov. Straffet för den samlade brottsligheten sattes ned till fängelse tio månader.

Högsta domstolen fann att misshandeln mot styvsonen, trots att det såvitt framkommit endast rört sig om ett tillfälle och att skadorna var av mindre allvarligt slag, genom att den riktades mot ett litet barn vittnade om en sådan särskild hänsynslöshet att den var att bedöma som grov. Högsta domstolen gjorde vidare bedömningen att Christer J genom att skaka ett nästan nyfött barn så att hon åsamkades en allvarlig hjärnskada hade handlat så oförsvarligt att hans vållande till barnets död skulle bedömas som grovt. Påföljden för brotten bestämdes till fängelse ett år sex månader.

NJA 1992 s. 324

Christer B misshandlade Kerstin T genom att fälla henne till golvet, utdela sparkar mot hennes huvud och kropp samt att upprepade gånger sticka henne bl.a. i ryggen med en kökskniv. Av misshandeln

åsamkades Kerstin T bl.a. ett antal stick- och skärsår. Både Christer B och Kerstin T var berusade vid tillfället.

Tingsrätten fann att Christer B visat särskild hänsynslöshet och råhet genom att hugga mot Kerstin T med kniv samt att gärningen därför skulle rubriceras som grov misshandel. Påföljden bestämdes till fängelse ett år.

Hovrätten fann att den misshandel som Christer B gjort sig skyldig till visserligen varit av allvarlig karaktär, men att den då de skador Kerstin T ådragit sig varit av lindrig karaktär inte kunde anses som grov. Hovrätten dömde Christer B för misshandel till fängelse sex månader.

Högsta domstolen gjorde bedömningen att den gärning Christer B gjort sig skyldig till typiskt sett visat en sådan hänsynslöshet och grovhet att den ska anses innefatta grov misshandel. Enligt Högsta domstolens bedömning var det enda som kunde anföras till stöd för en annan bedömning att skadorna blev tämligen lindriga. Detta ansågs dock åtminstone i huvudsak bero på tillfälligheter. Christer B dömdes för grov misshandel till fängelse ett år.

NJA 1994 s. 614

Ellis A, som var HIV-smittad, hade vid minst två tillfällen samlag utan skyddsmedel med Solveig S. Solveig S blev inte smittad av HIV. Ellis A åtalades för försök till grov misshandel genom att ha försökt överföra HIV-smitta till Solveig S.

Tingsrätten fann att Ellis A insett risken för att han skulle överföra HIV-smitta till Solveig S och att han inte brydde sig om huruvida hon blev smittad eller inte. Till följd härav ansågs Ellis A ha haft s.k. eventuellt uppsåt att överföra HIV-smitta till Solveig S. Genom att ha haft samlag med Solveig S utan att tala om att han var HIV-smittad och utan att använda kondom ansågs Ellis A ha visat hänsynslöshet mot Solveig S och utsatt henne för livsfara. Ellis A dömdes för försök till grov misshandel till fängelse två år.¹

Hovrätten delade tingsrättens bedömning i ansvarsfrågan. Gärningarnas straffvärde ansågs dock vara sådant att straffet skulle skärpas. Fängelsestraffets längd bestämdes till tre år.

Högsta domstolen gjorde inte någon ändring i hovrättens dom.

¹ Påföljden omfattade även egenmäktigt förfarande, hot mot tjänsteman, förgripelse mot tjänsteman och våldsamt motstånd.

NJA 2000 s. 278

Fredrik B, 19 år, misshandlade Dan L genom att tilldela honom ett kraftigt slag i huvudet med en glasflaska. Dan L blev medvetslös under en och en halv veckas tid samt orsakades bl.a. blödning i hjärnan. Skadorna var livshotande och Dan L, som fick genomgå omfattande skaloperationer, fick bestående hjärnskador i form av bl.a. afasi. Misshandeln föregicks av en dispyt mellan Fredrik B, som var kraftigt berusad, och Dan L, som också var påverkad av alkohol.

Tingsrätten fann utrett att Fredrik B medvetet och med full kraft slagit flaskan mot Dan L:s huvud samt att han varit likgiltig för effekten av slaget. Gärningen bedömdes som grov misshandel. I påföljdsdelen anförde tingsrätten att det på grund av straffvärdet och brottets art förelåg särskilda skäl att döma Fredrik B till fängelse trots hans låga ålder. Med hänsyn till straffvärdet ansågs samhällstjänst inte kunna komma i fråga. Med beaktande av Fredrik B:s ålder bestämdes påföljden till fängelse ett år två månader.²

Hovrätten delade tingsrättens bedömning att Dan L skulle dömas för grov misshandel. I påföljdsdelen anförde hovrätten att den misshandel som utövats mot Dan L var av allvarlig karaktär och hade ett betydande straffvärde samt att straffet om brottet hade begåtts av en person över 21 år skulle ha blivit fängelse betydligt överstigande minimistraffet ett år. På grund av Fredrik B:s ungdom ansågs emellertid skyddstillsyn i förening med ett kortare fängelsestraff, fängelse i tre månader, vara en tillräckligt ingripande påföljd.

Högsta domstolen anförde att Fredrik B genom att utdela ett livsfarligt slag mot Dan L:s huvud visat särskild hänsynslöshet och råhet. På grund härav, och då misshandeln förorsakat Dan L en utomordentligt svår kroppsskada, rubricerades gärningen som grov misshandel. I fråga om påföljd anförde Högsta domstolen följande.

Enligt 29 kap. 1 § BrB skall straff bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Lägsta föreskrivna straff för grov misshandel är ett års fängelse och högsta föreskrivna straff är 10 års fängelse. Det föreligger ej några försvårande eller förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 2 och 3 §§ BrB att beakta vid bedömningen av straffvärdet. Enligt 29 kap. 1 § 2 st skall vid bedömningen av straffvärdet särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den

² Påföljden omfattade även misshandel av normalgraden vid ett annat tillfälle, olovligt innehav av farligt föremål samt en tidigare utdömd villkorlig dom för medhjälp till stöld, vilken undanröjdes.

tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som den tilltalade haft. Fredrik B:s slag har förorsakat Dan L en omedelbart livshotande skada och bestående men i form av en synnerligen allvarlig hjärnskada. Det har varit fråga om en hänsynslös och rå misshandel som visat att Fredrik B varit helt likgiltig för vilka skador han vållade Dan L. Enligt HD:s bedömning har gärningen i sig ett straffvärde på 3 års fängelse.

Enligt Högsta domstolens bedömning innebar gärningens höga straffvärde att den av hovrätten valda påföljden inte kunde anses tillräckligt ingripande, utan att Fredrik B skulle dömas till fängelse. Med hänsyn till att endast Fredrik B hade överklagat tingsrättens dom bestämdes fängelsestraffet längd till ett år två månader.

NJA 2000 s. 612

Jonas J misshandlade sin fyraåriga styvdotter genom att med ett trubbigt våld mot buken, troligen ett slag eller en spark, slita av hennes tolvfingertarm, vilket ledde till att det uppkom blödningar i levern, bukspottskörteln, tarmkäxet och i rummet bakom bukhinnan. Tarmskadan var livshotande och skulle obehandlad ha lett till döden.

Tingsrätten fann det inte ställt utom varje rimligt tvivel att det var Jonas J som hade åsamkat styvdottern skadorna och ogillade därför åtalet.

Hovrätten fann åtalet styrkt och dömde Jonas J för grov misshandel till fängelse tre år. I påföljdsdelen anförde hovrätten att misshandeln varit av synnerligen allvarlig beskaffenhet och förövats mot ett litet barn som stått under gärningsmannens tillsyn samt att den därför hade ett mycket högt straffvärde.

Högsta domstolen, som fastställde hovrättens domslut, anförde bl.a. följande.

Brottet har i detta fall bestått i ett kraftigt våld som riktats mot en fyraårig flicka som på grund av glutenallergi inte vägde mer än tolv kg, dvs som en normal ettåring. Våldet har varit så kraftigt att flickans tolvfingertarm slitits av helt. Det är uppenbart att ett uppsåtligt våld av detta slag – helt oavsett i vad mån de i 6 § 2 st angivna kriterierna kan anses uppfyllda och täckta av uppsåt – är att bedöma som grov misshandel. Straffskalan för grov misshandel är fängelse i lägst ett år och högst tio år. Redan härav följer att gärningen har ett straffvärde som i princip utesluter annan påföljd än fängelse. Frågan i målet är då hur långt fängelsestraff som Jonas J skall dömas till.

...

I likhet med vad som gäller för gradindelningen skall samtliga omständigheter vid gärningen beaktas vid straffmätningen. Som framgår av 1 § är emellertid subjektiva omständigheter av mer avgörande betydelse för straffmätningen än för gradindelningen. Av betydelse är också att så kallade objektiva överskott (i den mån dessa inte föranleder särskilt ansvar för annat brott) kan beaktas inom ramen för straffmätningen för ett uppsåtligt brott under förutsättning att gärningsmannen varit oaktsam i förhållande till överskottet.

Vid misshandelsbrott är det inte ovanligt att det av utredningen framgår att ett övergrepp utgjort led i en upprepad kränkning av den angripnes integritet. Av utredningen kan också framgå att det varit fråga om ett utdraget eller på annat sätt omfattande övergrepp. Av sådana yttre omständigheter kan det också vara möjligt att dra slutsatser om gärningsmannens avsikter och motiv liksom den inställning han haft i övrigt vid gärningens begående. Några påståenden att Jonas J tidigare gjort sig skyldig till några övergrepp mot flickan eller utövat annat våld mot henne än det som riktats mot hennes buk har inte framställts i HD. Utredningen tillåter inte några slutsatser om Jonas J:s avsikter och motiv. Det saknas anledning att anta att några sådana förmildrande omständigheter som anges i 29 kap 3 § har förelegat.

Av utredningen framgår att det våld som Jonas J riktat mot flickans buk, även om skadan påverkats av ett mothåll på ryggen, varit så kraftigt att Jonas J måste ha insett att våldet inte bara skulle orsaka svår smärta utan också att det i vart fall förelåg en betydande risk för synnerligen allvarliga skador. Som skäl för straffhöjning har åklagaren åberopat bl a att skadorna enligt vad som framgår av rättsläkarintyget varit livshotande, dvs att de utan behandling skulle ha lett till döden. I detta sammanhang skall nämnas att flickan numera är återställd från sin tarmskada. Även om utredningen inte ger stöd för att Jonas J haft för avsikt att tillfoga flickan så svåra skador eller att han efter misshandeln insett hennes behov av omedelbar läkarvård är det uppenbart att det våld som Jonas J utövat varit så kraftigt och den skada som han orsakat så allvarlig att omständigheterna framstår som starkt försvärande vid bedömningen av straffvärdet.

Av naturliga skäl är skadornas omfattning och vad gärningsmannen förstått eller bort förstå angående dessa en grundläggande faktor för bedömningen av straffvärdet för misshandelsbrott. I 29 kap 2 § finns bestämmelser om omständigheter som, vid sidan härav, skall beaktas särskilt som försvärande vid bedömningen av straffvärdet. Vad gäller det brott som Jonas J gjort sig skyldig till finns i den delen anledning att särskilt peka på den omständigheten att den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig. Därmed avses bl a brott som riktat sig mot barn. Detta är en faktor som normalt bör tillmätas en betydande vikt vid straffmätningen och då särskilt när det gäller övergrepp mot barn där riskerna för svåra och långvariga personliga skadeverkningar är särskilt stora. Utredningen ger däremot inte stöd för att Jonas J, även utöver vad som redan ligger i att han riktat ett så kraftigt våld mot ett litet och sjukligt barn, visat

en sådan särskild hänsynslöshet som skall beaktas vid straffmätningen. Av viss självständig betydelse är däremot att Jonas J:s brott framstår som ett missbruk av det särskilda förtroende som barnets mor visat honom genom att anförtro flickan i hans vård.

Sammantaget får det anses föreligga försvårande omständigheter i en sådan omfattning att det klart går utöver vad som redan är beaktat inom ramen för gradindelningen. Frågan blir då på vilken nivå som straffet bör ligga.

Vid gradindelade brott är det vanligt att strafftidens längd i de flesta fall ligger relativt nära straffminimum medan den övre delen av straffskalan utnyttjas mer sällan. Vad gäller grov misshandel kan exempelvis nämnas att den genomsnittliga fängelse tiden för de som dömdes till fängelse för grov misshandel år 1997 var 17,6 månader och att endast 51 dömda av 382 fick ett fängelsestraff som var längre än två år (Kriminalstatistik 1997, BRÅ-rapport 1998:3). Denna praxis hänger samman med att den övre delen av straffskalan normalt inte är avsedd för mer ordinär brottslighet av det aktuella slaget utan för exceptionella fall som i praktiken inträffar mer sällan. Vad gäller den grövre graden av olika brott tillkommer att olika försvårande omständigheter då ofta redan beaktats vid gradindelningen med den följd att det lägsta straffet ligger väsentligt högre än vad som är normalstraff för den lägre graden. Det saknas då ofta utrymme för att ytterligare beakta de försvårande omständigheterna inom ramen för den tillämpliga skalan.

HovR:n har bestämt straffet till fängelse i tre år. Detta är klart över minimistraffet för grov misshandel. Straffet ligger också klart över den straffnivå som grov misshandel i allmänhet brukar föranleda. Som målet här föreligger till bedömning framstår inte heller straffet som lågt i jämförelse med de straff som kommit till användning i andra liknande fall (jfr t ex NJA 1992 s 85). Av vad HD tidigare anfört följer att de försvårande omständigheterna i målet bör ges ett tydligt genomslag i straffmätningen även utöver vad som följer av gradindelningen. Så har emellertid skett redan genom HovR:ns dom. HovR:ns domslut skall alltså fastställas.

NJA 2003 s. 174

I.M-D. misshandlade sin knappt treårige styvson genom att tilldela honom ett antal slag och sparkar i magen och över bröstkorgen. Misshandeln medförde frakturer på sex revben, en fraktur på blygdbenet och ett hål i tjocktarmen. Styvsonen avled till följd av skadorna.

Tingsrätten dömde I.M-D. för grov misshandel och vållande till annans död, grovt brott till fängelse tre år sex månader.

Hovrätten konstaterade att den grova misshandel I.M-D. gjort sig skyldig till hade stora likheter med misshandeln i rättsfallet NJA 2000 s. 612 (se ovan). En väsentlig skillnad mellan fallen var

dock att I.M-D. vållat barnets död. Då I.M-D. visat i det närmaste likgiltighet för effekten av sitt handlade var den gärning som han gjort sig skyldig till enligt hovrättens bedömning nära gränsen till ett uppsåtligt dödande. Straffet skärptes därför till fängelse fem år.

Högsta domstolen fastställde hovrättens domslut och anförde bl.a. följande.

Såsom framgår av sakkunnigutredningen har M. utsatts för omfattande och kraftigt våld mot vitala delar av kroppen vilket lett till svåra skador och, efter några timmar, till hans död. Att M:s död skulle omfattas av I.M-D:s uppsåt har inte påståtts. Det måste emellertid ha stått klart för I.M-D. att våld av denna omfattning skulle kunna medföra synnerligen allvarliga skador på M. Denna omständighet framstår som starkt försvårande vid bedömningen av straffvärdet.

Några särskilda avsikter eller motiv bakom I.M-D:s handlande har inte framkommit. Övergreppet förefaller snarast vara resultatet av ett vredesutbrott orsakat av en händelse av alldagligt slag.

En särskilt försvårande omständighet är att våldet riktat sig mot ett litet och skyddslöst barn och har utövats i hemmet av en av de personer som skulle stå för barnets trygghet (jfr 29 kap. 2 § 3 BrB).

HD har i rättsfallet NJA 2000 s. 612 uttalat sig om straffmätningen i mål om grov misshandel av barn. I det fallet hade en fyraårig flicka utsatts för våld mot buken som gett upphov till att tolvfingertarmen slitits av. Flickan överlevde och blev helt återställd. Påföljden för brottet bestämdes till fängelse tre år. Den domen får anses ha inneburit att HD anlade en strängare syn på påföljd för misshandelsbrott riktade mot små barn än som tidigare hade varit fallet (jfr t.ex. NJA 1992 s. 85).

I det fall som HD nu har att bedöma har det utövade våldet varit mera omfattande än i 2000 års fall. Därtill kommer att I.M-D. skall dömas även för grovt vållande till annans död på grund av misshandeln. Vad som förekommit från I.M-D:s sida efter misshandeln omfattas inte av den aktuella gärningsbeskrivningen och saknar i princip betydelse för straffvärdet (Ulf Berg m.fl., Brottsbalken s. 29:20). Mot bakgrund av det anförda framstår HovR:ns straffmätning som väl avvägd.

NJA 2003 s. 229

I.K. misshandlade J.P. genom att tilldela honom flera slag i ansiktet och mot huvudet samt, sedan J.P. fallit till marken, sparka honom i huvudet och på kroppen. Sedan J.P. fallit till marken deltog även F.N. i misshandeln genom att slå och sparka J.P. i huvudet och på kroppen. Sedan J.P. rest sig upp fällde F.N. honom åter till marken, varefter I.K. och F.N. fortsatte misshandeln med slag och sparkar

mot den liggande J.P. Misshandeln medförde kraftig smärta, blodutgjutning och hjärnskakning.

Tingsrätten dömde I.K. och J.P. för grov misshandel. Påföljden bestämdes för I.K. till fängelse ett år sju månader³ och för F.N. till fängelse ett år⁴.

Hovrätten fastställde tingsrättens domslut.

Högsta domstolen hänvisade till de förarbetsuttalanden som gjordes 1988 i samband med att begreppet ”synnerlig hänsynslöshet eller råhet” ändrades till ”särskild hänsynslöshet och råhet” (se avsnitt 3.2.3) och anförde därefter följande.

I förevarande fall har gärningen inte varit livsfarlig eller orsakat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom. Frågan är då i första hand om I.K. och F.N. vid misshandeln av J.P. visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Rent allmänt är fallet likt de typsituationer som behandlas i nyssnämnda förarbetsuttalanden. Visserligen har gärningsmännen inte varit fler än två men redan att det är mer än en person som misshandlar en annan gör att den drabbade har svårt att värja sig. Detta gäller inte minst när offret ligger på marken och gärningsmännen sparkar offret. Även om den liggande kan parera en spark från en gärningsman kan en samtidig spark från den andre få allvarliga konsekvenser. Det kan då lätt vara en slump om svårare skador uppkommer eller inte, även om ingen av gärningsmännen har haft skor eller kängor som är särskilt farliga i sådana situationer.

Enbart det förhållandet att gärningsmännen sparkat den redan liggande J.P. innebär dock inte att misshandeln skall bedömas som grov. Som framgått skall en helhetsbedömning göras av samtliga omständigheter. De förhållanden som då bör beaktas som försvarande är att gärningsförloppet varit inte alltför kortvarigt och att J.P. tilldelats ett flertal slag och sparkar utan att kunna värja sig. Å andra sidan har J.P. tillfogats ganska begränsade skador och uppgett att han kan ha varit spydig mot I.K. före misshandeln. En samlad bedömning av omständigheterna gör dock att misshandeln bör bedömas som så allvarlig att den uppnår gränsen för grovt brott.

I.K. och F.N. skall alltså dömas för grov misshandel. Minimistrafvet för detta brott är fängelse ett år. De skall dessutom dömas för de andra brott som nämnts inledningsvis. Även med beaktande av att I.K. vid misshandelsbrotten och delvis också vid övrig brottslighet var under 21 år samt den tid av drygt fyra år som förflutit sedan misshandelsbrotten ansluter sig HD till domstolarnas straffvärdesbedömning, vilket för I.K. innebär fängelse ett år sju månader och F.N. fängelse ett år.

³ Påföljden omfattade även ett fall av misshandel av normalgraden, narkotikabrott, ringa narkotikabrott och brott mot lagen om förbud mot vissa dopningsmedel.

⁴ Påföljden omfattade även stöld.

Två justitieråd var skiljaktiga och ansåg att misshandeln visserligen varit allvarlig men att I.K. och F.N. inte visat sådan grad av hänsynslöshet eller råhet att misshandeln borde bedömas som grov.

Rättsfall från hovrätterna

RH 1992:69

Jan P och en okänd person misshandlade Pether A genom att dra omkull honom, sätta sig på honom och slå och sparka honom. Jan P deltog i misshandeln genom att tilldela Pether A ett flertal knytnävsslag mot bröst och mage när han låg ned på marken. Misshandeln var helt oprovocerad. Under misshandeln svimmade Pether A av en kort stund. Han åsamkades också svullnader, rodnader och hudavskrapningar.

Tingsrätten dömde Jan P för grov misshandel till fängelse ett år.

Hovrätten hänvisade till de förarbetsuttalanden som gjordes 1988 i samband med att begreppet ”synnerlig hänsynslöshet eller råhet” ändrades till ”särskild hänsynslöshet och råhet” (se avsnitt 3.2.3) och anförde därefter följande.

Som framhölls i propositionen med lagförslaget bör bedömningen i det enskilda fallet ske med hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter. Det bör också understrykas, att med lagändringen inte avsågs att åstadkomma någon genomgripande förändring i brottsrubriceringen, utan endast en mindre förskjutning som skulle medföra att vissa mycket allvarliga misshandelsbrott skulle få en mer adekvat bedömning (kommentaren till BrB I, s 169).

Även om det, som tingsrätten har anført, föreligger omständigheter som är ägnade att kvalificera det misshandelsbrott som Jan P har gjort sig skyldig till som grovt, måste således även andra omständigheter i samband med brottet beaktas. Det våld som Jan P har utövat, knytnävsslag mot Pether A:s kropp, låt vara att denne då legat ner, är inte sådant att det framstår som typiskt för ett grovt misshandelsbrott. Det är inte klarlagt att Jan P har fortsatt misshandeln med insikt om att Pether A förlorat medvetandet. De skador som Pether A har tillfogats är, om än inte bagatellartade, så dock tämligen lindriga. Ett allvarligt inslag i misshandeln är att ett par sparkar utdelats mot det liggande offret. Utredningen visar dock att dessa utdelats av den okände gärningsmannen.

Vid en samlad bedömning av omständigheterna i målet finner hovrätten att misshandelsbrottet visserligen är av allvarlig beskaffenhet, men likväl inte vittnar om en sådan grad av hänsynslöshet eller råhet hos Jan P att misshandeln bör bedömas som grov.

På grund av brottets art är normalpåföljden fängelse. Några sådana omständigheter beträffande Jan P:s personliga förhållanden har inte

kommit fram, som gör att det finns tillräckliga skäl för att välja en annan påföljd. Fängelsestraffet bör emellertid sättas ned.

Hovrätten bestämde fängelsestraffets längd till åtta månader.

RH 2001:55

Å.A. och B.H., som båda var kraftigt påverkade av alkohol, kom i bråk med varandra. B.H. tilldelade Å.A. ett flertal knytnävsslag i huvudet och på kroppen samt sparkar mot armarna och benen. Sedan B.H. satt sig på en stol slog Å.A. honom i huvudet med en blomkruka och en kaffebyggare. B.H. föll till golvet, varefter Å.A. slog upprepade slag mot B.H:s huvud och kropp med en köksstol så att stolen gick sönder. Av misshandeln åsamkades B.H. kraftigt blodvite, stark smärta, fraktur i ena tummen och flera sårskador, varav tre skador i huvudet måste sys.

Tingsrätten dömde B.H. för misshandel och Å.A. för grov misshandel. Såvitt avsåg det brott som Å.A. gjort sig skyldig till anförde tingsrätten att påföljden med hänsyn till att gärningen föregåtts av provokation kunde stanna vid fängelse ett år.

Hovrätten, som endast prövade åtalet mot Å.A., konstaterade att B.H. efter det att Å.A. påbörjat misshandeln inte varit aktiv på annat sätt än att han försökt freda sig samt att B.H. redan efter det att han blivit slagen med blomkrukan förhållit sig passiv gentemot Å.A. Enligt hovrättens bedömning var B.H. helt utslagen och ur stånd att försvara sig när Å.A., som haft tillfälle att besinna sig, fortsatte misshandeln genom att slå mot B.H. med stolen. Hovrätten fann att den misshandel som Å.A. gjort sig skyldig till vittnade om sådan hänsynslöshet och råhet att den, trots att den inte var oprovocerad, skulle bedömas som grov. Hovrätten delade tingsrättens bedömning i fråga om påföljd.

RH 2004:19

Sedan M.B. slagit ned och utövat våld mot B.J. försökte F.A. komma till B.J:s till undsättning. M.B. bussade då sin hund på F.A. Hunden gick till anfall och bet F.A. på flera ställen, bl.a. i ena armen. Samtidigt utdelade M.B. slag mot F.A., vilka träffade F.A. på ena sidan av kroppen. Sedan polis kallats till platsen hetsade M.B.

hunden mot polismannen B, som dock lyckades värja sig genom att blockera vägen med polisbilens dörr.

Tingsrätten dömde M.B. för grov misshandel (mot F.A.) och försök till grov misshandel (mot B) till fängelse ett år sex månader.⁵

Hovrätten fastställde tingsrättens domslut och anförde bl.a. följande.

I fråga om rubriceringen av gärningarna kan konstateras att M.B. i båda fallen använt sig av sin hund på ett sätt som är jämförligt med användning av ett tillhygge. Enligt M.B. hade hunden, som var en korsning av raserna Mastiff och Ridgeback och därmed relativt kraftig, haft en besvärlig tid hos sin tidigare ägare; M.B. litade inte själv på hunden i alla lägen. C.N. (ett vittne till händelsen; utredningens anm.) har berättat att hon tyckte det var "en stor hund; som en kamphund" och B., som har beskrivit hunden som "galen", har tillagt att hunden nådde över bildörrens rutram med både käft och tassar när den försökte komma åt honom. Hundens angrepp mot såväl F.A. som B. kunde ha fått avsevärt värre följder än vad som blev fallet. Att mana hunden till angrepp på detta sätt måste, som tingsrätten funnit, anses som särskilt hänsynslöst. Gärningarna skall därför bedömas som grov misshandel samt försök därtill.

Grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 2003 s. 144

E.O. åtalades för grov kvinnofridskränkning enligt följande gärningsbeskrivning.

E.O., som är gift och sammanboende med S.N.M. i ett radhus på Stävholmsgränd i Skärholmen i Stockholm, har i bostaden under tiden 2000 till d. 15 sept. 2002 begått brottsliga gärningar mot sin hustru, vilka gärningar var och en utgjort led i en upprepad kränkning av hennes integritet och som allvarligt skadat hennes självkänsla. E.O. har således

- a. d. 5 juli 2002 uppträtt hänsynslöst mot sin hustru och ofredat henne genom att kasta ett glas juice på henne när hon satt med deras yngsta barn i knät,

⁵ Påföljden omfattade även misshandel av normalgraden mot B.J., stöld, märkesförfalskning, olovlig körning, rattfylleri, förseelse mot fordonsskattelagen och narkotikabrott.

- b. d. 10 sept. 2002 uppsåtligt tillfogat henne smärta och ömhet och svullnad genom att ta tag i hennes nacke, sparka henne på ena skinkan och benen, samt tilldela henne ett knytnävsslag som träffat i högra nack- och axelpartiet,
- c. d. 15 sept. 2002 uppsåtligt tillfogat henne smärta genom att trampa på hennes ena fot, tilldela henne ett knytnävsslag mot axel/halsregionen, knuffa omkull henne på golvet och ta strupgrepp på henne och klämma åt, samt i samband med misshandeln uttala att han skulle döda henne, vilket varit ägnat att framkalla allvarlig fruktan hos henne för hennes säkerhet till person,
- d. under tiden 2000 till september 2002 vid ett stort antal tillfällen uppsåtligt tillfogat henne smärta genom att tilldela henne smärtande slag mot kroppen, företrädesvis mot axelpartierna.

Av domstolarnas domar framgår att E.O., som var bosatt i Sverige, träffade och gifte sig med S.N.M i hennes hemland Kenya samt att S.N.M. därefter, i augusti 1998, flyttade till E.O. i Sverige. Makarna fick tre barn tillsammans, födda i januari 1998, maj 2000 och maj 2002. S.N.M. var hemma och skötte barnen och hemmet. Hon deltog inte i någon undervisning i svenska, hade i stort sett inga egna pengar att röra sig med och inte heller någon egen nyckel till hemmet. S.N.M. levde mycket isolerad och träffade i stort sett endast E.O. Under 2001 började S.N.M. ta med sig barnen till en öppen förskola, vilket E.O. ogillade. E.O. tillät inte S.N.M. att tala i telefon med de personer hon lärde känna på öppna förskolan.

Tingsrätten fann åtalet i dess helhet styrkt och dömde E.O. för grov kvinnofridskränkning till fängelse tio månader. I påföljdsdelen anförde tingsrätten att brottsligheten hade ett högt straffvärde. Det våld som E.O. utsatt S.N.M. för ansågs i och för sig inte vara av stor omfattning och det hade inte heller orsakat henne påtagliga skador. Det allvarliga var i stället att E.O. genom upprepad kränkande behandling och våld förstärkt sitt övertag mot S.N.M. Straffvärdet ansågs motsvara fängelse tio månader.

Hovrätten fastställde tingsrättens dom.

Högsta domstolen fann inte anledning att göra någon annan bedömning i skuldfrågan än vad tingsrätten och hovrätten gjort. Såvitt avsåg gärningens rubricering anförde Högsta domstolen följande.

I förevarande fall har det varit fråga om ett flertal kränkande övergrepp från E.O:s sida med tidsmässigt samband. Även om endast gärningarna d. 15 sept. 2002 kan anses ha varit av allvarligare slag, har övergreppen varit så många att antalet klart överstiger vad som bör krävas för att kränkningen av S.N.M:s integritet skall anses som upprepad.

Frågan om gärningarna har varit ägnade att allvarligt skada S.N.M:s självkänsla bör besvaras med beaktande av hela hennes situation. Det är därvid tillräckligt att gärningarna typiskt sett leder till att självkänslan skadas allvarligt.

S.N.M. var nyinflyttad till Sverige utan kunskaper i svenska språket och ensam hemma med små barn. Hon hade inte något socialt nätverk. I målet har framkommit att E.O. inte gjorde några särskilda ansträngningar för att underlätta för henne att komma in i det svenska samhället och att han på olika sätt försökte styre och begränsa hennes kontakter med omvärlden. Det står klart att hon var mer eller mindre utlämnad åt honom. Mot denna bakgrund får de kränkande gärningar E.O. utsatt S.N.M. för anses ha varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. Han skall därför, som domstolarna funnit, dömas för grov kvinnofridskränkning.

Högsta domstolen fann inte skäl att frånga tingsrättens och hovrättens bedömning i fråga om påföljd.

NJA 2004 s. 437

F.X. och L.X. åtalades för grov fridskränkning enligt följande gärningsbeskrivning.

F.X. och L.X. har under tiden den 1 januari 2000–den 4 november 2003 i den gemensamma bostaden på Kopparvägen 37 i Falun vid många tillfällen förolämpat sin dotter Z., född år 1986, genom att kalla henne slampa och hora och liknande kränkande tillmälen. De har under samma tidsperiod tillsammans och i samförstånd hotat och misshandlat Z. bl.a. genom att

- a. vid upprepade tillfällen hota med att de skulle döda Z. och att de skulle föra henne till Kosovo och gifta bort henne,
- b. L.X. den 10 februari 2003 hotat döda Z. samt tilldelat henne flera slag med en hammare, vilket förorsakat smärta i händerna som Z. höll fram för att avvärja slagen,
- c. L.X. den 6 mars 2003 tilldelat Z. flera slag med en sopkvast och sparkat henne på höger lår, vilket förorsakat smärta och blåmärke,
- d. F. och L.X. vid upprepade tillfällen kastat fjärrkontrollen på Z., vilket förorsakat smärta,
- e. F.X. vid något tillfälle under vintern 2003 tilldelat Z. ett slag i ansiktet, dragit henne i håret, sparkat henne på benet och kastat salvburkar på henne, vilket förorsakat smärta och blåmärken, samt att L.X. vid samma tillfälle tagit strupgrepp på Z. och tilldelat henne flera slag i ansiktet med handen och ett slag i huvudet med en yxa, vilket förorsakat smärta och blåmärken,

- f. F.X. vid något tillfälle under våren 2003 tilldelat Z. flera slag med ett skohorn mot ansiktet, vilket förorsakat smärta i armarna som Z. höll fram för att avvärja slagen,
- g. F.X. den 15 oktober 2003 dragit Z. i håret och tilldelat henne en spark i ryggen, vilket förorsakat smärta, bulor i huvudet och ömhet under vänster skulderblad,
- h. L.X. den 1 november 2003 dels hållit Z. i håret och tilldelat henne flera slag med handen, dels hållit ett strupgrepp på Z. och slagit hennes huvud i väggen, vilket förorsakat smärta, bulnader i huvudet, svullnad i ansiktet och en blödande ”fläskläpp”, och
- i. L.X. den 3 november 2003 tilldelat Z. flera slag i ansiktet med öppen och knuten hand, vilket förorsakat smärta, svullnad och blåmärken.

Var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av Z:s integritet och gärningarna har varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla.

Av tingsrättens dom framgår att Z den 4 november 2003, sedan L.X. och F.X. beslutat att hon inte skulle få gå själv till skolan utan att fadern skulle gå med henne, hoppade ut genom fönstret i sitt rum på tredje våningen. Z fördes svårt skadad till sjukhus. Genom fallet blev hon förklarad från underlivet och ned. Enligt läkarintyg skulle hon med stor sannolikhet vara rullstolsbunden för lång tid framöver.

Tingsrätten konstaterade att det visserligen var utrett att L.X. och F.X. uttalat de förolämpande tillmälen som angetts i inledningen av gärningsbeskrivningen, men att förolämpning inte kan ingå i brottet grov fridskränkning och att uttalandena därför inte kunde medföra ansvar i det aktuella sammanhanget. Uttalandena ansågs dock kunna vägas in vid bedömningen av gärningens straffvärde. I övrigt fann tingsrätten åtalet i dess helhet styrkt. Tingsrätten konstaterade att någon annan påföljd än fängelse inte kunde komma i fråga och anförde vidare.

Den brottslighet som L. och F.X. nu skall dömas för avser i huvudsak åren 2002 och 2003. Även om varje våldsanvändning sedd för sig kanske inte är av alltför allvarlig art, måste vid bedömningen av straffvärdet Z:s situation under de båda åren ses ur ett helhetsperspektiv. Det kan då konstateras att hon – förutom de flerfaldiga hot och handgripligheter som föräldrarna utsatt henne för – regelmässigt fått utstå grovt förolämpande och nedsättande tillmälen. Allt detta har skett i hennes hem, och någon möjlighet att på allvar dra sig undan har hon inte haft. Hon har därför befunnit sig i en särskilt utsatt position. Självfallet måste hennes livssituation till sist ha blivit mer eller mindre outhärdlig. Som försvarande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet måste

vidare beaktas att hoten, misshandeln och de övriga trakasserierna utförts av Z:s egna föräldrar, på vilka lagstiftningen ställer särskilda krav att verka för barnets bästa (jfr 29 kap. 2 § 3 och 4 BrB).

Det anförda leder sammantaget till slutsatsen att L. och F.X:s brottslighet har ett mycket högt straffvärde. I och med att den absoluta huvuddelen av gärningarna skall anses begången gemensamt och i samråd finns det inte tillräckliga skäl att skilja föräldrarna åt när det gäller brottslighetens straffvärde. Vid en samlad bedömning anser tingsrätten att var och en av dem skall ådömas fängelse i två år och sex månader.

Hovrätten fann att Z:s uppgifter inte var så tillförlitliga att de kunde läggas till grund för bedömningen i målet annat än i de fall där de vann stöd av övrig utredning. Till följd härav befanns L.X. och F.X. skyldiga till att tillsammans och i samförstånd ha misshandlat Z genom att

(åtalspunkt 1 b) L.X. den 10 februari 2003 tilldelat Z. flera slag med skaftet på en hammare, vilket förorsakat smärta i händerna som Z. höll fram för att avvärja slagen,

(åtalspunkt 1 c) L.X. den 6 mars 2003 tilldelat Z. flera slag med en sopkvast vilket förorsakat smärta och blåmärke,

(åtalspunkt 1 e) F.X. vid något tillfälle under vintern 2003 dragit Z. i håret och sparkat henne på benet vilket förorsakat smärta och blåmärken samt L.X. vid samma tillfälle tagit strupgrepp på Z. och tilldelat henne flera slag i ansiktet med handen och ett slag i huvudet med skaftet på en yxa, vilket förorsakat smärta och blåmärken,

(åtalspunkt 1 h) L.X. den 1 november 2003 dels hållit Z. i håret och tilldelat henne flera slag med handen, dels hållit ett strupgrepp på Z. och slagit hennes huvud i väggen, vilket förorsakat smärta, bulnader i huvudet, svullnad i ansiktet och en blödande "fläskläpp" samt

(åtalspunkt 1 i) L.X. den 3 november 2003 tilldelat Z. flera slag i ansiktet med öppen och knuten hand, vilket förorsakat smärta, svullnad och blåmärken.

F.X. har därutöver under samma tidsperiod misshandlat Z.X. genom att

(åtalspunkt 1 d) vid upprepade tillfällen kasta fjärrkontrollen på Z., vilket förorsakat smärta,

(åtalspunkt 1 f) vid något tillfälle under våren 2003 tilldela Z. flera slag med ett skohorn mot ansiktet, vilket förorsakat smärta i armarna som Z. höll fram för att avvärja slagen samt

(åtalspunkt 1 g) den 15 oktober 2003 dra Z. i håret och tilldela henne en spark i ryggen, vilket förorsakat smärta, bulor i huvudet och ömhet under vänster skulderblad.

Var och en av gärningarna ansågs ha utgjort ett led av en upprepad kränkning av Z:s integritet och gärningarna ansågs ha varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. Hovrätten fann därför, liksom tingsrätten att L.X. och F.X. skulle dömas för grov fridskränkning. I påföljdsdelen anförde hovrätten bl.a. följande.

Det som främst är av betydelse för brottslighetens samlade straffvärde är således dels omständigheterna vid de enskilda gärningstillfällena, dels det förhållandet att var och en av gärningarna har utgjort led i en upprepad kränkning av Z.X:s integritet och varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla. Till detta kommer dock även att våldet utövats mot en vid tillfällena underårig flicka av hennes föräldrar i det gemensamma hemmet, varvid hennes skyddslösa ställning och särskilda svårigheter att värja sig har utnyttjats.

Beträffande de enskilda gärningarna kan, såsom tingsrätten också anført, konstateras att det våld som L.X. och F.X. utövat mot Z.X. inte har varit av alltför allvarlig beskaffenhet och våldet har inte gett upphov till annat än mindre skador; sålunda har inget framkommit i målet som ger vid handen att Z.X. hoppat från familjens fönster i någon avsikt att fly eller skada sig själv i följd av misshandel från föräldrarnas sida. Inte heller har under tiden mars till oktober 2003, såvitt framkommit, någon våldsanvändning förekommit alls. Med hänsyn härtill samt i övrigt till omfattningen av den brottslighet som hovrätten lägger L.X. och F.X. till last, bör fängelsestraffet för envar av dem sättas lägre än vad tingsrätten bestämt.

Påföljden bestämdes till fängelse ett år sex månader.

Högsta domstolen delade hovrättens bedömning att de gärningar som där ansetts styrkta utgjorde grov fridskränkning. I påföljdsdelen anförde Högsta domstolen följande.

De fysiska skadorna på Z. efter misshandelstillfällena har såvitt framgår varit av mindre allvarligt slag. Det måste emellertid beaktas att det förekommit struptag och slag med tillhyggen, såsom skaft på hammare och yxa. Utredningen ger vidare stöd för bedömningen att Z. har påverkats psykiskt av misshandeln.

Vid bedömningen av gärningarnas straffvärde innebär konstruktionen av fridskränkingsbrottet att det kan göras en helhetsbedömning av den kränkta personens situation (a. prop. s. 81). Självfallet kan inte vägas in ansvarspåståenden som de åtalade frikännts från, något som i förevarande fall gäller vissa enskilda misshandelsgärningar och samtliga hot. Även påståendet om förolämpning skall lämnas därhän. Det är omständigheterna vid brotten som är avgörande för straffvärde-

bedömningen. Vid den bedömningen är domstolen oförhindrad att ta upp omständigheter som inte framgår av gärningsbeskrivningen (jfr NJA 2003 s. 486). Det kan således i detta fall beaktas att kränkningen av Z. i samband med flera av misshandelsbrotten förstärkts genom att föräldrarna utsatt henne för nedsättande tillmälen. Även i övrigt har misshandeln skett under kränkande former, såsom genom sparkar.

Riksåklagaren har beträffande L.X:s och F.X:s avsikter och motiv för gärningarna gjort gällande att det har varit fråga om s.k. hedersrelaterad brottslighet, vilket enligt Riksåklagaren utgör en försvårande omständighet. Riksåklagaren har därvid uppehållit sig vid definitioner på begreppet hedersbrott som lagts fast i offentliga publikationer och som särskilt kännetecknande för omständigheterna kring sådana brott framhållit att anhöriga utövar extrem kontroll och att övrig släkt och omgivningen tar parti mot den drabbade.

L.X. och F.X. har bestritt att deras handlande kan betecknas som hedersbrott och uppgett att de inte lever efter muslimska regler utan följer svenska normer, vilket bl.a. innebär att deras barn inklusive Z. haft stor frihet att träffa kamrater av båda könen. De har anfört att gärningarna har skett i uppfostringssyfte eftersom de oroade sig över Z:s livsföring och de har lämnat exempel på händelser som enligt deras uppfattning har utgjort anledning till oro. Huruvida deras oro har varit befogad eller ej har inte klarlagts i målet men det kan inte anses utrett att omständigheterna har varit sådana som enligt Riksåklagaren karaktäriserar hedersbrott. Vad nu sagts innebär å andra sidan inte att det föreligger några förmildrande omständigheter när det gäller motivet för gärningarna, och detta gäller även för det fall L.X:s och F.X:s uppgifter om bakgrunden till deras handlande skulle vara riktiga.

Enligt 29 kap. 2 § 3 BrB skall som försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet särskilt beaktas om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig. Bestämmelsen är tillämplig när en förälder utövar våld mot sitt barn och därigenom inte bara skadar eller kränker barnet utan också riskerar barnets tillit till föräldern och behov i vidare mening av en trygg hemmiljö. I syfte att tydliggöra och markera att exempelvis brott mot närstående barn ofta bör åsättas ett högre straffvärde, just för att barnet därigenom riskerar att berövas sin trygghet (jfr prop. 2002/03:53 s. 71), har med giltighet från och med den 1 juli 2003 införts en särskild punkt 8 i 29 kap. 2 § BrB, vari som straffskärpningsgrund anges att brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person. Beträffande Z. bör beaktas att båda föräldrarna, som skulle utgöra hennes trygghet, utsatt henne för misshandel i det gemensamma hemmet. Hon var visserligen inte längre något litet barn och hade uppnått sådan ålder att hon själv kunde vända sig till andra med sina problem i hemmet, men detta leder inte till att det synsätt som ligger bakom punkten 8, och som dessförinnan får anses ha gällt utan denna uttryckliga regel, inte bör påverka straffvärdet.

Det framstår vid bestämmandet av straffvärdet för brottsligheten som naturligt att jämföra med brottet grov kvinnofridskränkning. Med tanke på i 29 kap. 2 § BrB upptagna straffskärpningsgrunder när det gäller brott mot barn bör straffet vara högre än straffet för motsvarande gärning mot en vuxen person. Vid en sådan bedömning framstår det av hovrätten bestämda straffvärdet om ett år och sex månader för envar av L.X. och F.X. som väl avvägt. Det finns vid brott av den ifrågasatta arten med ett så högt straffvärde inte möjlighet att välja annan påföljd än fängelse. Hovrättens domslut skall därmed fastställas beträffande såväl L.X. som F.X.

NJA 2005 s. 712

L.G. åtalades för grov kvinnofridskränkning och grov fridskränkning enligt följande gärningsbeskrivningar.

Grov kvinnofridskränkning. L.G., som är gift och sammanboende med C.G. i en villa i Stuvsta i Huddinge kommun, har under tiden 2000 till den 8 mars 2005 begått brottsliga gärningar mot sin hustru, vilka gärningar var och en utgjort led i en upprepad kränkning av hennes integritet och har varit ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla.

L.G. har således

1. år 2003 i villans gillestuga i Stuvsta uppsåtligen tillfogat C.G. blåmärken och smärta genom att utdela ett flertal slag mot hennes ansikte samt ett flertal slag och sparkar mot hennes kropp.
2. i mars 2003 i Stuvsta uppsåtligen tillfogat C.G. smärta genom att utdela ett flertal slag mot hennes ansikte. Av slagen har målsäganden förlorat balansen och fallit mot ett element.
3. år 2003 i Stuvsta hotat C.G. genom att uttala att han skall slå ihjäl henne om hon inte går till sängs.
4. någon gång under 2003–2004 på en fest på Lidingö uppsåtligen tillfogat C.G. smärta genom att utdela ett slag med öppen hand mot hennes ansikte.
5. under vintern 2004 i villans kök i Stuvsta uppsåtligen tillfogat C.G. blodvite, blåmärken och smärta genom att med ett tag om C.G:s nacke slänga ner henne i glassplitter som legat på golvet. När hon lyckats resa sig upp har han utdelat två slag med öppen hand mot hennes ansikte, varpå hon åter fallit i glassplittret på golvet.
6. den 2 februari 2005 i Stuvsta uttalat att han skall döda C.G. samtidigt som han tryckt henne mot ett element med sådan kraft att hon känt en kraftig smärta i bakhuvudet. Han har senare vid samma tillfälle knuffat henne mot ett element samt utdelat 3–4 knytnävsslag som träffat henne på överkroppen.

7. den 8 mars 2005 i Stuvsta vid flera tillfällen uttalat att han skall slå ihjäl C.G. Han har höjt en kniv över sitt huvud och sagt att han skall kasta den i huvudet på henne. Han har vidare vid samma tillfälle tagit tag i hennes hår och släpat henne i håret utmed golvet.
8. under perioden 2000 till och med den 8 mars 2005 i Stuvsta vid ett stort antal tillfällen, tidvis 1–2 gånger per månad, misshandlat, ofredat och hotat C.G. genom att tilldela henne slag mot ansikte och kropp, knuffa henne, dra henne i håret samt fälla yttranden med innebörd att han skall döda henne.

Grov fridskränkning. L.G. som är far till T., F. och S.G., har under tiden 2000 till och med den 8 mars 2005 i det gemensamma hemmet i Stuvsta i Huddinge kommun begått brottsliga gärningar mot sönerna, vilka gärningar var och en utgjort led i en upprepad kränkning av deras integritet och har varit ägnade att allvarligt skada deras självkänsla.

L.G. har således

1. under tiden 2000 till den 8 mars 2005 i Stuvsta ofredat T., F. och S.G. genom att vid ett stort antal tillfällen låtit barnen bevittna det upprepade våld och de många hot L.G. utsatt barnens moder C.G. för.
2. år 2003 i Stuvsta hotat T., F. och S.G. genom att uttala att han skall slå ihjäl dem om de inte går till sängs.
3. år 2003 i villans gillestuga i Stuvsta uppsåtligt tillfogat F.G. smärta genom att utdela ett flertal knytnävsslag mot dennes kropp när denne låg på sin mor i avsikt att skydda henne mot faderns pågående misshandel.
4. år 2003 i Stuvsta hotat F.G. genom att skrika att han skall slå ihjäl och döda honom.
5. i början på 2005 i Stuvsta hotat S.G. genom att yttra att han skulle döda honom om han inte lämnade rummet.
6. under tiden 2000–den 8 mars 2005 i Stuvsta vid ett flertal tillfällen misshandlat, hotat och ofredat T., F. och S.G. genom att putta eller dra omkull dem, slå dem, sparka på dem när de legat på marken och hota att han skall döda dem.

L.G. åtalades även för våldtäkt mot C.G. vid ett tillfälle under 2003 och misshandel mot C.G:s dotter vid ett tillfälle under perioden 2000–2002.

Tingsrätten fann åtalet i dess helhet styrkt och rubricerade gärningarna som åklagaren påstått. Påföljden bestämdes till fängelse tre år sex månader.

Hovrätten gjorde bedömningen att åtalet för grov fridskränkning inte kunde vinna bifall såvitt avsåg punkten 1. I övrigt ansågs åtalet styrkt. Hovrätten fann inte skäl att frångå vad tingsrätten bestämt i fråga om påföljd och straffmätning.

Högsta domstolen konstaterade, liksom hovrätten, att punkten 1 under åtalet för grov fridskränkning inte kunde vinna bifall, då det förhållandet att L.G. begått övergrepp mot C.G. i närvaro av makarnas barn inte kunde anses omfatta ofredande av barnen. Vidare gjorde Högsta domstolen bedömningen att det inte kunde anses ställt utom rimligt tvivel att L.G. gjort sig skyldig till våldtäkt, varför åtalet i den delen lämnades utan bifall. I övrigt fann Högsta domstolen åtalet styrkt. Påföljden bestämdes till fängelse två år sex månader. I påföljdsdelen anfördes följande.

Det våld som L.G. utövat mot C.G., sönerna och K.D. har inte lett till några allvarliga skador. Av rättsintyg och C.G:s egna uppgifter framgår att hon erhållit blåmärken på kroppen och i ansiktet av sparkar och slag samt blivit blodig på armar och ben när hon pressades mot glassplittret (åtalpunkten 1.5). Även den misshandel som K.D. utsatts för ledde till blåmärken. Beaktas bör också att det måste antas att C.G:s beteende under alkoholpåverkan i vissa fall kan ha haft viss betydelse för den utveckling bråken mellan makarna fått.

Ansvaret på L.G. vilar dock tungt. De grova kränkingsbrott som han befunnits övertygad om har ägt rum under lång tid och vittnar om stor hänsynslöshet. Vid bedömningen av straffvärdet är i synnerhet att beakta att L.G. genom upprepat våld och hot kränkt hustru och barn i deras hem, där de har särskilt berättigade krav på att få känna sig trygga. Vad gäller barnen har han ryckt undan den tillit som ett barn behöver få ha till sina föräldrar, och han har utsatt dem för den otrygghet som också kränkningen av deras mamma C.G. har inneburit (jfr 29 kap. 1 § andra stycket och 2 § 3 BrB samt sistnämnda paragraf punkten 8 i lydelse från den 1 juli 2003). Den brottslighet som L.G. övertygats om förskyller ett straff om fängelse två år sex månader.

Rättsfall från hovrätterna

RH 2002:35 I

S.H. åtalades för grov kvinnofridskränkning riktad mot sambon E.W. samt misshandel och olaga hot mot sonen A enligt följande gärningsbeskrivning.

S.H. och E.W. har i Malmö levt i familjegemenskap tillsammans med sina båda barn, nu två och sex år gamla, och med S.H:s mor. Från halvårsskiftet 2001 har adressen varit B-gatan.

S.H. har i Malmö alltifrån hösten 2000 till februari 2002 i missnöje med sin sambo E.W. angripit henne med under perioden återkommande hot, ofta mot hennes liv, med misshandel, med smärta och mindre blesyrer som följd, och med tvång till för henne förnedrande handlingar, som att utstå avklädning och kroppsinspektion, allt på sätt

som med hänsyn till omständigheterna inneburit en upprepad kränkning av hennes integritet och varit ägnad allvarligt skada hennes självkänsla.

S.H. har sålunda som ett uttryck för svartsjuka med början under hösten 2000 i tilltagande grad sökt utöva en för E.W. alltmer besvärande kontroll av henne och hennes rörelser i arbete och utbildning genom utfrågning av henne och kontroller av hennes mobil och hotmail och besök på hennes arbetsplatser och har han därvid i återkommande anklagelser mot henne om påstådd otrohet vid en mängd tillfällen utfarit i hot mot henne ibland i förening med misshandel. Så till exempel

i augusti 2000, då hon något försenad återkom hem från sitt arbete i Köpenhamn, har S.H. tilldelat E.W. ett antal slag med knytnävarna samtidigt som han skrikit hot till henne att han skulle döda henne. Hoten har varit ägnade att för E.W. framkalla allvarlig fruktan för hennes liv. Hon har erfarit smärta av slagen och av att han även slitit henne i håret vid tillfället

i mars 2001, då hon återkom hem efter det att hon med kort varsel kallats till sitt arbete i Köpenhamn, har S.H. angripit henne med sparkar och knytnävsslag och genom att slita henne i håret, vilket vållade henne smärta och något blåmärke vid ena ögat

vid ytterligare ett tillfälle våren 2001, då han misstänkte E.W. för engagemang för en annan misshandlad kvinna, har S.H. angripit E.W. med knytnävsslag och upprepade hot att döda, vilket för E.W. vållat smärta och för henne varit ägnat framkalla allvarlig fruktan för livet

vid ett annat tillfälle under våren 2001, då han upplevde henne som alltför välklädd, när hon kom hem efter dagens arbete, har S.H. med misshandel i form av örfilar och sedvanliga hot att döda tvingat E.W. klä av sig naken och låta sig utsättas för en för henne förnedrande kroppsbesiktning med vaginalsekretprov i syftet att finna spår efter hennes förmenta älskare

vid ett tillfälle i augusti 2001, då han förgäves sökt henne på telefon på hennes arbetsplats, har S.H. därefter i bostaden med hot om våld mot henne och med hot att beröva henne barnen vid en eventuell separation, tvingat henne lämna ut sitt hot-maillösen, så att han kunde läsa hennes brev

vid ett tillfälle inför julen 2001, då gräl uppkommit dem emellan om hon skulle få besöka sina föräldrar, har S.H. misshandlat E.W. med knytnävsslag, som vållat smärta

i slutet av januari 2002, då hon återkom efter en förrättningsresa till Eslöv, har S.H. under bilresan från hennes arbetsplats till hemmet misshandlat henne genom att tilldela henne i vart fall två knytnävsslag i ansiktet, med smärta, blodvite och en skadad tand som följd, och har han vidare därefter i bostaden med hot att döda henne tvingat henne att klä av sig till ny förnedrande kroppsbesiktning, varpå han ytterligare misshandlat henne med knytnävsslag i ansiktet, vilket vållade smärta och blåmärken. Sedan han därefter tvingat henne med över till Köpenhamn för att där ta ut pengar från hennes konto, har han åter i

bostaden, när en separation fördes på tal, på nytt hotat henne till livet och hotat ta barnen från henne och har han därtill även yttrat, att om hon kontaktade polisen eller annan myndighet skulle han döda henne, allt ägnat att för E.W. framkalla allvarlig fruktan för hennes liv och säkerhet.

S.H. har också under nämnd period vid tillfällena misshandlat det äldre av barnen, pojken A. sex år gammal, genom att flera gånger med handen tilldela honom smärtande slag i bakhuvudet och genom att i vart fall två gånger, därav en under tiden på B-gatan, tilldela honom smärtande slag med en dubbelvikt livrem på kroppen. Han har också flera gånger hotat pojken med misshandel genom att visa livremmen för honom och klatschande slå den i någon möbel, vilket för pojken framkallat allvarlig fruktan för hans säkerhet.

Tingsrätten fann åtalet styrkt och dömde S.H. för grov kvinnofridskränkning mot E.W. samt misshandel och olaga hot mot A till fängelse ett år.

Hovrätten ändrade tingsrättens domslut endast på så sätt att fängelsestraffets längd bestämdes till ett år sex månader.

RH 2002:35 II

D.S. åtalades för grov kvinnofridskränkning enligt följande gärningsbeskrivning.

D.S., som är sammanboende med L.M. sedan cirka fyra år tillbaka, har misshandlat henne enligt följande.

- a) Någon gång i maj eller juni 1999, i Karlskrona, genom att slå henne med flera knytnävsslag på bålen, på armarna och i pannan samt ta stryptag på henne vilket orsakat smärta och blånad.
- b) Någon gång i början av september 1999, i Karlskrona, genom att utdela ett flertal slag med öppen hand som träffade hennes huvud samt dra henne i håret, vilket orsakat smärta och vidare genom att i Karlskrona ta tag i hennes kapuschong på jackan så att hon inte fick luft och därefter ta strupgrepp på henne, dra henne i öronen och håret samt spotta henne i ansiktet och utdela ett flertal knytnävsslag som träffade på armarna och axelpartiet vilket orsakat smärta.
- c) Någon gång i november eller december 1999 i Karlskrona genom att utdela flera hårda knytnävsslag som träffade henne i huvudet och på kroppen samt dra henne i armen och vrida om den samt dra henne i håret, ta stryptag på henne och spotta henne i ansiktet vilket orsakat smärta och blånad.

- d) Den 3 december 1999 och den 5 december 1999 samt den 13 februari 2000 och den 2 augusti 2000 under resa mellan Karlskrona och Malmö vid färd i bil genom att ta strupgrepp på henne så att hon haft svårt att andas, slå henne på armarna, utdela flera knytnävsslag som träffat på överkroppen samt dra henne i håret och i armen, vilket orsakat smärta.
- e) Den 13 augusti 2000 i Olofström, genom att ta tag i hennes arm och vrida om den samt ta tag om hennes haka vilket orsakat smärta.
- f) Den 29 april 2001 i deras gemensamma bostad i Karlskrona genom att utdela ett flertal knytnävsslag som träffade henne i huvudet på armarna och bålen samt dra henne i håret och i armen vilket orsakat smärta.
- g) Den 2–3 juli 2001 i deras gemensamma bostad i Karlskrona genom att vrida om hennes arm, knuffa henne mot en hylla varvid hon slagit i huvudet samt slå henne i huvudet och dra henne i öronen vilket orsakat smärta.
- h) Den 3 juli 2001 i deras gemensamma bostad i Karlskrona genom att slå henne i ansiktet med öppen hand, vrida om hennes arm, ta struptag på henne, dra henne i håret och i öronen, slänga in henne i en vägg samt sparka henne på höften vilket orsakat smärta.
- i) Den 21 juli 2001 i deras gemensamma bostad i Karlskrona genom att knuffa in henne i en vägg, vrida om hennes handleder, ta struptag på henne samt dra henne i håret vilket orsakat smärta och blånad.
- j) D.S. har därutöver vid upprepade tillfällen under tiden den 16 mars 2001 till den 21 juli 2001 i den gemensamma bostaden i Karlskrona, vid upprepade tillfällen, i vart fall minst en gång i veckan dels misshandlat L.M. genom att utdela slag i ansiktet, dra henne i håret samt ta struptag på henne dels, vid de tillfällen han har utsatt henne för våld, så och i andra sammanhang, hotat henne genom att fälla yttranden av innebörd att hon skulle komma att dödas eller allvarligt skadas eller eljest genom tillmälen betett sig på ett hotfullt och hänsynslöst sätt mot henne. Av misshandeln har smärta samt i vissa fall blånader uppstått. Hoten har varit ägnade att hos L.M. framkalla allvarlig fruktan för egen eller annans säkerhet till person.

Gärningarna under a)–j) har varit ett led i en upprepad kränkning av L.M:s integritet och ägnade att allvarligt skada hennes självkänsla.

Tingsrätten dömde D.S. i enlighet med åtalet för grov kvinnofrids-kränkning till fängelse ett år.

Hovrätten ändrade tingsrättens domslut endast på så sätt att gärningen under punkten a) i gärningsbeskrivningen rubricerades som misshandel och att fängelsestraffets längd bestämdes till ett år fyra månader.

RH 2003:11

L-G. T. åtalades för grov kvinnofridskränkning enligt följande gärningsbeskrivning.

L-G.T. och S.S. har sedan oktober 2000 levt tillsammans under äkten-
skapsliknande former, sedan februari–mars 2001 på Oktobergatan i
Göteborg. L-G.T. har under tiden 20 april–25 maj 2002 i bostaden
på Oktobergatan vid tre tillfällen misshandlat S.S. enligt följande.

Den 20 april 2002 genom att dra henne i håret, ta tag i hennes armar
och tilldela henne knytnävsslag i ansiktet, köra ett pekfinger i magen
på henne och vrida om hennes vänstra ringfinger. Av misshandeln har
hon förutom smärta och ömhet åsamkats svullnad, blånad och ett slit-
brott på vänstra ringfingret, blånader på magen, höger överarm samt
svullnader i ansiktet.

Den 21 april 2002 genom att bita henne i ansiktet i näsan. Av miss-
handeln har hon förutom smärta och blodvite åsamkats ett bitmärke
över näsan.

Den 25 maj 2002 genom att dra henne i håret, ta tag i henne och kasta
ned henne på golvet och slå hennes huvud i golvet, dels flera gånger slå
hennes huvud i en vägg/dörr, dels ta ett struptag runt hennes hals. Av
misshandeln har hon förutom smärta och ömhet åsamkats en svullnad
ovanför höger öra och stelhet i nacken.

Gärningarna har var och en utgjort ett led i en upprepad kränkning
av S.S:s integritet och varit ägnade att allvarligt skada hennes själv-
känsla.

Tingsrätten dömde L-G. T. i enlighet med åtalet för grov kvinno-
fridskränkning till fängelse sex månader.

Hovrätten fann att samtliga tre misshandelsbrott var styrkta och
att ingen av gärningarna var att anse som ringa. Enligt hovrättens
bedömning var emellertid inte gärningarna tillräckligt allvarliga för
att bedömas som grov kvinnofridskränkning. L-G. T. dömdes därför
i stället för tre fall av misshandel till fängelse fyra månader.

Olaga hot**Rättsfall från hovrätterna****RH 1996:28**

Witold P tog med sig en pistolattrapp och begav sig till Somaliska
Kulturklubben. I klubbens kök påträffade han Ahmed M. Witold P
gjorde en mantelrörelse med pistolattrappen och riktade sedan
attrappen mot Ahmed M:s huvud samtidigt som uttalade att han

hade maffians uppdrag att döda tre negrer. Därefter stoppade Witold P ned pistolattrappen i jackfickan och bad Ahmed M att följa med ut i klubbens serveringslokal och välja ut tre lämpliga personer. Han uttalade att han, om Ahmed M sade något på somaliska eller något annat språk som Witold P inte förstod, skulle skjuta Ahmed M som den förste. Sedan Witold P och Ahmed M gått tillbaka in i köket tog Witold P upp pistolen igen och siktade med den på kort avstånd mot Ahmed M samtidigt som han uttalade att Ahmed M hade fem minuter kvar att leva. Omkring 20 minuter efter det att Witold P tagit fram pistolen lyckades Ahmed M avvärja honom.

Tingsrätten dömde Witold P för olaga hot, grovt brott, till fängelse sex månader.

Hovrätten fastställde tingsrättens domslut. I rubriceringsfrågan och frågan om påföljd anförde hovrätten följande.

Pistolen har i efterhand visserligen visat sig vara en attrapp. Hovrätten har emellertid kunnat konstatera att den är mycket naturtrogen och därför ger intryck av att vara en riktig pistol. Witold P var vid tillfället spritpåverkad, något som Ahmed M lade märke till. Hotet har således varit av mycket allvarlig natur. Det har också haft lång varaktighet; enligt Ahmed M tog det ungefär 20 minuter från det att pistolen togs fram till dess att han lyckades avvärja Witold P. Hotet har vidare ägt rum inne på en privat klubblokal där Ahmed M hade rätt att känna sig skyddad och där Witold P inte hade någon som helst anledning att befinna sig. Brottet har utgjort ett allvarligt angrepp på Ahmed M:s integritet, och det har framkommit att han fortfarande har mardrömmar till följd av händelsen och känner obehag när han ute på stan möter okända vita män. Vid en samlad bedömning med hänsyn till det anförda finner hovrätten, i likhet med tingsrätten, att det olaga hotet bör bedömas som grovt brott.

Liksom tingsrätten finner hovrätten att påföljden med hänsyn till brottets art bör bestämmas till fängelse. Minimistraffet för olaga hot, grovt brott, är fängelse sex månader. Några särskilda skäl att döma till lindrigare straff än minimistraffet föreligger inte.

Rån och grov rån

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1972 s. 323

Roberto P-P och Jan Holger N åtalades för bl.a. grovt rån. Enligt åtalet hade de tillsammans rånat en bank genom att hota de två banktjänstemännen med skarpladdade skjutvapen. Sedan en kund i

banken försökt förhindra rånet avlossade den ene av de tilltalade ett skott i golvet på någon meters avstånd från kunden. Banktjänstemännen överlämnade drygt 7 000 kr till Roberto P-P och Jan Holger N. Åklagaren gjorde gällande att brottet var att anse som grovt, eftersom de tilltalade använt sig av laddade skjutvapen som kommit till användning samt då de på ett synnerligen hänsynslöst sätt utnyttjat banktjänstemännens och kundens utsatta ställning.

Tingsrätten fann åtalet styrkt. Enligt tingsrättens bedömning var gärningen visserligen allvarlig till sin karaktär, men den var trots det inte att bedöma som grovt rån. Roberto P-P dömdes för rån, tillgrepp av fortskaffningsmedel, olaga vapeninnehav, olovligt brukande och olovlig körning till fängelse tre år sex månader. Jan Holger N ådömdes interneringsstraff.

Hovrätten fann liksom tingsrätten att rånet var av allvarlig beskaffenhet, men att det inte fanns anledning att bedöma det som grovt. Påföljden för Roberto P-P skärptes till fängelse fyra år.

Högsta domstolen bedömde gärningen som grovt rån med följande motivering.

Rån mot bank eller annan penninginrättning, vid vilken rånaren hotat med skarpladdat skjutvapen, bör i regel bedömas som grovt rån, oavsett om skott avlossas med vapnet eller ej. Anledning saknas att i förevarande fall frångå denna regel. P-P och N skall alltså dömas för grovt rån. Med hänsyn härtill skall påföljderna skärpas.

Påföljden för Roberto P-P bestämdes till fängelse fem år.

NJA 1988 s. 321

Tapio P rånade en livsmedelsbutik genom att trycka en sönderslagen glasflaska mot halsen på kassörskan Margit P samtidigt som han tillgrep ca 630 kr i kontanter från kassalådan. Flaskan var deformerad på ett sådant sätt att den fått en lång knivliknande spets. Till följd av det våld som Tapio P utövade mot kassörskan skars hennes tröja sönder vid halsen, där en kraftig rodnad uppstod.

Tingsrätten dömde Tapio P för rån av normalgraden till fängelse två år sex månader. Vid bestämmandet av fängelsestraffets längd beaktades att Tapio P utvisades ur Sverige med förbud att återvända hit inom tio år.

Hovrätten fann att Tapio P genom sitt uppträdande på ett hänsynslöst sätt utnyttjat kassörskans skyddslösa och utsatta ställning

samt bedömde därför brottet som grovt rån. Påföljden bestämdes till fängelse fyra år sex månader.

Högsta domstolen dömde Tapio P för rån av normalgraden till fängelse två år sex månader. Såvitt avsåg rubriceringen anförde Högsta domstolen följande.

Vid bedömningen av frågan huruvida gärningen bör rubriceras som grovt rån är till en början att beakta att den sönderslagna flaskan utgjort ett farligt tillhygge, som kunnat försaka Margit P allvarlig skada. Tapio P:s handlingssätt har emellertid präglats av en viss valhänthet. Utredningen ger vid handen att rånet närmast varit en impulshandling och inte föregåtts av någon egentlig planering. Margit P har inte orsakats några allvarligare skador. När hon gripit tag i flaskan har Tapio P omedelbart släppt den och sprungit sin väg. I butikslokalen har uppehållit sig ett relativt stort antal personer.

En samlad bedömning leder till att Tapio P inte kan anses ha visat synnerlig råhet eller ha på ett hänsynslöst sätt utnyttjat annans skyddslösa eller utsatta ställning och att omständigheterna ej heller eljest varit sådana att rånet bör bedömas som grovt.

NJA 1989 s. 829

Nelson M och Reyna B åtalades för grovt rån enligt följande gärningsbeskrivning.

Nelson M och Reyna B har d 16 aug 1989 på ett ensambetjänat postkontor vid Lindholmsvägen i Göteborg gemensamt och i samråd medelst våld och hot som inneburit trängande fara tvingat kassörskan Carina H att till Nelson M och Reyna B överlämna kontanter till ett sammanlagt värde om 97 667 kr.

Våldet och hotet har bestått i att Nelson M under det att Reyna B förklädd och utrustad med en luftpistol hållit vakt vid postkontorets dörr hotat H med en pistol och hoppat över disken och anmodat henne att lägga sig ner på golvet varefter han tagit tag i hennes armar och dragit dem bak på ryggen och anbringat ett medhåvt handfängsel. Sedan Nelson M först letat i ett öppet kassaskåp efter pengar har han sedan han funnit en nyckelknippa samt efter anvisningar från den hotade H öppnat ett fack i kassaskåpet och funnit pengar. Reyna B som under tiden från dörren kommit in i kundavdelningen på postkontoret har därefter dels själv tagit pengar ur ett kassafack samt dels tagit emot sedlar och mynt som Nelson M räckt fram åt henne över disken.

Nelson M har därefter dragit upp den med handfängsel försedda målsäganden H och satt sin pistol mot hennes kropp under det att han försökt fösa henne framför sig i avsikt att stänga in henne i ett toalettutrymme varunder han yttrat ”Om du ringer polisen kommer jag att skada ett utav barnen ute på gatan”.

Sedan Nelson M avbrutit försöket att fösa in målsäganden på postkontorets toalettutrymme och i stället knuffat ner henne så att hon ånyo blivit liggande på golvet har Reyna B och Nelson M tillsammans lämnat postkontoret med ett sammanlagt byte på 97 667 kr.

Brottet är att anse som grovt då Reyna B och Nelson M genom sitt handlande visat synnerlig råhet och på ett hänsynslöst sätt utnyttjat H:s skyddslösa ställning genom att hota med pistol och koppla handfängsel på henne under det att H varit helt ensam i lokalerna med gärningsmännen.

Tingsrätten fann styrkt att de tilltalade förfarit i enlighet med vad åklagaren påstått i gärningsbeskrivningen. Enligt tingsrättens bedömning hade de tilltalade genom sitt handlande på ett hänsynslöst sätt utnyttjat kassörskans skyddslösa ställning och gärningen rubricerades därför, trots att de tilltalade inte visat synnerlig råhet, som grovt rån. Påföljden för både Nelson M och Reyna B bestämdes till fängelse fyra år.

Hovrätten dömde Nelson M och Reyna B för rån av normalgraden till fängelse två år sex månader. Såvitt avsåg rubriceringsfrågan anförde hovrätten bl.a. att de tilltalade inte använde några skarpladdade vapen, att vapnen och övrig utrustning som användes vid rånet fanns tillgängliga för Nelson M i form av teaterrekvisita och därför inte behövde anskaffas särskilt som ett led i planeringen av brottet, samt att brottet inte heller annars syntes ha föregåtts av ingående planering utan snarare haft klara inslag av amatörmässighet. Sammantaget ansågs Nelson M och Reyna B inte ha visat synnerlig råhet eller på ett hänsynslöst sätt ha utnyttjat kassörskans skyddslösa eller utsatta ställning.

Högsta domstolen ändrade hovrättens dom endast på så sätt att påföljden bestämdes till fängelse tre år. I sina domskäl anförde Högsta domstolen bl.a. följande.

Gärningen kan inte betecknas som en impulshandling; utredningen ger fastmera vid handen att en i förväg bestämd brottsplan funnits. På de skäl HovR:n i övrigt anförts samt med beaktande av den återhållsamhet som präglat såväl lagstiftning som rättstillämpning när det gällt att rubricera rånbrott som grova får omständigheterna sammantagna anses vara sådana att det brott Reyna B och Nelson M begått inte bör bedömas som grovt rån. Brottets straffvärde får emellertid anses vara högre än HovR:n funnit.

NJA 1992 s. 357

Björn B och Tord H åtalades för grovt rån enligt följande gärningsbeskrivning.

Björn B och Tord H har d 17 jan 1992 gemensamt och i samråd olovligt trängt sig in i Peder H:s lägenhet på Ölmegatan i Karlstad och där genom att mot Peder H utöva både våld och hot, som inneburit trängande fara, stulit olika föremål och kontanter till ett sammanlagt värde av omkring 20 000 kr. – Genom att gärningen riktat sig mot en blind person har Björn B och Tord H på ett hänsynslöst sätt utnyttjat Peder H:s skyddslösa ställning varigenom brottet anses grovt.

Av tingsrättens dom framgår att Tord H knuffat in Peder H i lägenheten i samband med att han och Björn B trängde sig in samt att Björn B uppgett för Peder H att han hade en kniv och att han skulle strimla Peder H med kniven om han inte tog fram sina pengar. Björn B stack också knivspetsen mot Peder H:s bröst, varpå han drog med kniven över Peder H:s ansikte så att en liten rispa uppstod. Vidare hotade Björn B att ta ner Peder H i källaren och märka honom där. Förutom att Björn B och Tord H tillgrepp kontanter och visst annat gods ryckte Björn B bort en guldkedja som Peder H bar om halsen.

Tingsrätten dömde både Björn B och Tord H för bl.a. rån till fängelse tre år.⁶ Såvitt avsåg frågan om gärningens rubricering anförde tingsrätten att brottet inte hade föregåtts av någon nämnvärd planering, att gärningsmännen såvitt utredningen visade inte hade medfört vapen eller tillhygge till lägenheten (kniven fanns i lägenheten) och att brukandet av kniven därför måste betraktas närmast som en impulshandling samt att annat än lindrigt våld inte utnyttjats mot Peder H. Sammantaget gjorde tingsrätten bedömningen att omständigheterna inte var sådana att brottet borde bedömas som grovt.

Hovrätten fastställde tingsrättens dom.

Högsta domstolen fastställde hovrättens domslut såvitt avsåg Tord H men dömde Björn B för grovt rån till fängelse fyra år.⁷ Såvitt avsåg frågorna om rubricering och påföljd anförde Högsta domstolen följande.

Särskilt i betraktande av hotet och förfarandet i övrigt med kniven får Björn B anses ha på ett hänsynslöst sätt utnyttjat Peder H:s skyddslöshet på grund av blindheten. Även om – som TR:n anført – brottet

⁶ Påföljden omfattade även för Björn B olovlig körning, grovt brott, och för Tord H grov skadegörelse.

⁷ Se föregående not.

inte synes ha föregåtts av någon nämnvärd planering och gärningsmännen inte medfört något vapen eller tillhygge till lägenheten, får Björn B:s brott vid en samlad bedömning anses vara av så allvarlig art, att det bör rubriceras som grovt rån.

Tord H har utövat våld mot Peder H genom att knuffa honom in i lägenheten i samband med inträngandet i denna och genom att senare rycka Peder H från ytterdörren när han försökte lämna lägenheten. Tord H har alltså stulit medelst våld å person och är följaktligen skyldig till rånbrott. Det kan emellertid inte anses vara klarlagt att han haft uppsåt som omfattat även Björn B:s hot och förfarande med kniven. Tord H:s brott bör ej bedömas allvarligare än som rån.

Björn B:s brott är, bedömt som grovt rån, ej svårare än att påföljden kan stanna vid minimistraffet enligt straffskalan för sådant brott. Han bör alltså dömas till fängelse fyra år för detta brott och den olovliga körning som han har gjort sig skyldig till. I fråga om Tord H bör HovR:ns domslut fastställas även i påföljdsfrågan.

NJA 1994 s. 732

Raymond A och Mats L åtalades för tillgrepp av fortskaffningsmedel och grovt rån, Raymond A i två fall och Mats L i ett fall. Rånen riktades mot banker, där Raymond A och Mats L tillsammans med ytterligare någon person genom att hota bankpersonalen med pistol tillgrep vid det första rånet ca 920 000 kr och vid det andra rånet ca 1 150 000 kr. Vid det andra rånet riktades pistolhot även mot kunder i banken samt tvingades en bankanställd att som gisslan lämna banklokalen tillsammans med rånarna. Raymond A deltog vid båda rånen beväpnad inne i banklokalen och var en av dem som uttalade hot mot banktjänstemän och kunder. Mats L deltog endast vid det andra rånet, där han transporterade övriga gärningsmän till och från banken i en tillgripen bil.

Av utredningen i målet gick inte att fastställa huruvida de vapen som kommit till användning vid rånen varit äkta eller attrapper.

Tingsrätten fann båda åtalen för rån styrkta. Enligt tingsrättens bedömning hade själva användandet av vapen – oavsett om dessa var attrapper – betydelse för frågan om brotten skulle bedömas som grova. Såvitt avsåg rånet under åtalpunkten 1 fann tingsrätten att Raymond A genom sitt deltagande i rånet fick anses vara ansvarig för det samlade vapenhot som brukats och den samlade hänsynslöshet som förekommit vid rånet. Tingsrätten anförde vidare beträffande denna åtalpunkt att bankpersonalen, som haft en skyddslös och utsatt ställning, uppfattat rånarnas agerande som livshotande samt att personalen satts under psykisk press. Såvitt avsåg

båda åtalpunkterna delade tingsrätten åklagarens bedömning att rånen var att bedöma som grova. Påföljden bestämdes för Raymond A till fängelse tio år och för Mats L till fängelse sex år.⁸

Hovrätten fann att rånen inte var att bedöma som grova. Vid sin bedömning beaktade hovrätten den återhållsamhet som präglat såväl lagstiftning som rättstillämpning när det gäller att rubricera rånbrott som grova i fall då det inte är utrett att skarpladdade vapen har förekommit. I påföljdsdelen anförde hovrätten att rånbrotten, trots att de inte var grova, var av mycket allvarlig art och att straffvärdet var mycket högt. Påföljden bestämdes för Raymond A till fängelse sex år och för Mats L till fängelse fyra år.⁹

Högsta domstolen fastställde hovrättens domslut. I fråga om rubricering och påföljd anförde Högsta domstolen följande.

Det har inte visats annat än att de använda vapnen var attrapper, och det är ostridigt att något fysiskt våld inte har förekommit. Av de omständigheter, som nämns i 6 §, saknar de två första aktualitet. Utredningen ger inte underlag för att, trots frånvaron av riktiga vapen eller fysiskt våld, anse synnerlig råhet ha lagts i dagen. Inte heller kan bankpersonalen sägas ha haft en skyddslös eller utsatt ställning i den mening som avses i lagrummet.

Såväl lagstiftning som rättstillämpning har präglats av viss återhållsamhet när det gäller att anse rånbrott som grova, särskilt när skarpladdade vapen inte kommit till användning (jfr NJA 1972 s 323, 1988 s 321 och 1989 s 829). De nu ifrågavarande gärningarna måste visserligen anses allvarliga vid en samlad bedömning av omständigheterna, främst planeringen, det hot och tvång som har förekommit, de psykiska besvär som har orsakats och de värden som har stulits. Att utan stöd av den – i och för sig ej uttömmande – uppräkningslista som ges i 6 § rubricera gärningarna som grova inger emellertid betänkligheter; en tillräckligt kraftfull reaktion kan också beslutas inom den straffskala som gäller för normalbrott. En ändrad brottsrubricering skulle föra med sig att bankrån normalt eller i vart fall i stor och ej preciserbar utsträckning blir att bedöma som grova rån. För det kan i och för sig skäl anföras, men med tanke på att det rör sig om en sedan lång tid mycket uppmärksammat brottstyp är det närmast lagstiftarens sak att ta initiativet. Med hänsyn till det anförda och till straffrättens legalitetsprincip (jfr BrB 1:1 i dess lydelse enligt lagen 1994:458 och NJA 1994 s 480) bör HovR:ns bedömning av brottsrubriceringen ej frångås.

Två justitieråd var av skiljaktig mening och menade att rånen skulle rubriceras som grova.

⁸ Påföljden omfattade även för Raymond A tillgrepp av fortskaffningsmedel och olovligt brukande samt för Mats L tillgrepp av fortskaffningsmedel.

⁹ Se föregående not.

NJA 1999 s. 25

Zoran C, Milorad P, Stojan C och Mitar V åtalades för grovt rån. Enligt åtalet hade de fyra tilltalade berett sig tillträde till en villafastighet som ägdes av makarna P. Vid gärningstillfället var makarna P:s 18-årige son, Andreas P, ensam hemma i bostaden, vilket de tilltalade kände till. En av de tilltalade hotade Andreas P genom att rikta en pistol mot honom och beordra honom att lägga sig på golvet. Därefter lade en annan av de tilltalade en tröja över huvudet på Andreas P samt band ihop hans händer och fötter med skosnören och en kabel. Övriga tilltalade genomsökte fastigheten, varvid de tillgrep bl.a. ett kassaskåp innehållande 233 000 kr i kontanter och smycken värda över två miljoner kr.

Tingsrätten fann åtalet styrkt och dömde samtliga tilltalade för grovt rån. Såvitt avsåg rubriceringsfrågan anförde tingsrätten följande.

Det är i målet klarlagt att en pistol användes vid rånet mot Andreas P i dennes hem. Oavsett om pistolen var skarpladdad eller inte framstod den som riktig för Andreas P, vilket medförde att han blev mycket rädd. Med hänsyn härtill och framför allt med hänsyn till att rånet begåtts mot Andreas P i hemmet, vilket är en plats där han och även andra människor måste kunna känna sig trygga och skyddade, framstår rånet som så hänsynslöst att det skall bedömas som grovt. Härtill kommer att rånet var planerat samt att gärningsmännen visste, innan de gick in och hotade Andreas P med pistolen, att denne var ensam hemma och således helt utlämnad till deras godtycke, våld och hot om våld.

De tilltalade dömdes samtliga till fängelse fem år. Härvid beaktades såvitt avsåg Zoran C, Milorad P och Stojan C att de även utvisades ur Sverige med förbud att återvända. Såvitt avsåg Mitar V, som även dömdes för vapenbrott i två fall, beaktades att denne begått brottet när han var 20 år.

Hovrätten ändrade tingsrättens dom på så sätt att var och en av de tilltalade dömdes för rån av normalgraden till fängelse tre år. Förordnandet om utvisning upphävdes. I rubriceringsfrågan och frågan om påföljd anförde hovrätten bl.a. följande.

Rån av normalgraden, dvs enligt 8 kap 5 § BrB, är ett allvarligt brott, vilket framgår av den i lagrummet angivna straffskalan, fängelse mellan ett och sex år. Betydligt allvarligare är dock grovt rån, för vilket lägsta straff är fängelse fyra år. HD har i sin praxis visat återhållsamhet när det gäller att rubricera rånbrott som grova (jfr t ex NJA 1989 s 829 och 1992 s 357; i det senare fallet dömdes visserligen en av gärningsmännen för grovt rån, men den omständigheten att brottet riktades mot en blind person som befann sig i sitt hem ansågs inte ensamt

avgörande). I förevarande fall kan enligt HovR:ns mening de fyra rånarna inte anses ha visat särskild råhet och hänsynslöshet utöver vad som kan täckas av straffskalan för normalgraden av rån. Annat är inte visat än att den vid rånet använda pistolen inte varit laddad. Planerandet och utförandet av rånet har vidare präglats av viss valhänthet. HovR:n finner således att de fyra tilltalade skall dömas icke för grovt rån utan för rån enligt 8 kap 5 § BrB.

Vid denna bedömning av rånbrottet skall de av TR:n utmätta straffen sättas ned.

Högsta domstolen delade hovrättens bedömning att gärningen var att bedöma som rån av normalgraden, men skärpte straffet till fängelse fyra år. I sina domskäl anförde Högsta domstolen bl.a. följande.

Den pistol som användes vid rånet är ett kombinerat gas-, skrämself- och signalvapen som Zoran C enligt vad han uppgett tömt på patroner före rånet. Det våld som utövats har bestått i att Andreas P bands med kängsnören om händer och fötter och med en elkabel som drog ihop händerna och fötterna samt fick en dunk i ryggen. Helt visst har situationen för Andreas P framstått som mycket skrämmande, men det våld som utövats mot honom kan inte anses ha varit livsfarligt eller sägas ha varit synnerligt rått. Inte heller det hot som uttalats har varit särskilt kvalificerat.

Andreas P har som en följd av rånet drabbats av vissa kvarstående psykiska besvär. Någon svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom har han dock inte tillfogats.

Rånet har föregåtts av viss planläggning men denna har, såvitt visats, inte från början varit inriktad på annat än att kassaskåpet skulle stjälas, i första hand när Stojan C städade huset och sedan, när städning inte längre var aktuell, efter ett inbrott. Det våld och hot som riktat sig mot Andreas P framstår därför som ett mera improviserat handlande när det visade sig att han befann sig i huset.

Andreas P var vid gärningstillfället 18 år. Varken hans ålder eller det förhållandet att han var ensam i bostaden kan sägas ha inneburit att han haft en skyddslös eller utsatt ställning i den mening som avses i 8 kap 6 § BrB (jfr NJA 1992 s 357).

Såväl lagstiftning som rättstillämpning har präglats av viss återhållsamhet när det gällt att anse rån brott som grova (jfr NJA 1972 s 323, 1988 s 321, 1989 s 829 och 1994 s 732). Det här aktuella rån brottet måste anses vara allvarligt vid en samlad bedömning av omständigheterna, främst intrånget med våld och hot i en bostad där betydande värden tillgripits. Att utan stöd i den – i och för sig inte uttömmande – uppräknings som finns i 8 kap 6 § rubricera gärningen som grov bör emellertid inte ske (jfr det sist anmärkta rättsfallet). HovR:ns bedömning av brottsrubriceringen bör därför inte frångås.

Som framhållits nyss är det fråga om ett allvarligt brott, även om det inte kan rubriceras som grovt rån. Det finns därför skäl att skärpa

straffen för de tilltalade. Som domstolarna funnit bör fängelsestraffen sättas lika för dem alla.

Två justitieråd var skiljaktiga och fann inte skäl att skärpa straffen utöver vad hovrätten hade bestämt.

NJA 2002 s. 270

C.J., 20 år, och en annan man beslutade sig för att gemensamt begå ett "taxirån". Sedan C.J. beväpnat sig med en kolsyrepistol beställde de båda männen en körning av den kvinnliga taxichauffören H.K. Sedan taxibilen anlänt till den avtalade adressen drog C.J. upp pistolen och riktade den mot H.K. samtidigt som han uttalade "Skrik inte, om du samarbetar kommer du att överleva.". Den okände mannen tog H.K:s väska med pengar. Därefter bestämde sig C.J. och den okände mannen för att även tillgripa taxibilen. De vågade dock inte släppa av H.K. där de befann sig, utan bestämde sig för att lämna henne på en ödslig plats där hon inte så lätt kunde slå larm. Efter att ha kontrollerat att H.K. inte bar något larm på sig, tvingade de båda männen henne att lägga sig i taxibilens bagageutrymme. En stund senare fick H.K. sätta sig på främre passagerarplats, medan den okände mannen satte sig i baksätet bakom H.K. och höll pistolen mot hennes huvud. C.J. beordrade H.K. att kontakta taxistationen och uppge att hon fått en ny körning samt därefter fejka en körning på taxametern, vilket hon också gjorde. C.J. körde taxibilen till en badplats. Det var då helt mörkt ute. De båda männen beordrade H.K. att gå ut ur bilen. C.J. tog ett kraftigt tag om H.K:s arm och ledde henne bort från taxibilen. En bit från taxibilen tvingade C.J, som nu var beväpnad med pistolen, H.K. att ta av sig alla sina kläder, varpå han tilltvingade sig samlag med henne. Efter våldtäkten uttalade C.J. att han måste skjuta några skott i luften så att hans kamrat trodde att han dödat H.K. C.J. sköt några skott med pistolen och lämnade H.K. avklädd på platsen.

Tingsrätten dömde C.J. för människorov, grov våldtäkt och rån. Han dömdes därutöver för stöld och tillgrepp av fortskaffningsmedel. Påföljden bestämdes till fängelse sju år. Såvitt avsåg rubriceringen av rånbrottet anförde tingsrätten att brottet visserligen var mycket allvarligt, men att det inte hade ett straffvärde som i sig låg på fängelse i fyra år eller därutöver. Rånet bedömdes därför

inte som grovt, men enligt tingsrättens bedömning låg straffvärdet betydligt högre än minimistrafvet för rån av normalkaraktär.

Hovrätten delade tingsrättens bedömning att rånbrottet visserligen var förhållandevis allvarligt, men att gärningen inte kunde betecknas som grov, samt att våldtäktsbrottet skulle bedömas som grov våldtäkt. Enligt hovrättens bedömning var det dock inte visat att C.J. och dennes kamrat bemäktigat sig H.K. med uppsåt att skada henne till liv eller hälsa eller tvinga henne till tjänst eller för att utöva utpressning. Bemäktigandet bedömdes därför inte som människorov, utan som olaga frihetsberövande. Påföljden för den samlade brottsligheten bestämdes till fängelse fem år, varvid hovrätten beaktade att C.J. vid tidpunkten för brotten endast var 20 år.

Högsta domstolens prövning av målet omfattade dels om rånbrottet skulle bedömas som grovt rån, dels om bortförande av H.K. skulle bedömas som människorov och dels vilken påföljd som skulle bestämmas för brottsligheten. Högsta domstolen delade hovrättens bedömning att bortförandet av H.K. var att bedöma som olaga frihetsberövande. När det gällde rubriceringen av rånbrottet anförde Högsta domstolen i huvudsak följande.

Rättstillämpningen har präglats av viss återhållsamhet när det gäller att anse rånbrott som grova (jfr NJA 1972 s. 323, 1988 s. 321, 1989 s. 829, 1992 s. 357, 1994 s. 732 och 1999 s. 25). I förarbetena har emellertid uttalats att rånöverfall mot droskförare under yrkesutövning i regel skall bedömas som grovt rån (se NJA II 1962 s. 208; jfr Holmqvist m.fl., Brottsbalken, s. 8:51 f.).

... Det har inte påståtts att H. K. vållades några fysiska skador. Det vapenhot som riktades mot henne måste emellertid ha framstått som livshotande och mycket skrämmande för henne i den skyddslösa och utsatta situation som hon befann sig i.

Vid en samlad bedömning får det rånbrott C. J. har gjort sig skyldig till anses ha varit av så allvarlig art, främst med hänsyn till att vapenhot riktats mot en person i en så utsatt yrkesgrupp som taxiförare, att det bör rubriceras som grovt rån.

I påföljdsdelen gjorde Högsta domstolen följande bedömning.

Inom loppet av några timmar har C. J. begått flera mycket allvarliga brott, där redan minimistrafvet för såväl grov våldtäkt som grovt rån är så högt som fängelse fyra år. Det frihetsberövande C. J. skall dömas för är också ett allvarligt brott även om det inte skall rubriceras som människorov. C. J. skall därutöver dömas för stöld och tillgrepp av fortskaffningsmedel, och vidare skall en tidigare dom på skyddstillsyn undanröjas.

Straffvärdet för en vuxen person av vad C. J. har gjort sig skyldig till svarar mot fängelse i mellan sju och åtta år.

I beaktande av vad som i samband med personutredningen har framkommit om C. J:s bristande mognad och med hänsyn till att han vid brottstillfället var nyligen fyllda 20 år bör straffet bestämmas till fängelse fem år.

Rättsfall från hovrätterna

RH 1987:146

Jörgen L och Mats N begav sig nattetid till den knappt 70-åriga och rörelsehindrade Gösta J:s bostad för att stjäla dennes plånbok. När de tog sig in i bostaden vaknade Gösta J och började samtala med dem. Sedan Gösta J bjudit Jörgen L och Mats N på snaps tog Jörgen L tag om Gösta J och höll fast honom, varpå Mats N slog ett stekjärn i Gösta J:s huvud. Jörgen L och Mats N tillgrep Gösta J:s plånbok innehållande ca 9 000 kr och lämnade därefter Gösta J:s bostad. Jörgen L hade före rånet klippt av sladden till Gösta J:s telefon, vilket innebar att det saknades möjlighet för Gösta J att tillkalla hjälp.

Tingsrätten dömde Jörgen L och Mats N för rån samt viss annan brottslighet till fängelse ett år sex månader respektive ett år tre månader.¹⁰

Hovrätten rubricerade rånet som grovt och bestämde påföljden för både Jörgen L och Mats N till fängelse fyra år. Såvitt avsåg rubriceringsfrågan och frågan om påföljd anförde hovrätten följande.

Den rånade Gösta J är förtidsåldrad och handikappad och levde vid tiden för brottet ensam i en ensligt belägen gård. Gösta J har haft svårt att värja sig mot angrepp, vilket Jörgen L och Mats N måste ha insett och utnyttjat. Rånet har ägt rum nattetid. Genomförandet av rånet har präglats av viss förslagenhet genom att tejp använts på den ruta som slagits in och genom att Gösta J:s telefon gjorts obrukbar innan våld börjat användas mot honom. Att slaget mot Gösta J:s huvud med stekpannan i efterhand visat sig inte ha medfört någon livsfara för honom, måste tillskrivas omständigheter utanför Mats N:s kontroll. Hovrätten finner därför vid en samlad bedömning av anförda omständigheter att rånet skall bedömas som grovt.

Minimistraffet för grovt rån är fängelse fyra år. Annan påföljd än fängelse bör inte ifrågakomma för vare sig Jörgen L eller Mats N. Hovrätten finner dock tillräckligt att för den samlade brottslighet som

¹⁰ Påföljden omfattade för Jörgen L även misshandel, vårdslöshet i trafik och rattfylleri och för Mats N även rattfylleri och medhjälp till rattfylleri.

envar av Jörgen L och Mats N gjort sig skyldig till bestämma påföljden till straffminimum för grovt rån.

RH 1988:15

Stefan L och en okänd man begav sig till Al Z:s bilfirmas lokaler, där de genom hot med ett avsågat hagelgevär och en kniv tilltvingade sig 13 750 kr. Stefan L och den okände mannen lämnade lokalerna och körde från platsen i en stulen bil. Al Z rusade efter rånarna och stoppade en bil som kördes av Mats M. Mats M och Al Z följde efter de båda gärningsmännen. Mats M avbröt dock förföljandet sedan Stefan L höjt geväret mot honom genom bilrutan.

Tingsrätten dömde Stefan L för olaga hot, rån och häleri till fängelse fyra år. Såvitt avsåg frågan om rubricering av rånbrottet anförde tingsrätten följande.

Gärningsmännen har uppträtt maskerade och har hotat Al Z med jaktkniv och ett avsågat hagelgevär. Det hot som utövats mot Al Z är sålunda av synnerligen farlig karaktär. Även om brottet med hänsyn härtill är av mycket allvarlig beskaffenhet, kan omständigheterna inte anses vara i sådan grad försvårande att gärningen skall bedömas som grovt rån. Stefan L skall därför fällas till ansvar för rån.

Hovrätten fastställde tingsrättens dom.

RH 1989:28 I

Raymond J följde efter 83-åriga Greta H när hon var på väg hem till sin bostad. Sedan Greta H kommit in i sin trappuppgång och börjat gå uppför trapporna grep Raymond J tag i hennes handväska och ryckte till. Av rycket föll Greta H omkull och drogs baklänges nerför trappan. Greta H släppte taget om väskan och Raymond J försvann med den från platsen. I väskan fanns ca 7 500 kr i kontanter.

Tingsrätten dömde Raymond J för rån till fängelse två år sex månader. Såvitt avsåg rubriceringen av gärningen anförde tingsrätten att gärningen visserligen hade riktat sig mot en äldre försvarslös kvinna, men att omständigheterna likväl inte var sådana att gärningen kunde rubriceras som grovt brott.

Hovrätten bedömde gärningen som grovt rån och bestämde påföljden till fängelse fyra år. I domskälen anförde hovrätten bl.a. följande.

Greta H är en späd 83-årig kvinna. Hon har vid huvudförhandlingen i hovrätten gett intryck av att vara en mycket välvårdad äldre dam och det finns all anledning att tro att hon även den dag rånet begicks ingav en iakttagare samma intryck. Med hänsyn till hennes utseende och till hennes ålder, som även framgick av hennes långsamma gång, kan hon ha framstått som ett både lätt och lämpligt offer. Även om tillgreppet inte har föregåtts av någon egentlig planering framgår att Raymond J under en inte helt obetydlig sträcka följt efter Greta H i avvaktan på lämpligt tillfälle och plats att utföra brottet. Det bör vidare anses som en försvårande omständighet att gärningen förövats i trappuppgången till Greta H:s bostad både på grund av den kränkning av hemfriden som detta innebar och på grund av att risken för upptäckt vid detta val av tid och plats för brottet minskade. Rycket i väskan har varit så kraftigt att Greta H har fallit omkull härav. Hon har dock hållit fast i väskan. I denna situation borde Raymond J utan större svårigheter och utan att använda något kraftigare våld ha kunnat tillägna sig väskan. För att förmå Greta H att släppa väskan har han i stället valt att på ett synnerligen brutalt sätt släpa henne först över en trappavsats och där-efter utför en stentrappa. Att Greta H:s fysiska skador blivit så förhållandevis ringa framstår närmast som en följd av lyckliga omständigheter och förtar på intet sätt Raymond J:s handlande dess mycket brutala karaktär.

Vid en samlad bedömning av omständigheterna vid brottet finner hovrätten att Raymond J visat sådan synnerlig råhet och på ett så hänsynslöst sätt utnyttjat Greta H:s skyddslösa ställning att rånet skall bedömas som grovt.

RH 1992:57

Lars F åtalades för rån enligt följande gärningsbeskrivning.

Lars F har den 26 juni 1992 i Stockholm i Svenska Handelsbanken, S:t Eriksplan 10, medelst våld å person och medelst hot som för de hotade inneburit trängande fara, stulit ca 70 000 kr i kontanter.

Våldet har bestått i att Lars F *dels* slagit en banktjänsteman i nacken (Bo A; utredningens anm.) med en pistolattrapp, *dels* och fattat tag i en kvinnlig kund och dragit omkull henne på golvet.

Hotet har bestått i att Lars F riktat en pistolattrapp mot bankpersonalen och muntligen hotat att skjuta.

Lars F var tidigare dömd för bl.a. grovt rån, rån och grov stöld till rättspsykiatrisk vård. Det nu aktuella rånet begicks två veckor efter det att kammarrätten beslutat att den rättspsykiatrisk vården av Lars F skulle upphöra.

Tingsrätten dömde Lars F för rån till fängelse fyra år, varvid bl.a. beaktades att han återfallit i brott.

Hovrätten fastställde tingsrättens domslut och anförde följande.

I enlighet med tingsrättens dom ska Lars F dömas för rån.

Vid bedömning av brottets straffvärde är till en början att beakta, att rånet riktats mot en bank. Om Lars F hade använt ett skarpladdat vapen, skulle rånet ha varit att bedöma som grovt (jämför rättsfallet NJA 1972 s 313). Den pistolattrapp Lars F hotade med skiljer sig till utseendet obetydligt från ett riktigt vapen. Bankpersonalen hade därför anledning att frukta för sina liv, något som i synnerhet gällde Bo A. Lars F har således också utnyttjat personalens utsatta ställning och därvid behandlat Bo A på ett hänsynslöst sätt. Även kunderna i banklokalen har haft skäl att känna fruktan för att de skulle kunna komma att bli skadade. Rånet var inte oplangerat; Lars F hade bl a inköpt en peruk och skaffat en cykel för att snabbt kunna bege sig från banken. Med hänsyn till nu angivna omständigheter är brottets straffvärde så högt att det ligger i närheten av straffskalans mitt. Därtill kommer att Lars F tidigare har dömts åtskilliga gånger för rånbrott, senast 1987 och 1990. Avsevärd hänsyn skall tagas till att rånet sålunda utgör återfall i brott av samma allvarliga art som Lars F tidigare har begått.

RH 1993:23

Weija N åtalades för grovt rån enligt följande gärningsbeskrivning.

Weija N. har tillsammans och i samråd med två andra personer den 25 september 1992 i Tippens centrum i Nacka kommun stulit 5 292 066 kr i kontanter och resecheckar ur en värdetransportbil medelst våld å person och hot som inneburit eller för de hotade framstått som trängande fara. Hotet har bestått i att Weija N. och en av de två andra rånarna riktat skjutvapen mot väktarna A och B och sagt att de skulle skjuta om inte väktarna gjorde som rånarna ville. Våldet har bestått i att Weija N. tvingat ner A på marken och tagit tag i hans hår samtidigt som Weija N. tryckt vapnet mot A:s huvud och att den andre rånaren knuffat, slagit eller sparkat på B så att han ramlat. Rånarna har under rånet berövat väktarna friheten genom att ställa dem under bevakning. Den tredje rånaren har stått på vakt vid personbilen GKU 445, som tillgripits i Saltsjöbaden någon gång under tiden den 23–24 september 1992, och som använts av rånarna för att fly från platsen. Weija N. har deltagit vid planeringen av rånet och förberedelserna inför rånet. Efter rånet har de tre delat på pengarna.

Brottet är grovt med hänsyn till att värdet på det tillgripna uppgått till över 5 miljoner kronor, att skjutvapen riktats mot två obeväpnade väktare, varigenom gärningsmannen på ett hänsynslöst sätt utnyttjat de rånades skyddslösa och utsatta ställning, att gärningsmännen som ett led i utförandet av rånet berövat väktarna friheten och använt våld mot dem och att rånet varit mycket välplanerat.

Tingsrätten dömde Weija N i enlighet med åtalet och bestämde påföljden till fängelse sju år.

Hovrätten fastställde tingsrättens domslut. I domskälen anfördes följande.

I rättspraxis har uttalats att rån mot bank eller annan penninginrättning – hit får uppenbarligen även värdetransporter räknas – vid vilket rånaren hotat med skarpladdat skjutvapen i regel bör bedömas som grovt rån, oavsett om skott avlossats med vapnet eller ej (NJA 1972 s. 323). Ett senare rättsfall ligger i linje med den intagna ståndpunkten. ... (NJA 1989 s. 829; jfr även t.ex. RH 1992:57).

De nu angivna rättsfallen tycks peka i den riktningen att om åklagaren inte styrkt att det skjutvapen en bankrånare använt varit skarpladdat eller om det rent av blivit utrett att endast en attrapp använts, så kan det hot med vapen som förevarit inte leda till att gärningen bedöms som grovt rån. En sådan slutsats skulle dock enligt hovrättens mening föra för långt. Avgörande måste i varje enskilt fall vara hur vapnet används för att understryka det hot rånaren är ute efter att inpränta i sitt offer. Självklart är det alltid för den angräpnade mycket allvarligt att bli hotad med ett skjutvapen denne uppfattar som riktigt. Detta synsätt återspeglas för övrigt i 8 kap. 5 § brottsbalken, som innehåller grundstadgandet om rån. Där talas nämligen bl.a. om hot som för den hotade framstår som trängande fara. Även vid vapenhot finns emellertid utrymme för påtagliga skillnader i olika situationer. Där vapnet under uttalat livshot pressas mot offrets kropp är exempelvis betydligt allvarligare än om en rånare bara visar sitt vapen utan att rikta det mot någon människa.

Beträffande det rån som Weija N. begått finns ingen utredning om de vapen som kommit till användning. Det saknas dock anledning att betvivla väktarnas uppgifter att de trodde det rörde sig om riktiga pistoler. Weija N. har med sitt vapen utövat ett utomordentligt grymt hot mot A genom att vid ett par tillfällen trycka pistolen mot dennes huvud. Vid det senare tillfället hotade Weija N. dessutom med att skjuta, om inte dörren till värdetransportbilen öppnades. Han började också en nedräkning innan hotet skulle verkställas men hann bara till ”ett”, innan B och den andre rånaren gick in i bilen. Dessförinnan hade B hotats av den maskerade rånaren genom att denne riktade sin pistol mot B:s ansikte. Under rånet har vapenhotet strukits under genom upprepade rop från rånarna att A och B kunde bli skjutna. Redan genom att vapen – skarpladdade eller inte, attrapper eller inte – använts på detta hänsynslösa sätt mot väktarna i deras skyddslösa och utsatta ställning, skall brottet bedömas som grovt rån. Den behandling A utsatts för av Weija N. måste dessutom betecknas som visad synnerlig råhet, låt vara att detta kriterium på gärningens valör ligger i viss mån invävt i det tidigare sagda. Weija N. måste nämligen givetvis ha förstått och åsyftat att A skulle känna stor fruktan för att skott kunde avlossas mot honom, om han inte lydde.

Vad som angetts i lagrummet för grovt rån är endast exempel på vad som kan vägas in vid rubriceringen av brottets svårighetsgrad. Ett annat exempel, som dessutom är ett naturligt inslag vid bedömningen av tillgreppsbrott, är värdet på bytet. Detta spörsmål synes emellertid inte ha varit föremål för andra överväganden i lagmotiv än en analogivis hänvisning till vad som sagts om saken beträffande grov stöld (NJA II 1942 s. 360). I den delen uttalas att en stöld redan på grund av det tillgripnas absoluta värde kan betecknas som grov, åtminstone där värdet är verkligt betydande och gärningsmannen varit inställd på ett stort kap. Om tjuven tillfälligtvis kommer över ett stort byte bör däremot stölden inte på den grunden betecknas som grov, heter det (s. 353). Vid beaktandet av dessa uttalanden måste emellertid noteras att straffminimum för grov stöld är fängelse sex månader medan det för grovt rån är fyra år. Avgöranden i praxis som kan belysa denna fråga förekommer mycket sparsamt (jfr dock exempelvis SvJT 1967 rf s. 76).

I förevarande fall har rånarna givetvis varit helt inställda på att tillskansa sig avsevärda belopp. Denna omständighet i kombination med att de faktiskt lyckades tillgripa en osedvanligt stor summa – i det närmaste 5,3 miljoner kronor i kontanter och resecheckar – gör att även detta ensamt får anses konstituera grovt brott. Till det sagda kommer att rånet inte har varit någon impulshandling utan föregåtts av en mycket god planläggning med bl.a. anskaffande av vapen, maskering och flyktbil.

Sammantaget skall Weija N. således dömas för grovt rån.

Rån mot värdetransporter är svåra att skydda sig mot. De inbringar ofta stora belopp och medför – när vapenhot förekommit – inte sällan svåra psykiska påfrestningar hos den drabbade personalen. Straffvärdet av dessa brott är påtagligt högt. Påföljden skall därför regelmässigt bestämmas till fängelse. Skäl att frångå detta för Weija N:s del föreligger inte.

För grovt rån är stadgat fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bestämmande av straffvärdet skall man enligt brottsbalkens förarbeten överväga om den föreliggande gärningen är svårare eller lindrigare än andra gärningar som hör till samma brottstyp (prop. 1987/88:120 s. 82). Med utgångspunkt i detta samt den mycket allvarliga hotbild rånarna framkallat hos väktarna och det utomordentligt stora bytet kan konstateras att det grova rån som Weija N. är övertygad om ligger klart över vad som bör hänföras till straffskalans nedre del. Brottet hör heller inte hemma i den övre delen av skalan. Denna bör vara förbehållen sådana fall där t.ex. det tillgripna blivit än större eller gärningsmannen avlossat skarpa skott och därvid grovt misshandlat sitt offer. Hovrätten finner vid en samlad bedömning av vad som nu har anförts att det av tingsrätten utmätta straffet väl speglar straffvärdet av den nu samlade brottsligheten.

RH 2003:27

P.Ö. och J.E. bröt sig in genom fönstret till ett nattstängt postkontor. Beväpnade med ett skjutvapen och en kniv samt försedda med rånarluvor väntade de in postpersonalen och en kommande värdetransport. Allteftersom de nio anställda i personalen och chauffören av värdetransporten anlände till postkontoret tvingades de att lägga sig på golvet med armar och ben hopbundna. P.Ö. och J.E. tillgrep ca 400 000 kr från postkontoret och värdetransporten samt personalens privata mobiltelefoner, pengar och andra värdehandlingar. De lämnade sedan platsen i en bil som de tillgripit tidigare under dagen.

Tingsrätten dömde P.Ö. och J.E. för grovt rån och tillgrepp av fortskaffningsmedel till fängelse sex år.

Hovrätten ändrade påföljden till fängelse fem år. I rubriceringsfrågan anförde hovrätten följande.

Utredningen visar att rånet varit planerat och att det föregåtts av anskaffning av flyktbil och material till maskeringar. Gärningsmännen har varit försedda med en pistol som vid ett tillfälle hållits intill L.F:s tinning och som även på nära håll riktats mot L.A:s och C.M:s huvuden. Pistolen har – även om den inte utgjort ett skarpladdat vapen – haft ett sådant utseende att den av målsägandena uppfattats som ett livsfarligt vapen. Gärningsmännen har vidare medfört en kniv som, då C.M. reagerat mot att de ur hennes fickor tagit nycklar, mobiltelefon och pengar, trycktes mot hennes hals. Samtliga tio personer som anlant till arbetslokalen har fått händerna hopbundna på ryggen och alla utom B.S. även fötterna hopbundna. De har tvingats att ligga på magen med ansiktet mot golvet. L.F., som var den som kom först, har legat på det sättet i omkring åttio minuter. Även flera av de övriga har tvingats att ligga i den ställningen under tämligen lång tid. Av målsägandenas uppgifter framgår att de under den tid de legat bundna känt skräck för att bli dödade. Många av dem har också efter händelsen haft psykiska besvär. Hovrätten finner vid en samlad bedömning av de redovisade omständigheterna att gärningsmännen visat prov på sådan hänsynslöshet att rånbrottet skall bedömas som grovt.

RH 2006:31

J.D. dömdes för rån i 13 fall, försök till rån i två fall och häleri. Samtliga rån, som utfördes under en tidsperiod om knappt två och en halv månad, riktade sig mot Pressbyrå- och Seven Eleven-butiker. Vid fem av rånen hotade J.D. butikspersonalen med kniv eller ett knivliknande föremål och vid övriga tillfällen uppgav han

att han hade pistol eller annat vapen. J.D. var tidigare dömd för narkotikabrott.

Tingsrätten bestämde påföljden för den samlade brottsligheten till fängelse tre år.

Hovrätten ändrade fängelsestraffets längd till fängelse sex år, och anförde bl.a. följande.

Rånen, som har satts i system under en begränsad period, har regelmässigt begåtts strax före stängningsdags när expediterna varit ensamma i lokalen. Dessa har därför befunnit sig i ett utsatt läge. Även om det inte har förekommit något fysiskt våld har J.D:s agerande fått allvarliga och i flera fall långtgående konsekvenser för expediterna. Påföljden för rån är fängelse lägst ett år. Straffvärdet för de gärningar J.D. gjort sig skyldig till är således mycket högt. Fråga är också om brott under prövotid. Mot denna bakgrund finner hovrätten det av tingsrätten utmätta fängelsestraffet alltför lågt. Fängelsestraffets längd bör i stället bestämmas till sex år.

Utpressning

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1997 s. 507

Roger E åtalades för anstiftan till grovt rån enligt följande gärningsbeskrivning.

Roger E har någon gång i maj-juni 1995 köpt en glassmaskin för 17 500 kr av Göran H och Mikael L. Roger E har därefter velat häva köpet och få köpeskillingen tillbaka, vilket säljarna motsatt sig. Med anledning härav har Roger E i augusti-november 1995 i Östersunds kommun uppsåtligen gett i uppdrag till och förmått annan person till utförande av nedanstående gärning. – En okänd person har d 1 nov 1995 olovligen inträngt i Göran H:s bostad i Östersund, där han hotat Göran H genom att rikta ett vapen mot och lyfta en kniv mot Göran H och uppmana honom att erlægga 2x17 500 kr. Den okände har härigenom tvingat Göran H att med anlitande av Mikael L som bud d 3 nov 1995 erlægga 17 500 kr till Roger E, Göran H och Mikael L till skada och Roger E till vinning. Hotet har varit ägnat att hos Göran H framkalla allvarlig fruktan för egen säkerhet till person. – Den okände har vidare tvingat Göran H att gå upp på bostadens övervåning – varvid den okände tryckt vapnet mot Göran H:s rygg samt gjort mantelrörelse – och in i ett mindre rum, där den okände låst in Göran H. – Brottet är att bedöma som grovt då gärningsmannen visat synnerlig råhet och på ett hänsynslöst sätt utnyttjat Göran H:s skyddslösa ställning. – I vart fall görs gällande att Roger E gett i uppdrag till och för-

mått annan person att medelst olaga tvång – genom misshandel eller eljest med våld eller hot om brottslig gärning – förmå Göran H att till Roger E utbetala 17 500 kr; Göran H och Mikael L till skada och Roger E till vinning.

Tingsrätten fann åtalet styrkt. Omständigheterna kring det rånbrott som den okände personen gjort sig skyldig till ansågs emellertid inte vara sådana att den gärningen borde bedömas som grovt rån. Tingsrätten dömde därför Roger E för anstiftan till rån av normalgraden och bestämde påföljden till fängelse ett år.

Hovrätten fastställde tingsrättens domslut.

Högsta domstolen fann att det hot som utövats mot Göran H inte varit omedelbart överhängande i förhållande till den handling som det kom att tvinga fram. Hotet ansågs därför inte ha inneburit trängande fara i den mening som avses i bestämmelsen om rån. Gärningen ansågs i stället vara att bedöma som utpressning. Vare sig den ekonomiska skadan eller det tvång som utövats ansågs kunna medföra att brottet skulle anses som grovt. Med hänvisning till att parterna inför Högsta domstolen uttryckt att de vid denna bedömning ansåg att Roger E var att bedöma som gärningsman dömde Högsta domstolen Roger E för utpressning till det av tingsrätten och hovrätten utdömda straffet. I påföljdsdelen anförde Högsta domstolen följande.

På grund av brottets art kan annan påföljd än fängelse inte komma i fråga. Även med den ändring av brottets rubricering som följer av det föregående är brottet av allvarlig karaktär. Beaktas bör att Göran H inte bara hotats med vapen och kniv i köket i sin bostad av en maskerad, okänd man som olovligen berett sig tillträde dit, utan att han även under vapenhot tvingats att gå upp i bostadens övervåning där han blivit inlåst. Straffvärdet är så högt att brottet förskyller det av domstolarna bestämda straffet.

NJA 2003 s. 295

P.-O.B. åtalades för försök till utpressning, grovt brott, och grovt vapenbrott enligt följande gärningsbeskrivningar.

Åtalspunkten 1. Försök till utpressning, grovt brott.

P.-O.B. har d. 3 nov. 2002 sökt upp Å.G. i dennes bilverkstad i Säve i Göteborg. I ett kontorsutrymme i anslutning till verkstaden har P.-O.B. tryckt en skarpladdad pistol mot pannan på Å.G. och uttalat ”nu betalar du 15 000 kr inom en vecka” eller liknande med denna innebörd. Kort därefter har P.-O.B. alldeles till vänster om Å.G.:

huvud avfyrat pistolen varvid han upprepat hotet med tillägg att han skulle skicka andra gubbar att hämta pengarna. Vidare har han hotat att kroppsligen skada Å.G. och hans hustru.

Genom angivet handlande har P.-O.B. försökt att förmå Å.G. till en handling som, om den kommit till fullbordan, skulle inneburit vinning för P.-O.B. och skada för Å.G. Brottet är att anse som grovt då ett skarpladdat vapen använts. Brottet har till följd av polisanmälan inte kommit till fullbordan. Fara härför har förelegat.

Åtalspunkten 2. Grovt vapenbrott.

P.-O.B. har d. 3 nov. 2002 i Göteborg utan att ha rätt därtill innehaft en pistol Walther PP kaliber 22 LR med tillhörande ammunition. Brottet är att bedöma som grovt då vapnet av P.-O.B. använts vid allvarlig brottslighet.

Tingsrätten dömde P.-O.B. för försök till utpressning, grovt brott, och grovt vapenbrott till fängelse ett år fyra månader.

Hovrätten fastställde tingsrättens domslut.

Högsta domstolen fastställde hovrättens domslut och anförde följande domskäl.

I enlighet med HovR:ns dom skall P.-O.B. dömas för de åtalade gärningarna. Dessa är, såsom HovR:n funnit, att bedöma som försök till grov utpressning och grovt vapenbrott. Det kan inte komma i fråga att välja annan påföljd än fängelse. Frågan är hur långt fängelsestraff P.-O.B. skall ådömas.

P.-O.B. har utsatt Å.G. för mycket allvarligt tvång genom att hålla det skarpladdade vapnet mot hans panna och avfyrat det i närheten av hans huvud. P.-O.B. har dessutom i samband härmed uttalat hot om att skada såväl Å.G. som dennes hustru. Särskilt på grund av de nu angivna omständigheterna har utpressningsförsöket ett högt straffvärde. Genom att vapnets användning således beaktas vid bedömning av straffvärdet hos utpressningsförsöket får vapenbrottets inverkan på straffmätningen anses vara tämligen begränsad.

Riksåklagaren har anförat att den utpressningsgärning som P.-O.B. skall dömas för är jämförbar med ett försök till grovt rån, varför fängelsestraffets längd bör närma sig minimistraffet för grovt rån, fyra år.

Genom de straffskalor som föreskrivs för olika brott har lagstiftaren gjort en allmän bedömning av brottens straffvärde. Rånbroten har därvid ansetts ha ett betydligt högre straffvärde än utpressningsbroten. Härtill kommer att såväl lagstiftning som rättstillämpning har visat återhållsamhet när det gäller att bedöma rånbrott som grova. Vid bedömningen av straffvärdet hos de brott P.-O.B. har gjort sig skyldig till bör inte ledning sökas i straffskalan för grovt rån. Även med beaktande av vad tidigare sagts om det allvarliga tvång som P.-O.B. utsatte Å.G. för är omständigheterna sådana att det saknas anledning att göra annan bedömning av brottslighetens straffvärde än den

HovR:n och TR:n gjort. HovR:ns domslut skall därför fastställas i den överklagade delen.

Rättsfall från hovrätterna

RH 2004:70

A.O. åtalades för bl.a. försök till utpressning enligt följande gärningsbeskrivning.

A.O. har den 11 februari 2004 iförd en jacka med texten "Bandidos" och i sällskap med ytterligare en person iförd en jacka med texten "X-team" sökt upp H.R. i dennes bostad på Trädgårdsvägen i Tullinge och försökt förmå honom att betala 500 000 kr, varvid A.O. genom avsiktlig klädsel låtit H.R. förstå att han riskerade att utsättas för våld om han inte betalade det begärda beloppet. A.O. har den 5 april 2004 besökt H.R. i dennes bostad. På natten den 21 juli 2004 har någon inträngt i H.R:s bostad och skjutit honom i benet med ett handeldvapen. A.O. har den 10 augusti 2004 sökt upp H.R. i dennes bostad varvid han genom hot om att döda eller skada H.R. försökt förmå denne att utge 100 000 kr. A.O. har bland annat uttalat att H.R. haft sig själv att skylla för att han blivit skjuten den 21 juli 2004 och att dessa händelser skulle avta om H.R. visade välvilja. Fara för brottets fullbordande har förelegat, vilket hade medfört vinning för A.O. och/eller den i vars ställe han var samt motsvarande skada för H.R.

Tingsrätten fann åtalet styrkt och dömde A.O. för försök till utpressning, rattfylleri och narkotikabrott till fängelse ett år.

Hovrätten fastställde tingsrättens domslut. I domskälen anförde hovrätten bl.a. följande.

Liksom tingsrätten finner hovrätten att H.R:s trovärdiga uppgifter skall läggas till grund för bedömningen. Genom dessa är det styrkt att A.O. vid besöket den 10 augusti 2004 genom anspelningar på händelsen några dagar tidigare, den 21 juli, uttalade åtminstone underförstådda hot. Han lät också H.R. förstå vilka följder en utebliven betalning till A.O. skulle kunna få och vilket våld han skulle kunna komma att utsättas för.

Utredningen, innefattande A.O:s egna uppgifter, ger vid handen att det inte existerade någon klar fordran som motsvarade det framställda kravet. Brottet skulle således, om det fullbordats, ha inneburit vinning för A.O. och motsvarande skada för H.R. A.O. har alltså i vart fall vid detta tillfälle gjort sig skyldig till försök till utpressning.

Vad därefter gäller frågan om A.O., trots att några uttryckliga hot inte uttalats vid de två andra tillfällena, gjort sig skyldig till försök till utpressning även då, dvs. den 11 februari och den 5 april 2004, gör hovrätten följande överväganden.

Genom H.R:s uppgifter är det styrkt att A.O. tillsammans med en annan person besökt honom i hans hem såväl den 11 februari 2004 som den 5 april 2004 samt att A.O. vid det första besöket framställde krav på betalning av 500 000 kr inom en månad. Vid det första besöket bar A.O. en jacka med Bandidos symbol och hans kamrat en jacka med X-teams symbol. Som tingsrätten funnit kan det hållas för visst att A.O. är medlem i Bandidos.

Bärande av emblem eller uppträdande i viss klädsel kan i vissa situationer jämföras med en indirekt åsiktsyttring vilken kan innebära ett hot. Bandidos, liksom ett antal andra s.k. MC-klubbar, torde av allmänheten främst förknippas med allvarlig brottslighet innefattande bl.a. indrivning av pengar med våldsamma metoder. Medlemmarna i Bandidos är naturligtvis medvetna om detta förhållande.

Det kan, inte minst mot bakgrund av de verbala hot som kom att uttalas den 10 augusti 2004, hållas för visst att A.O. redan vid besöket hos H.R. den 11 februari 2004 bar kläder med Bandidos emblem just i syfte att skrämja H.R. till betalning. A.O. har således från början haft uppsåt att, genom det hotfulla budskap som hans klädsel och oanmälda besök i H.R:s hem förmedlade, förmå H.R. att betala en större summa pengar till honom. Utredningen ger klart vid handen att H.R. också uppfattade situationen på detta sätt. Besöket i H.R:s hem den 5 april 2004 har, trots att något uttryckligt krav på betalning inte framställdes då, följt samma mönster och uppenbarligen utgjort ett led i de fortlöpande försöken att framtvinga en betalning som A.O. inte var berättigad till. Mot angiven bakgrund och då fara för brottets fullbordande uppenbarligen förelegat finner hovrätten, liksom tingsrätten, att åtalet för försök till utpressning i sin helhet är styrkt.

Vad som förekommit här föranleder inte hovrätten att göra någon annan bedömning än den tingsrätten gjort i fråga om påföljd, straffmätning, förverkande av villkorligt medgiven frihet eller skadestånd.

Domstolarna påföljdspraxis vid vissa våldsbrott

– sammanfattning

*En rapport från
Åklagarmyndigheten 2007*

Förord

Regeringen beslutade den 8 december 2005 och den 14 december 2006 att ge Åklagarmyndigheten i uppdrag att kartlägga domstolarnas straffmätning och påföljdsval i mål om brotten misshandel, grov misshandel, grov friidskränkning, grov kvinnofridskränkning, olaga hot, grovt olaga hot samt rån och grovt rån.

I uppdraget angavs att med hänsyn till att det inte finns någon samlad bild av hur straffmätning och påföljdsval ser ut vid våldsbrottslighet finns det skäl att nu skapa ett gediget kunskapsunderlag om domstolarnas praxis i sådana mål.

Uppdraget har handlagts av Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Göteborg.

Åklagarmyndigheten har under arbetet samrått med främst en särskild referensgrupp och med Brottsförebyggande rådet. För innehållet i rapporten och de slutsatser som dras är dock Åklagarmyndigheten ensam ansvarig.

Åklagarmyndighetens arbete redovisas i rapporten "Domstolarnas påföljdspraxis för vissa våldsbrott"

Genom överlämnandet av denna rapport är uppdraget avslutat.

Stockholm och Göteborg i maj 2007

Fredrik Wersäll
Riksåklagare

Lisbeth Johansson
Överåklagare

Karin Jungerfelt
Projektledare

Sammanfattning

Uppdraget och dess genomförande

Enligt regeringsbeslut den 8 december 2005 och den 14 december 2006 fick Åklagarmyndigheten i uppdrag att kartlägga domstolarnas straffmätning och påföljdsval i mål om brotten misshandel, grov misshandel, grov fridskränkning, grov kvinnofridskränkning, olaga hot, grovt olaga hot samt rån och grovt rån.

I uppdraget angavs att med hänsyn till att det inte finns någon samlad bild av hur straffmätning och påföljdsval ser ut vid våldsbrottslighet finns det skäl att nu skapa ett gediget kunskapsunderlag om domstolarnas praxis i sådana mål.

En beskrivning av hur uppdraget har genomförts lämnas i kapitel 1.

Sammanfattningsvis kan sägas att genom Brottsförebyggande rådet (BRÅ) har dels viss rättsstatistik tagits fram, dels listor över fällande tingsrättsdomar för aktuella brottstyper från år 2000 och 2005. Generellt har domar avseende ungdomar under 18 år uteslutits på grund av att det för den åldersgruppen gäller särskilda påföljdsregler. Beträffande vissa brottstyper, främst misshandel av normalgraden och olaga hot, har gjorts ytterligare begränsningar och slumpvisa uttag av domar.

När det gäller de grövre brottstyperna (grov misshandel, grov fridskränkning, grov kvinnofridskränkning, rån och grovt rån) har i princip samtliga domar för de båda undersökningsåren hämtats in och granskats.

Domarna har beställts in från respektive domstol. De har granskats efter en granskningsmanual och data har matats in i en särskilt upprättad granskningsmall. Materialet i den mallen har utgjort en databas som har använts för vidare analyser i ett särskilt statistik- och analysprogram. Sammantaget har 2 285 tingsrättsdomar granskats. Därutöver tillkommer 333 hovrättsdomar som innebär att hovrätten i något för uppdraget relevant avseende har ändrat tingsrättens dom.

Upplägget av rapporten

Efter sammanfattande redogörelser för påföljdssystemet och huvudprinciperna för straffmätning och påföljdsval (kapitel 2) och en beskrivning av de brott som ingår i kartläggningen (kapitel 3) redovisas resultaten brott för brott (kapitel 4 – 10) med tyngdpunkten på de resultat som domsgranskningen har lett fram till. Resultaten finns också sammanfattade för varje typ av brott. För varje brottstyp finns också uppgifter från rättsstatistiken redovisade.

Avslutningsvis återfinns kapitel 11 med en mer generell sammanfattning och kommentarer kring olika resultat från kartläggningen.

Misshandel av normalgraden (kapitel 4)

Allmänt

Sammantaget har 211 domar avseende misshandel av normalgraden granskats. Samtliga fall utom ett, där det dömdes för försök till misshandel, var fullbordade brott.

Andelen kvinnor som dömts för misshandel uppgår i undersökningsmaterialet till 7,6 procent (16 av 211). Medellåldern på gärningsmännen vid brottstillfället är 31,6 år (median 28 år). Den yngste var 18 år och den äldste 63 år. Andelen tingsrättsdomar som har överklagats uppgår till 14,7 procent. Skadestånd har dömts ut i 75,8 procent av domarna.

Fördelning av påföljder

Den vanligast förekommande påföljden vid misshandel av normalgraden är villkorlig dom i förening med samhällstjänst eller dagsböter (59,7 procent). Därefter följer skyddstillsyn (19,9 procent) vars andel dock minskat år 2005. Fängelseandelen uppgår till 17,5 procent de båda åren sammantagna. Andelen fängelsestraff var signifikant högre år 2005 än år 2000.

Fängelsestraff

Antalet fängesedomar uppgår till 37. Medellängden på fängelsestraffen ligger på 3,86 månader (median 3 månader) de båda undersökningsåren sammantagna. Det föreligger ingen signifikant skillnad i fängelsestraffens längd mellan år 2000 och år 2005.

Straffskalan vid misshandel av normalgraden är fängelse i högst två år. Vad gäller utnyttjad andel av straffskalan kan konstateras att 76,9

respektive 79,2 procent av domarna ligger i den nedersta fjärdedelen av straffskalan, dvs. under 6 månader.

Icke-frihetsberövande påföljder

I 42 fall har påföljden bestämts till skyddstillsyn vid misshandel av normalgraden och i 132 fall har påföljden bestämts till villkorlig dom.

Den villkorliga domen har i 62 fall förenats med dagsböter. Då påföljden bestämdes till villkorlig dom i förening med samhällstjänst, vilket skedde i 64 fall, var medelvärdet för alternativstraffet 1,75 månader (median 1 månad). Medelantalet samhällstjänsttimmar uppgår till drygt 60 (median 50).

Betydelsen av gärningsmannens ålder

Det finns ingen signifikant korrelation mellan gärningsmannens ålder och längden på fängelsestraffet. Det är dock så få domar att enstaka fall kan ge ett stort genomslag.

Försvårande och förmildrande omständigheter

Det är ovanligt att omständigheter hänförliga till straffvärdet enligt 29 kap. 1 § brottsbalken uttryckligen åberopas i domarna. I de fall så sker är det den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit som lyfts fram.

Det är också ovanligt att *försvårande omständigheter* enligt 29 kap. 2 § brottsbalken uttryckligen anges i domarna. Flertalet av de punkter som räknas upp i lagrummet har inte förekommit i undersökningsmaterialet.

När det gäller *förmildrande omständigheter* enligt 29 kap. 3 § brottsbalken är det inte heller särskilt vanligt att sådan uttryckligen anges.

När det gäller de *s.k. billighetsskälen* i 29 kap. 5 § brottsbalken anges endast två sådana omständigheter i undersökningsmaterialet.

Återfall och tidigare brottslighet

När det gäller gärningsmannens tidigare brottslighet framgick det att denne var tidigare dömd i 65 fall. I 90 fall kunde utläsas av domen att den dömde var tidigare ostraffad. Om den dömde tidigare var dömd eller ostraffad kunde inte utläsas i 56 fall. I åtminstone 30,8 procent av samtliga domar avseende misshandel av normalgraden var det således fråga om återfall i brott.

Medeltiden som förflutit sedan senaste dom var 39,1 månader och de vanligast förekommande påföljderna i den tidigare domen var villkorlig dom och skyddstillsyn följt av fängelse och dagsböter.

Förverkande av villkorligt medgiven frihet har skett i 2 fall och i ett av dessa hade hela tiden förverkats. Medelvärdet av den tid som förverkades av 1,75 månader.

När det gäller frågan om hur återfallet har beaktats kan konstateras att det i 15 fall har angetts att återfallet har beaktats genom påföljdsvalet och i 2 fall genom förverkande. 29 kap. 4 § brottsbalken har inte åberopats.

Tid mellan brott och dom

Tiden förfluten mellan brott och dom varierar mellan olika påföljdstyper. Parvisa jämförelser visar att fängelse och skyddstillsyn skiljer sig signifikant åt och att fängelse och villkorlig dom skiljer sig marginellt. Medelvärdet för förfluten tid är kortare i de fall som påföljden har bestämts till fängelse än då den bestämts till en icke-frihetsberövande påföljd.

Betydelsen av kön och relation

Det kan konstateras att inte någon kvinna i undersökningsmaterialet ådömdes ett fängelsestraff. Skillnaden i andelen kvinnor och män som dömdes till fängelse är marginellt signifikant. Andelen kvinnor som döms till skyddstillsyn respektive villkorlig dom är högre än motsvarande andel för män, men skillnaden är inte signifikant.

Andelen gärningsmän och målsäganden som har en parrelation har minskat. När det gäller platsen för brottet kan konstateras en minskning av både målsägandens bostad och den gemensamma bostaden. Med tanke på att även andelen avseende nära relation mellan gärningsman och målsäganden har minskat kan det vara ett rimligt antagande att vissa misshandelsbrott som begåtts mot en nära anhörig numera bedöms som fridskränkingsbrott.

Typ av våld och konsekvenser för målsäganden

Det vanligaste våldet som utövas vid misshandel av normalgraden är slag utan tillhygge, följt av "annat" och sparkar. Slag med tillhygge liksom knivstick är relativt ovanliga. De olika typerna av våld kan förekomma i kombination.

De till antalet helt övervägande konsekvenserna för målsäganden är smärta och kroppsskada.

Grov misshandel (kapitel 5)

Allmänt

Sammantaget har 1 051 domar avseende grov misshandel granskats. Antalet domar har ökat med cirka 28 procent från 2000 till 2005. I undersökningsmaterialet uppgår andelen kvinnor till 6,6 procent. Gärningsmännens medelålder vid brottet uppgår till 30,65 år. Den yngste gärningsmannen i undersökningsmaterialet är 18 år och den äldste 81 år. Andelen tingsrättsdomar som överklagats uppgick till 45,1 procent. Skadestånd har dömts ut i 92,3 procent av domarna.

Fördelning av påföljder

Fördelningen mellan påföljderna är däremot relativt konstant mellan åren när det gäller samtliga stadier av grov misshandel. Fängelseandelen uppgår till drygt 75 procent och andelen domar till skyddstillsyn till knappt 15 procent. Den därefter vanligaste påföljden är rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.

Andelen som döms till fängelse för försök eller förberedelse till grov misshandel är lägre än fängelseandelen avseende fullbordade brott.

Andelen som döms till skyddstillsyn för försöks- och förberedelsebrott är också högre jämfört med fullbordat brott.

Fängelsestraff

Antalet domar med fängelsestraff avseende grov misshandel, samtliga stadier, åren 2000 och 2005 sammantagna, var 794 och dess medellängd uppgår till 18,9 månader. Vid en jämförelse mellan åren föreligger inte någon signifikant skillnad i strafflängd; medelvärdet på strafftiden uppgår år 2000 till 19,2 månader och år 2005 till 18,7 månader.

När det gäller försök till grov misshandel skiljer sig fördelningen mellan påföljderna signifikant åt mellan år 2000 och år 2005. Skillnaden består i att andelen fängelsestraff var signifikant högre år 2005 än år 2000.

Domar för försök till grov misshandel leder till signifikant kortare fängelsestraff än domar för fullbordad grov misshandel.

Straffskalan för grov misshandel är fängelse i lägst ett och högst tio år. När det gäller utnyttjad andel av straffskalan visar det sig att 94,5 (år 2000) respektive 95,7 (år 2005) procent av domarna ligger på den nedersta fjärdedelen av straffskalan. Den nedersta fjärdedelen går upp till fängelse 3 år 3 månader.

Icke-frihetsberövande påföljder

I 121 fall har påföljden bestämts till *skyddstillsyn* vid fullbordad grov misshandel.

I de 44 fall som skyddstillsynen har förenats med särskild behandlingsplan, s.k. kontraktsvård uppgår medellängden på det alternativa fängelsestraffet till cirka 15 månader.

I de 26 fall som skyddstillsynen har kombinerats med fängelse uppgår medellängden på fängelsestraffet till cirka 2,5 månader

När skyddstillsynen har förenats med samhällstjänst, vilket skett i 24 fall, uppgår timmarnas medelantal till cirka 180 och det genomsnittliga alternativstraffet till fängelse 8,5 månader.

I de 22 fall som skyddstillsyn har förenats med annan föreskrift utgörs föreskriften i samtliga fall "vård eller behandling".

I 22 av de 25 fall som påföljden för fullbordad grov misshandel bestämts till *villkorlig dom* har denna förenats med samhällstjänst. Alternativstraffet uppgår i genomsnitt till 8 månader och medelantalet samhällstjänsttimmar till drygt 180.

Enstaka fall av grov misshandel

Av de genomgångna domarna innehåller merparten (729 domar motsvarande 69,4 procent) flera brott i domen. Resterande 322 domar (30,6 procent) avser enstaka fall av grov misshandel.

Fängelseandelen är något lägre vid de enstaka fallen medan andelen som döms till villkorlig dom är högre. Skillnaden i skyddstillsynsandelen är marginell.

Medelvärdet på fängelsestraffen för ett enstaka fall av grov misshandel är 15,95 månader. I de fall som flera brott förekommer är medelvärdet högre, drygt 21 månader. Det innebär att fängelsestraffen är signifikant längre i de fall där ytterligare brott förekommer i domen.

Straffskalan vid grov misshandel är fängelse i lägst ett, högst tio år. När det gäller fördelningen på straffskalan vid enstaka fall av fullbordad grov misshandel kan konstateras att 98,6 procent av domarna innebär fängelsestraff som ligger i den nedersta fjärdedelen av straffskalan.

Betydelsen av gärningsmannens ålder

Det finns en signifikant positiv korrelation mellan gärningsmannens ålder och längden på fängelsestraffen. Korrelationen är dock tämligen svag. Statistisk jämförelse visar också att gärningsmän som är 20 år eller yngre i snitt får signifikant kortare fängelsestraff än gärningsmän över 20 år.

När det gäller fördelningen av påföljderna kan noteras att fängelseandelen är lägre för gärningsmän under 21 år. Andelen domar till

skyddstillsyn liksom till villkorlig dom är vidare högre än för äldre gärningsmän.

Fängelsestraffet är signifikant kortare i de fall där 29 kap. 7 § brottsbalken (den s.k. ungdomsrabatten) tillämpats.

Försvårande och förmildrande omständigheter

Det är relativt ovanligt att omständigheter hänförliga till straffvärdet enligt 29 kap. 1 § brottsbalken uttryckligen åberopas i domarna. I de fall så sker är det främst den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit som lyfts fram.

Det är också ovanligt att *försvårande omständigheter* enligt 29 kap. 2 § brottsbalken uttryckligen anges i domarna. Sammantaget har så skett i 46 fall. Flera av de punkter som räknas upp i lagrummet har inte förekommit i undersökningsmaterialet. Den omständighet som åberopats i flest fall (29) är att gärningsmannen har visat särskild hänsynslöshet. Därefter har en hänvisning till att det rör sig om s.k. hatbrott, anförts i 13 fall. Fängelsestraffen är signifikant längre när försvårande omständigheter har angetts i domen.

Olika försvårande omständigheter åberopas nästan uteslutande vid rubriceringen av brottet. De används för att rubricera misshandeln som grov.

När det gäller *förmildrande omständigheter* enligt 29 kap. 3 § brottsbalken är det inte heller särskilt vanligt att sådan uttryckligen anges. Sammantaget har så skett i 56 fall. Fängelsestraffen är signifikant kortare i de domar där minst en förmildrande omständighet enligt 29 kap. 3 § brottsbalken har åberopats.

Vad gäller *de s.k. billighetsskälen* i 29 kap. 5 § brottsbalken är punkten 4 (gärningsmannen förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket) och punkten 7 (en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks) som är vanligast förekommande. Det föreligger en marginellt signifikant skillnad som visar att kortare straff utdömts då en eller flera omständigheter i 29 kap. 5 § första stycket åberopats.

Återfall och tidigare brottslighet

Vad gäller tidigare brottslighet framgick det att gärningsmannen var tidigare dömd i 709 fall. I 194 fall kunde utläsas av domen att den dömde var tidigare ostraffad. Om den dömde var tidigare dömd eller ostraffad kunde inte utläsas i 147 fall. I åtminstone 67,5 procent av samtliga domar avseende grov misshandel var det således fråga om återfall i brott.

Tid mellan brott och dom

Tiden som har förflutit mellan brott och dom varierar mellan olika påföljdstyper. Parvisa jämförelser visar att villkorlig dom skiljer sig signifikant från fängelse, skyddstillsyn och rättspsykiatrisk vård, vilket innebär att längre tid har förflutit från brottet i de fall som påföljden bestämts till villkorlig dom. Fängelse skiljer sig marginellt från skyddstillsyn på så sätt att det är något kortare tid som förflutit från brottet i de fall som påföljden blir fängelse.

Det var signifikant längre tid som förflöt mellan brott och dom hos fallen från år 2005 än hos de från år 2000.

Vidare föreligger det en signifikant negativ korrelation mellan tiden mellan brott och dom längden på fängelsestraffet. Kortare förfluten tid är alltså förknippad med längre fängelsestraff.

Kön och relation

Andelen kvinnor som fick fängelsestraff var signifikant mindre än motsvarande andel män. Andelen skyddstillsynsdomar är också högre för kvinnorna. Medellängden på fängelsestraffen skilde sig dock inte åt mellan kvinnor och män.

Relationerna mellan gärningsman och målsäganden har i stort inte har förändrats mellan de båda åren. En viss ökning för relationerna "obekant" och "ytlig bekant" kan dock iakttas. Platsen för brotten i princip är oförändrad mellan de båda åren. En mindre ökning av grov misshandel på allmän plats kan dock noteras.

Typ av våld och konsekvenser för målsäganden

Det vanligaste våldet som utövas vid grov misshandel är slag utan tillhygge följt av sparkar, knivstick, slag med tillhygge och annat. De olika typerna av våld förekommer inte sällan i kombination.

De till antalet helt överväganden konsekvenserna för målsäganden är kroppsskada och smärta. De olika konsekvenserna för målsäganden förekommer ofta i kombination.

Grov fridskränkning (kapitel 6)

Allmänt

Totalt har 104 domslut ingått i undersökningsmaterialet. Gärningsmännens medelålder vid brottet uppgår till knappt 37 år. Den yngste är 17 år och den äldste 65 år. Andelen tingsrättsdomar som överklagats uppgår till 44,2 procent. Skadestånd har utgått i 85,6 procent av do-

marna. Av de 104 domarna är gärningsmannen en kvinna i 11 fall vilket motsvarar 10,6 procent.

Antalet domslut för år 2000 (6) är mycket få i förhållande till antalet år 2005 (98). Förklaringen till detta torde vara att lagstiftningen om grov fridskränkning trädde i kraft den 1 juli 1998 och alltså var förhållandevis ny år 2000. Dessutom trädde en lagändring i bestämmelsen i kraft den 1 januari 2000 som kan sägas utvidga det straffbara området något. Med hänsyn till det lilla antalet domslut år 2000 har de fall jämförelser görs mellan de båda åren ett begränsat värde.

Fördelning av påföljder

Ser man till undersökningsåren sammanslagna uppgår fängelseandelen till knappt 77 procent. Andelen som döms till skyddstillsyn uppgår till drygt 20 procent. Villkorlig dom och överlämnande till rättspsykiatrisk vård förekommer endast i några få fall.

Fängelsestraff

Fängelsestraff har dömts ut i 80 fall. Medelvärdet för strafftiden uppgår till drygt 12 månader (median 10 månader) sett till de båda undersökningsåren sammantagna.

Straffskalan för grov fridskränkning är fängelse i minst 6 månader och högst 6 år.

När det gäller domar från år 2005 kan konstateras att 92 procent av domarna återfinns i den nedersta fjärdedelen av straffskalan, dvs. upp till 22,5 månader eller 1 år 10 månader 15 dagar. Återstående 8 procent ligger i intervallet 25 – 50 procent av straffskalan. 50 procent motsvarar 39 månader eller 3 år 3 månader. De längsta utdömda fängelsestraffen under år 2005 uppgick till 3 år.

Icke-frihetsberövande påföljder

Sammantaget 21 personer dömdes till skyddstillsyn för grov fridskränkning. I de 6 fall påföljden bestämdes till skyddstillsyn i kombination med samhällstjänst. Uppgick genomsnittliga antalet timmar för samhällstjänsten till drygt 155 och medelvärdet på alternativstraffen var knappt 7 månader. I 7 fall blev påföljden skyddstillsyn med särskild behandlingsplan, s.k. kontraktsvård. Alternativstraffens medelvärde uppgick till drygt 11 månader.

Villkorlig dom har utdömts i sammantaget 2 fall för grov fridskränkning. Båda domarna är från år 2005 och den villkorliga domen har i båda fallen förenats med föreskrift om samhällstjänst. Det genomsnittliga antalet timmar för samhällstjänsten var 160 och de alternativa straffen bestämdes i båda fallen till fängelse 6 månader.

Enstaka fall av grov fridskränkning

Av de genomgångna domarna innehåller merparten (72 domar motsvarande 69,2 procent) flera brott i domen. Resterande 32 domar (30,8 procent) avser enstaka fall av grov fridskränkning.

Medelvärdet på fängelsestraffen för ett enstaka fall av grov fridskränkning är 10,2 månader (median 9 månader). I de fall som flera brott förekommer är medelvärdet högre, 13 månader (median 12 månader).

När det gäller fördelningen på straffskalan vid enstaka fall av grov fridskränkning beträffande domar från år 2005 framgår att 96 procent av domarna återfinns i den nedersta fjärdedelen av straffskalan.

Betydelsen av gärningsmannens ålder

Fängelseandelen är lägre och andelen som döms till skyddstillsyn är högre i de fall som gärningsmannen är 20 år eller yngre vid brottet. Det finns ingen signifikant korrelation mellan gärningsmannens ålder och längden på fängelsestraffet.

Försvårande och förmildrande omständigheter

Omständigheter som hänför sig till straffvärdet enligt 29 kap 1 § brottsbalken har åberopats i sammantaget 5 fall, alla i domar från år 2005.

Totalt har *försvårande omständigheter* hänförliga till straffvärdet enligt 29 kap. 2 § brottsbalken åberopats i 18 fall, samtliga i domar från 2005. Den vanligast åberopade omständigheten är punkten 8, dvs. att brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person.

Fängelsestraffen är signifikant längre i de domar där minst en försvårande omständighet enligt 29 kap. 2 § brottsbalken har åberopats och även signifikant längre i de domar där enbart punkten 8 har åberopats.

Endast en *förmildrande omständighet* enligt 29 kap. 3 § brottsbalken har åberopats i en dom som lett till fängelsestraff.

S.k. billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § brottsbalken har åberopats i sammantaget 5 fall, samtliga från år 2005. Signifikant kortare straff utdömdes i de fall där en eller flera omständigheter enligt 29 kap. 5 § brottsbalken har åberopats.

Återfall och tidigare brottslighet

I de 104 domarna framgår det att gärningsmannen är tidigare dömd i 40 fall och ostraffad i 38 fall. Uppgift om eventuell tidigare brottslighet saknas i 26 fall.

I genomsnitt har drygt 33 månader förflutit sedan den senaste domen. Den vanligast påföljden i den tidigare domen har varit fängelse följt av skyddstillsyn.

Förverkande av villkorligt medgiven frihet har skett i 12 fall. I 8 av dessa har hela den villkorligt medgivna friheten förverkats. Medeltiden som förverkats uppgår till 3,82 månader.

Av de 40 fall där det framgår att gärningsmannen är tidigare dömd har det i domen angetts att återfallet har beaktats genom förverkande i 11 fall och genom påföljdsvalet i 8 fall. 29 kap. 4 § brottsbalken har inte åberopats i något fall.

Tid mellan brott och dom m.m.

Tiden som förflutit mellan brott och dom har beräknats med utgångspunkt i den senaste av de gärningar som ingår i det grova fridskränkingsbrottet. Medelvärdet för den tid som brottet pågått är 24,65 månader (median 21 månader). Den tid som förflutit mellan brott och dom skiljer sig inte mellan olika påföljdstyper. Inte heller finns det någon signifikant skillnad mellan tiden som förflutit från brott till dom mellan åren 2000 och 2005. Det föreligger ingen korrelation mellan tiden mellan brott och dom och längden på fängelsestraffet.

Betydelsen av gärningsmannens kön

Andelen kvinnor som fick fängelse är signifikant lägre än motsvarande andel män.

Det finns dock ingen signifikant skillnad mellan kvinnors och mäns fängelsestraff. Då det är fråga om ett litet antal kvinnor som fått fängelsestraff är en rättvisande jämförelse dock svår att göra.

Gärningar som ingår i grov fridskränkning

När det gäller antalet och vilka enskilda gärningar som har ingått i ett grovt fridskränkingsbrott har förekommit tre olika sätt att ange gärningarna i åtalet och till följd därav även i domarna.

Enligt det första sättet har åtalet angett endast gärningar som är preciserade till antalet (och oftast även med individuella detaljer avseende datum och plats för gärningarna).

Det andra sättet att utforma åtalet på har inneburit att det har angetts dels vissa till antalet preciserade gärningar, dels en opreciserad mängd gärningar under en viss tidsperiod.

Slutligen enligt det tredje sättet har gärningarna angetts som en opreciserad mängd – t.ex. ”vid upprepade tillfällen” – under viss tidsperiod.

Antalet domar där *samtliga ingående gärningar är preciserade* till antal och typ av brott uppgick till 24 stycken och utgjorde den näst största gruppen. Misshandel av normalgraden var det vanligast förekommande brottet. Därefter följer olaga hot och ofredande. Det genomsnittliga antalet enskilda brott som ingår i de domar där enbart preciserade gärningar ingår var 6,54.

I den största gruppen, 59 domar, förekom *både preciserade och opreciserade gärningar*. Misshandel av normalgraden följt av olaga hot och ofredande var de vanligast förekommande brotten även i denna grupp. Det genomsnittliga antalet preciserade brott som ingår i de domar där både preciserade och opreciserade gärningar ingår var 4,83.

De brott som i mallen har kunnats anges som mer opreciserade gärningar över viss tidsperiod är misshandel, olaga hot och ofredande. Andra typer av brott har fått kodas med "annat". De tre brottstyper som förutsattes vara de mest frekventa var också det i angiven ordning.

Slutligen i den minsta gruppen domar, 21 stycken, förekom *enbart opreciserade gärningar* under viss tidsperiod. De tre brottstyperna misshandel, olaga hot och ofredande var de vanligast förekommande i angiven ordning.

Relation

Den klart vanligaste relationen är att målsäganden är eget barn till gärningsmannen.

När det gäller den mest förekommande relationen, dvs. att målsäganden är eget barn till gärningsmannen uppgår fängelseandelen till 81,1 procent och andelen skyddstillsynsdomar till 14,3 procent. I ett fall har påföljden bestämts till villkorlig dom.

De längsta genomsnittliga fängelsestraffen (13,33 månader) har dömts ut när målsäganden har varit gärningsmannens förälder. Det bör dock noteras att det är fråga om ett litet antal domar. Därefter följer de fall där målsäganden varit gärningsmannens eget barn (12,84 månader) och där det varit fråga om nuvarande partner (11,61 månader).

Grov kvinnofridskränkning (kapitel 7)

Allmänt

Totalt har 360 domslut ingått i undersökningsmaterialet. Gärningsmännens medelålder vid brottet uppgår till knappt 37 år. Den yngste är 17 år och den äldste 65 år. Andelen tingsrättsdomar som överklagats upp-

går till 45,3 procent. Skadestånd har utgått i 86,7 procent av domarna. Samtliga gärningsmän var män.

Antalet domslut för år 2000 är få (71) i förhållande till antalet år 2005 (289). Förklaringen till detta torde vara att lagstiftningen om grov kvinnofridskränkning trädde i kraft den 1 juli 1998 och alltså var förhållandevis ny år 2000. Dessutom trädde en lagändring i bestämmelsen i kraft den 1 januari 2000 som kan sägas utvidga det straffbara området något. De jämförelser som görs måste därför tolkas med försiktighet.

Fördelning av påföljder

Ser man till undersökningsåren sammanslagna uppgår fängelseandelen till drygt 85 procent. Andelen som döms till skyddstillsyn uppgår till drygt 12 procent. Villkorlig dom och överlämnande till rättspsykiatrisk vård förekommer endast i några få fall.

Fängelsestraff

Fängelsestraff har dömts ut i 308 fall. Medelvärde för strafftiden de båda undersökningsåren sammantagna uppgår till 10,85 månader.

Fängelsestraffen var signifikant kortare år 2005 än år 2000. Det bör dock noteras att antalet domar var betydligt lägre år 2000 och 2005. Vidare var medianlängden den samma för de båda åren.

Straffskalan för grov kvinnofridskränkning är fängelse i minst 6 månader och högst 6 år. När det gäller utnyttjande av straffskalan kan konstateras att år 2000 låg 95,9 procent av domarna på den nedersta fjärdedelen av straffskalan, dvs. upp till 22,5 månader eller 1 år 10 månader 15 dagar. Resterande 4,1 procent återfinns inom intervallet 25 – 50 procent. 50 procent motsvarar 39 månader eller 3 år 3 månader.

Motsvarande siffror för år 2000 är 92,5 procent i den nedersta fjärdedelen och återstående 7,5 procent i intervallet 25 – 50 procent av straffskalan. Antalet grova kvinnofridskränkningarsbrott är dock betydligt färre år 2000 än år 2005.

Icke-frihetsberövande påföljder

Påföljden bestämdes till skyddstillsyn i sammanlagt 44 domar. 41 av dessa är från år 2005.

I flertalet av dessa (31 fall) förenades skyddstillsynen med särskild behandlingsplan, s.k. kontraktsvård. Alternativstraffens medelvärde uppgick till drygt 9 månader

I de fall som påföljden bestämdes till skyddstillsyn i kombination med samhällstjänst uppgick det genomsnittliga antalet timmar för samhällstjänsten till 170. Medelvärdet på alternativstraffen var 8 månader.

Villkorlig dom har utdömts i sammantaget 4 fall för grov kvinnofridsbränkning. Samtliga domar är från år 2005 och förenade med föreskrift om samhällstjänst. Det genomsnittliga antalet timmar för samhällstjänsten var 150 och de alternativa straffen bestämdes i samtliga fall till 6 månader.

Enstaka fall av grov kvinnofridsbränkning

Av de genomgångna domarna innehåller merparten (212 domar motsvarande 58,9 procent) flera brott i domen. Resterande 148 domar (41,1 procent) avser enstaka fall av grov kvinnofridsbränkning.

Medelvärdet på fängelsestraffen för ett enstaka fall av grov kvinnofridsbränkning är 9,93 månader (median 8 månader). I de fall som flera brott förekommer är medelvärdet högre, 11,45 månader (median 10 månader). Fängelsestraffen är signifikant längre i de fall där ytterligare brott förekommer i domen.

När det gäller utnyttjande av straffskalan vid enstaka fall av grov kvinnofridsbränkning kan konstateras att år 2000 låg 93,3 procent av domarna på den nedersta fjärdedelen av straffskalan, dvs. upp till 22,5 månader eller 1 år 10 månader 15 dagar. Resterande 6,7 procent återfinns inom intervallet 25 – 50 procent. 50 procent motsvarar 39 månader eller 3 år 3 månader.

Motsvarande siffror för år 2005 är 98,1 procent i den nedersta fjärdedelen och återstående 1,9 procent i intervallet 25 – 50 procent av straffskalan.

Betydelsen av gärningsmannens ålder

Det finns ingen signifikant korrelation mellan gärningsmannens ålder och längden på fängelsestraffet.

Försvårande och förmildrande omständigheter

Omständigheter som hänför sig till straffvärdet enligt 29 kap. 1 § brottsbalken har åberopats i sammantaget 9 fall. I samtliga fall har det varit fråga om den skada, bränkning eller fara som gärningen har inneburit.

Totalt har *försvårande omständigheter* hänförliga till straffvärdet enligt 29 kap. 2 § åberopats i 9 fall. Den vanligast åberopade omständigheten är punkten 8, dvs. att brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person.

Fängelsestraffen är signifikant längre i de domar där minst en försvårande omständighet har åberopats.

Förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 3 § brottsbalken har åberopats i sammantaget 8 domar som lett till fängelsestraff. Den punkt som åberopats i flest fall är punkten 2, dvs. att den tilltalade till följd

av psykisk störning eller sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande.

Fängelsestraffen i de domar där minst en förmildrande omständighet enligt 29 kap 3 § brottsbalken har åberopats skiljer sig inte signifikant från de där någon sådan omständighet inte har åberopats.

S.k. billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § brottsbalken har åberopats i sammanlagt 17 fall. Punkten 4 (gärningsmannen förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket) och punkten 7 (en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks) som är vanligast förekommande. Fängelsestraffen i de domar där minst en omständighet enligt 29 kap. 5 § brottsbalken har åberopats skiljer sig inte signifikant från de där någon sådan omständighet inte har åberopats.

Återfall och tidigare brottslighet

Av de 360 domarna framgår det att gärningsmannen är tidigare dömd i 180 fall och ostraffad i 97 fall. Uppgift om eventuell tidigare brottslighet saknas i 83 fall.

När tidigare dom förekommer har i genomsnitt knappt 28 månader förflutit sedan den senaste domen. Den vanligaste påföljden i den tidigare domen har varit fängelse följt av skyddstillsyn.

Förverkande av villkorligt medgiven frihet har skett i 39 fall. I 35 av dessa har hela den villkorligt medgivna friheten förverkats. Medeltiden som förverkats uppgår till 3 månader.

Av de 180 fall där det framgår att gärningsmannen är tidigare dömd har det i domen angetts att återfallet har beaktats genom påföljdsvalet i 55 fall och genom förverkande i 43 fall.

29 kap. 4 § brottsbalken har åberopats i 14 fall. De skäl i bestämmelsen som åberopats, vilket skett i 10 av dessa fall, är främst återfall i likartad brottslighet.

Tid mellan brott och dom m.m.

Tiden som förflutit mellan brott och dom har beräknats med utgångspunkt i den senaste av de gärningar som ingår i den grova kvinnofridskränkningen. Medelvärdet för den tid som brottet pågått är 15,62 månader (median 10 månader).

Tiden förfluten mellan brott och dom varierar mellan olika påföljdstyper. Parvisa jämförelser visar att villkorlig dom skiljer sig från fängelse och skyddstillsyn på så sätt att den förflutna tiden är betydligt längre vid villkorlig dom.

Den tid som förflutit mellan brott och dom var signifikant längre år 2005 än år 2000.

Det föreligger dock ingen korrelation mellan tiden mellan brott och dom och längden på fängelsestraffet.

Gärningar som ingår i grov kvinnofridskränkning

När det gäller antalet och vilka enskilda gärningar som har ingått i ett grovt kvinnofridskränkning brott har förekommit tre olika sätt att ange gärningarna i åtalet och till följd därav även i domarna (se vidare ovan under grov fridskränkning).

Antalet domar där *samtliga ingående gärningar är preciserade* till antal och typ av brott av denna typ uppgick till 159 stycken och utgjorde den näst största gruppen. Misshandel av normalgraden var det vanligast förekommande brottet. Därefter följde olaga hot och ofredande. Det genomsnittliga antalet enskilda brott som ingår i de domar där enbart preciserade gärningar ingår var 6,42.

I den största gruppen, 182 domar, förekom *både preciserade och opreciserade gärningar*. Misshandel av normalgraden följt av olaga hot och ofredande var de vanligast förekommande brotten även i denna grupp. Det genomsnittliga antalet preciserade brott som ingår i de domar där både preciserade och opreciserade gärningar ingår var 6,24.

De brott som i mallen har kunnats anges som mer opreciserade gärningar över viss tidsperiod är misshandel, olaga hot och ofredande. Andra typer av brott har fått kodas med "annat". De tre brottstyper som förutsattes vara de mest frekventa var också det i angiven ordning.

Slutligen i den minsta gruppen domar, 18 stycken, förekom *enbart opreciserade gärningar* under viss tidsperiod. De tre brottstyperna misshandel, olaga hot och ofredande var de vanligast förekommande i angiven ordning.

Relation

Den klart vanligaste relationen mellan målsäganden och gärningsmannen har varit att de haft ett pågående förhållande vid brottet.

Den högsta fängelseandelen (94,1 procent) gäller gärningsmän som dömts för grov kvinnofridskärning som riktat sig mot en målsägande som vid brottet varit en före detta partner. När det gäller relationen att målsäganden och gärningsmannen haft ett pågående förhållande vid brottet uppgår fängelseandelen till 84,4 procent och i de fall som målsägandens och gärningsmannens förhållande har varit oklart eller växlande vid brottet uppgår fängelseandelen till 86,3 procent.

Det längsta genomsnittliga fängelsestraffet (11,31 månader) har dömts ut när målsäganden och gärningsmannen vid brottet hade en pågående relation, dvs. nuvarande partner, vilket också är det vanligast förekommande fallet.

Fängelsestraffets längd skiljer sig åt beroende på typ av relation. Parvisa jämförelser visar att straffen blir signifikant längre då målsägarens relation till gärningsmannen var "nuvarande partner" än då den är "ex-partner".

Olaga hot av normalgraden och grovt olaga hot (kapitel 8)

Olaga hot av normalgraden

Allmänt

192 tingsrättsdomar har granskats avseende olaga hot av normalgraden. 27 av dessa (14,1 procent) har överklagats till hovrätten. Gärningsmannen är kvinna i 18 fall, vilket motsvarar en andel om 9,4 procent. Medellåldern vid brottet uppgår till drygt 39 år. Den yngste gärningsmannen är 18 år och den äldste 80 år vid brottstillfället. Skadestånd har dömts ut i 41,7 procent av domarna)

Fördelning av påföljder

Den vanligast utdömda påföljden för olaga hot av normalgraden är dagsböter följt av villkorlig dom. Andelen villkorliga domar ökade signifikant och andelen böter minskade signifikant mellan år 2000 och 2005. Andelen domar avseende skyddstillsyn har minskat något och fängelseandelen är i stort sett konstant mellan åren.

Fängesedomar

Fängelse har valts som påföljd i 17 fall, vilket innebär en fängelseandel om 8,9 procent. Straffens längd ligger mellan 14 dagar och 4 månader. Medellängden på fängelsestraffet för olaga hot uppgår till 1,7 månader

Vad gäller utnyttjad andel av straffskalan vid fängelsestraff för olaga hot kan konstateras att knappt 90 procent av domarna återfinns inom den nedersta fjärdedelen, dvs. upp till fängelse 3 månader.

Skyddstillsyn och villkorlig dom

Totalt innehåller undersökningsmaterial 25 domar till skyddstillsyn, vilket motsvarar en andel om 13 procent.

Villkorlig dom har dömts ut i 45 fall. I flertalet fall (37) har den villkorliga domen förenats med 50 eller 60 dagsböter.

I 7 fall har den villkorliga domen förenats med föreskrift om samhällstjänst. Alternativstraffet har i huvudsak bestämts till fängelse en månad och antalet samhällstjänsttimmar till 40 eller 50.

Dagsbotsdomar

Den dominerande påföljden för olaga hot av normalgraden är dagsböter. Andelen domar till dagsböter är signifikant mindre år 2005 (49 procent) jämfört med år 2000 (60,6 procent). Medelantalet för de 105 domarna för båda undersökningsåren är 60 dagsböter. Fördelat på de båda åren uppgår medelantalet år 2000 till 50 medan det år 2005 uppgår till 70 dagsböter. En statistisk jämförelse visar på en signifikant skillnad mellan år 2000 och 2005.

Vad gäller utnyttjad andel av straffskalan vid dagsböter kan konstateras en viss förändring mellan åren. År 2000 låg 72 procent av domarna på den nedersta fjärdedelen av straffskalan. Motsvarande siffra hade år 2005 minskat till 43,8 procent.

Försvårande och förmildrande omständigheter

Beträffande olaga hot har försvårande omständigheter enligt 29 kap. 2 § brottsbalken åberopats i domen i tre fall. När det gäller förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 3 § brottsbalken förekommer sådana i fyra fall. S.k. billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § brottsbalken förekommer i ett fall. Antalet omständigheter som åberopats är så få att några vidare analyser inte är meningsfulla att göra.

Andra omständigheter av betydelse

Betydelsen av målsägandens kön och ålder samt omständigheten att det har varit flera gärningsmän har analyserats. Andelen domar med strängare straff än böter visade sig var signifikant större då minst en av målsäganden var kvinna (52,5 procent) än då målsägande var man (37,6 procent).

När det gäller betydelsen av gärningsmannens ålder kan konstateras att antalet unga gärningsmän är relativt få, att ingen under 21 år dömts till fängelse och att endast två gärningsmän under 21 år fått annan påföljd än dagsböter. Det finns ingen signifikant korrelation mellan gärningsmannens ålder och storleken på bötesstraffet.

Återfall och tidigare brottslighet

Eftersom uppgift om tidigare domar saknas i så många som 100 domar av de 192 granskade domarna avseende olaga hot av normalgraden är det inte meningsfullt att ange andelar av ostraffade respektive tidigare dömda.

När gärningsmannen är tidigare dömd kan sägas att andelarna för fängelse och skyddstillsyn är betydligt högre medan andelen som döms till dagsböter är betydligt lägre jämfört med den totala fördelningen. När det gäller bötesstraffens storlek syns ingen signifikant skillnad mellan ostraffade och tidigare dömda gärningsmän.

Tid mellan brott och dom

Tiden förfluten mellan brott och dom skiljer sig signifikant mellan olika påföljdstyper, Fängelsedomar är förknippade med signifikant kortare tidsförlopp än både domar med villkorlig dom och böter. Tiden som har förflutit mellan brott och dom skiljer sig inte signifikant mellan åren 2000 och 2005.

Omständigheter som utmärker de fall som lett till fängelse

En analys har gjorts för att försöka ta fram omständigheter som utmärker de fall som lett till fängelse.

Följande omständigheter har statistisk signifikans:

- Återfall i brott har beaktats genom påföljdsval
- 34 kap. 1 § andra punkten har tillämpats (dvs. domstolen har vid sammanträffande av brott dömt särskilt för det aktuella hotbrottet)
- Samhällstjänstutredning eller annan personutredning har genomförts signifikant oftare i de fall där påföljdsvalet har blivit fängelse
- Flera brott förekommer i domen signifikant oftare i de fall där påföljdsvalet blivit fängelse (Anm. Det är fråga om flera fall av just olaga hot)
- Vapen har förekommit i samband med hotet signifikant oftare i de fall där påföljdsvalet blivit fängelse.

Två omständigheter ligger nära statistisk signifikans:

- Gärningsman och målsägande har oftare en nuvarande eller tidigare parrelation i de fall som lett till fängelse. Dock når skillnaden inte riktigt statistisk signifikans
- Gärningsmannen har oftare dömts för brott tidigare i de fall som lett till fängelse. Dock når skillnaden inte statistisk signifikans

Följande faktorer uppvisar ett visst samband med val av fängelse som påföljd. De är dock inte statistiskt signifikanta:

- Minst en av målsäganden är av kvinnligt kön
- I domen anges omständigheter som talar för lindrigare påföljd än fängelse (jfr 30 kap. 4 § brottsbalken)
- Gärningsmannens kön, nämligen att gärningsmannen är man.

Olaga hot, grovt brott

Det förekommer endast fem domar sammantaget avseende olaga hot, grovt brott. I samtliga fall är gärningsmannen en man. Gärningsmännens medelålder är 38,2 år.

Antalet fängelsedomar uppgår till tre och är samtliga från år 2000. Fängelsestraffens medellängd uppgår till 8,7 månader.

I det två övriga domarna, som var från år 2005, blev påföljden skyddstillsyn i kombination med samhällstjänst

När det gäller fängelsedomar har i samtliga fall brottets art angetts som motivering till att fängelse har valts som påföljd.

Varken några försvårande omständigheter enligt 29 kap. 2 § brottsbalken eller förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 3 § brottsbalken har angetts i domarna.

Inte heller har i något fall har s.k. billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § brottsbalken angetts i domen.

Det saknas uppgift om gärningsmannen tidigare är dömd i två av de fem fallen. I ett fall anges att den dömda är ostraffad. I övriga två fall förekommer tidigare domar.

En analys har gjorts för att söka efter om det finns vissa omständigheter som kan sägas utmärka fallen av grovt olaga hot jämfört med olaga hot av normalgraden. De omständigheter som befanns ha särskild betydelse var:

- Vapen förekom signifikant oftare bland fallen av grovt olaga hot än bland fallen av olaga hot.
- Försvårande omständigheter angavs vid rubricering signifikant oftare bland fallen av grovt olaga hot än bland fallen av olaga hot
- Att minst en av målsäganden var man förekom oftare bland fallen av grovt olaga hot än bland fallen av olaga hot (dock ej fullt signifikant).

Rån (kapitel 9)

Allmänt

247 domslut har ingått i undersökningsmaterialet. Medelåldern för gärningsmännen vid brottet är 24,4 år (medianvärde 22 år). 9 gärningsmän (3,6 procent) är kvinnor. Överklagandeandelen, dvs. andel av tingsrättsdomar som överklagats till hovrätt, uppgår till 44,7 procent. Skadestånd har dömts ut i 88,7 procent av domarna.

Fördelning av påföljder

Påföljdsandelarna för samtliga stadier av rån, dvs. fullbordade brott samt brott på försöks- och förberedelsestadier, är i huvudsak desamma för de båda undersökningsåren. En liten ökning av fängelseandelen liksom en viss minskning av andelen domar till skyddstillsyn kan iakttas.

Beträffande *fullbordade rånbrott* är fängelseandelen något högre år 2005 jämfört med år 2000 medan andelen domar till skyddstillsyn minskat något. Även beträffande andelen villkorliga domar kan en viss minskning noteras.

Jämförs år 2000 med år 2005 kan beträffande *försök till rån* iakttas en minskning av andelen domar till fängelse och en ökning av andelen skyddstillsynsdomar.

Antalet domar avseende *förberedelse till rån* (sammantaget 8 fall) är så få att några jämförelser inte är meningsfulla att göra.

Fängelsestraff

Medellängden på fängelsestraffen vid samtliga stadier av rån uppgår för de båda åren sammantagna till 18,9 månader. Det kan iakttas en viss ökning av strafflängden, men en statistisk jämförelse för strafftiden visar inte på någon signifikant skillnad mellan år 2000 och 2005.

När det gäller *fullbordade rånbrott* för de båda åren sammantagna uppgår fängelsestraffens medellängd till 19,9 månader. En viss ökning kan iakttas men denna är inte signifikant. Det kan noteras att antalet domar år 2005 är fler än år 2000 (83 jämfört med 63, vilket innebär en ökning med 31,7 procent).

Fängelsestraffets medellängd för *försök till rån* uppgår till 11,7 månader. Vid jämförelse mellan de båda åren kan ses en viss minskning av fängelsestraffens längd vid försöksbrott. Skillnaden är dock inte signifikant.

Fängelsestraffets medellängd för *förberedelse till rån* uppgår till 14,7 månader.

Straffskalan för rån är fängelse, lägst 1 och högst 6 år. Cirka 78 – 83 procent av domarna ligger på den nedersta fjärdedelen av straffskalan. Andelen domar som ligger däröver har ökat något år 2005 jämfört med år 2000.

Icke-frihetsberövande påföljder

Det totala antalet *skyddstillsynsdomar* uppgår till 67. Dessa är i flertalet fall kombinerade med fängelse, samhällstjänst eller s.k. kontraktsvård.

I över 70 procent av fallen där skyddstillsynen förenats med fängelse har fängelsestraffet bestämts till maximala 3 månader.

Av de domar där påföljden har bestämts till skyddstillsyn i förening med samhällstjänst är det 3 domar där antalet timmar understiger 140. Alternativstraffen vid domar till skyddstillsyn i kombination med samhällstjänst har i flertalet fall bestämts till 6 eller 8 månader.

När påföljden bestämts till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan, s.k. kontraktsvård har alternativstraffet i samtliga fall utom ett bestämts till ett år eller mer.

Det totala antalet *villkorliga domar* uppgår till 8. Dessa är kombinerade med samhällstjänst eller böter. Antalet timmar samhällstjänst som den dömda skall utföra uppgår till 140 eller fler i samtliga fall utom ett. Alternativstraffen som satts ut varierar mellan 3 månader och 1 år. Antalet dagsböter som den villkorliga domen har kombinerats med ligger mellan 60 och 120.

Försvårande och förmildrande omständigheter

Försvårande omständigheter enligt 29 kap. 2 § brottsbalken har angetts i totalt 14 fall. 10 fall avser punkten 3, dvs. att den tilltalade har utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig. De resterande 4 fallen hänför sig till punkten 2, dvs. att den tilltalade har visat särskild hänsynslöshet.

Att försvårande omständigheter har angetts i domen påverkar fängelsestraffens längd i höjande riktning.

I fyra fall har *förmildrande omständigheter* enligt 29 kap. 3 § brottsbalken angetts.

S.k. billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § brottsbalken har angetts i 15 fall. Det kan inte visas att angivandet av sådana skäl skulle leda till signifikant kortare fängelsestraff.

Betydelsen av gärningsmannens ålder

Beträffande betydelsen av gärningsmannens ålder för påföljdsvalet är andelen fängelsestraff lägre för 18 – 20-åringar. För denna åldersgrupp är också andelarna avseende skyddstillsyn och villkorlig dom högre än för de äldre gärningsmännen. En statistisk jämförelse visar att gärningsmän som är 20 år eller yngre i snitt får signifikant kortare fängelsestraff än gärningsmän över 20 år.

Återfall och tidigare brottslighet

När det gäller rån av normalgraden framgår det av de 247 domarna att gärningsmannen är tidigare dömd i 171 fall, i 48 fall är han eller hon ostraffad och i 28 fall framgår inte av domen om det förekommer tidigare brottslighet eller inte.

Det föreligger inte någon signifikant skillnad vid fullbordade rån när

det gäller fängelsestraffens längd om gärningsmannen är dömd sedan tidigare eller om han eller hon är ostraffad,

Medelvärdet för den tid som förflutit sedan senaste domen uppgår till 21,5 månader (median 13 månader). Huvudpåföljden för den senaste domen var fängelse följt av skyddstillsyn, villkorlig dom och dagsböter. Det föreligger en signifikant positiv korrelation mellan tiden sedan den senaste domen och längden på fängelsestraffen. Längre förfluten tid är förknippad med längre fängelsestraff.

Återfall i brott har enligt domen beaktats genom påföljdsvalet i 45 fall. Beträffande valet av påföljd framgår att andelen fängelsedomar är högre beträffande gärningsmän som är tidigare dömda. I de fall där återfall beaktats genom påföljdsval blir påföljden signifikant oftare fängelse.

I de 33 fall som förverkande av villkorligt medgiven frihet skedde, förverkades hela återstoden i 30 fall. Medelvärdet för den förverkade tiden var 3,7 månader (median 3 månader).

Tid mellan brott och dom

När det gäller den tid som förflutit mellan brott och dom finns ingen signifikant korrelation mellan hur lång tid som gått från det aktuella brottet till domen och längden på det utdömda fängelsestraffet.

Typ av rån

Stöldfallet är den klart dominerande typen av rån.

Grovt rån (kapitel 10)

Allmänt

Sammantaget har 115 domar granskats. I två fall har den dömd varit kvinna, vilket motsvarar en andel om 1,7 procent. Gärningsmannens medelålder vid brottstillfället är 26,4 år (median 25 år), den yngste i undersökningsmaterialet är 18 år och den äldste 49 år. Överklagandandelen, dvs. andel av tingsrättsdomar som överklagats till hovrätt, uppgår till 68,4 procent. Skadestånd har dömts ut i 87,8 procent av domarna.

Fördelning av påföljder

Det föreligger inga egentliga skillnader mellan åren när det gäller utdömda påföljder. Fängelseandelen uppgår till närmare 100 procent. Brottets straffvärde är den vanligaste motiveringen till varför fängelse väljs som påföljd.

Fängelsestraff

Fängelsestraffens medellängd avseende grovt rån, samtliga stadier, åren 2000 och 2005 sammantagna, uppgår till 47,8 månader. Vid en jämförelse mellan åren är det en signifikant skillnad i strafflängd på så sätt att medelvärdet på strafftiden minskat från 54,6 månader år 2000 till 40,9 månader år 2005. Denna skillnad kan förklaras med att antalet rån på förberedelsestadiet är signifikant större år 2005. Sorteras förberedelsebrotten bort föreligger inte längre någon signifikant skillnad. Strafftidens medelvärde har dock minskat även för fullbordade brott, men skillnaden är inte signifikant.

Antalet *fullbordade grova rån* är 33,3 procent färre år 2005 jämfört med år 2000. Medelvärde för fängelsestraffen ligger på 55,2 månader.

Antalet domar *försök till grovt rån* är för få för att jämföra de båda åren. Fängelsestraffens medellängd uppgår till 59,9 månader, vilket är längre än vid fullbordat brott.

Antalet domar avseende *förberedelse till grovt rån* har ökat från 7 till 21, dvs. med 200 procent mellan åren. Medelvärde för fängelsestraffen ligger på 24,8 månader. Det föreligger inte någon signifikant skillnad mellan åren beträffande strafftiden, men en viss minskning kan noteras.

Straffskalan för grovt rån är fängelse i lägst 4 och högst 10 år. Den spänner således över 6 år och varje fjärdedel uppgår till 18 månader eller 1 år 6 månader. Eftersom straffminimum är fängelse 4 år startar straffskalan också där.

Andelen av straffskalan som utnyttjas är lägre år 2005 jämfört med år 2000. Ser man till fullbordade brott var andelen domar i den nedersta fjärdedelen av straffskalan år 2000 73,3 procent. År 2005 uppgick samma andel till 83,4 procent. Annorlunda uttryckt – utnyttjandet av andelen av straffskalan ovanför den nedersta fjärdedelen var mindre år 2005 jämfört med år 2000.

Enstaka fall av grovt rån

Av de genomgångna domarna innehåller merparten (75 domar motsvarande 65,2 procent) flera brott i domen. Resterande 40 domar (34,8 procent) avser enstaka fall av grovt rån. Vissa analyser har gjorts för att se främst strafftidens längd vid enstaka fall av grovt rån.

Antalet domar avseende enstaka fall av grovt rån uppgår år 2000 till 17 och år 2005 till 40. Påföljden har i samtliga fall blivit fängelse.

Om det görs en uppdelning på de olika brottsstadierna uppgår antalet domar avseende fullbordade brott till 27. Domar avseende förberedelse till grovt rån uppgår till 12 stycken. En dom avser försök till grovt rån.

När det gäller fördelningen på straffskalan vid enstaka fall av fullbordat grovt rån kan konstateras att 96,3 procent av domarna innebär fängelsestraff som ligger i den nedersta fjärdedelen av straffskalan.

Medelvärdet på fängelsestraffen för ett enskilda fall av fullbordat grovt rån är 44,2 månader (median 48 månader). I de fall som flera brott förekommer är medelvärdet högre, 61,4 månader. Fängelsestraffen är signifikant längre i de fall där ytterligare brott förekommer i domen

Försvårande och förmildrande omständigheter

Försvårande omständigheter enligt 29 kap. 2 § brottsbalken har angetts i totalt 13 fall. Det stora flertalet (10 fall) avser punkten 2, dvs. att den tilltalade har visat särskild hänsynslöshet. De resterande fallen hänför sig till punkten 3, dvs. att den tilltalade har utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig. Analyserna visar att signifikant längre fängelsestraff döms ut i de fall som försvårande omständigheter åberopas.

Förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 3 § brottsbalken har angetts i ett fall.

S.k. billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § brottsbalken har angetts i 7 fall. I 6 av dessa är det fråga om punkten 4, dvs. att den tilltalade förorsakas men genom att han på grund av brottet utvisas ur riket. Ett fall avser punkten 3, dvs. att den tilltalade frivilligt har angett sig.

I cirka 90 procent av fallen så anges försvårande omständigheter vid rubriceringen av brottet. I cirka 10 procent av domarna förekommer det att försvårande omständigheter anges vid straffmätningen och i lika många fall anges försvårande omständigheter av domstolen både vid rubricering och straffmätning. I vilket sammanhang som domstolen angett de försvårande omständigheterna synes dock inte har påverkat fängelsestraffets längd.

Betydelsen av gärningsmannens ålder

Det finns en signifikant positiv korrelation mellan gärningsmannens ålder och längden på fängelsestraffen. Detta indikerar en stark tendens att döma yngre gärningsmän till kortare straff. Statistisk jämförelse visar också att gärningsmän som är 20 år eller yngre i snitt får signifikant kortare fängelsestraff än gärningsmän över 20 år.

Återfall och tidigare brottslighet

När det gäller grovt rån framgår det av de 115 domarna att gärningsmannen är tidigare dömd i 84 fall, i 12 fall är han eller hon ostraffad och i 19 fall framgår inte av domen om det förekommer tidigare brottslighet eller inte. Detta innebär att i vart fall 73 procent av gärningsmännen har återfallit i brott och för 62,3 procent av dessa innebär den tidigare domen att de dömdes till fängelsestraff.

Längden på fängelsestraffen skiljer sig inte signifikant åt mellan de gärningsmän som har återfallit i brott och de som inte har dömts tidigare. En viss skillnad kan dock noteras som innebär att tidigare ostrafade gärningsmän får något kortare fängelsestraff.

Medelvärdet för den tid som förflutit sedan senaste domen uppgår till 21 månader (median 19 månader). Det föreligger ingen korrelation mellan tiden sedan den senaste domen och längden på fängelsestraffen.

I de 21 fall som förverkande av villkorligt medgiven frihet skedde, förverkades hela återstoden i 18 fall. Medelvärdet för den förverkade tiden var 7,1 månader (median 6 månader).

Längden på fängelsestraffen skiljer sig inte signifikant åt mellan de fall där 29 kap. 4 § brottsbalken har åberopats och de fall där så inte skett. Lagrummet har åberopats i sammantaget 10 fall. De omständigheter som i samband med det har åberopats är återfall i likartad brottslighet och särskilt allvarlig brottslighet.

Tid mellan brott och dom

Tiden förfluten mellan brott och dom skiljer sig inte signifikant mellan åren 2000 och 2005. Det finns en signifikant korrelation mellan tiden från brott till dom och längden på det utdömda fängelsestraffet, som innebär att fängelsestraffen tenderar att bli längre ju längre tid som förflutit sedan domen. En förklaring till detta kan vara att vid ett relativt snabbt återfall kan återfallet beaktas genom att villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad.

Typ av rån

Den typ av grova rån som begåtts avser i huvudsak stöldfallet.

Avslutande kommentarer (kapitel 11)

Kartläggningen har omfattat olika brottstyper som i flera fall skiljer sig avsevärt åt. Att mer generellt sammanfatta resultaten är därför svårt men vissa mer allmängiltiga slutsatser kan ändå dras. I vissa fall kan det dock vara så att någon brottstyp skiljer sig från de övriga.

Resultatet av kartläggningen kan generellt och mycket kort sammanfattas utifrån i huvudsak frågor som ställs i uppdraget på följande sätt. Varje punkt kommenteras mer utförligt i kapitel 11.

- *Antalet domar avseende de kartlagda brotten har ökat*

Antalet domar avseende brotten som omfattas av uppdraget har ökat. Den enda brottstyp där antalet domar är något färre år 2005 jämfört med år 2000 är grovt rån.

- *Andelen som döms till fängelse har ökat*

Fängelseandelen, dvs. de personer som döms till fängelse, har ökat för flertalet av de brottstyper som uppdraget omfattar. De enda brottstyper där andelen personer som döms till fängelse har minskat är fridskränkingsbrotten.

- *Medelvärde på fängelsestraffen har minskat*

Samtidigt som andelen personer som döms till fängelse generellt har ökat har de utdömda strafftiderna i allmänhet minskat något. Den enda brottstyp vars genomsnittliga fängelsestraff har ökat något är rån.

- *Skillnaden i andelen som döms till skyddstillsyn varierar efter brottstyp*

Andelen personer som döms till skyddstillsyn för de brott som omfattas av uppdraget varierar efter brottstyp. Det kan också konstateras vissa förändringar i andelen skyddstillsynsdomar mellan undersökningsåren.

- *Skillnaden i andelen som döms till villkorlig dom varierar efter brottstyp*

I vilken utsträckning som villkorlig dom döms ut som påföljd skiljer sig stort mellan brottstyperna. Det finns även vissa förändringar i andelen personer som ådöms villkorlig dom vid respektive brottstyp.

- *Brottens straffskalor utnyttjas i begränsad omfattning*

När det gäller fördelningen på straffskalan kan konstateras att – utom för dagsbotsdomar avseende olaga hot år 2005 – den helt övervägande andelen av straffen ligger i den nedersta fjärdedelen av straffskalan. En annan slutsats som kan dras vad gäller fängelsestraffen är att i samtliga fall, med undantag för rån, är andelen brott i den lägsta fjärdedelen större år 2005 än år 2000.

- *Försök och förberedelse till brott ger lindrigare påföljd*

Vid de brottstyper där försök respektive förberedelse till brott är straffbart och förekom i sådan omfattning att en analys var genomförbar kan sammanfattningsvis sägas att försöks- och förberedelse brott leder till lindrigare påföljd än fullbordade brott. Försök till grovt rån hade dock en genomsnittligt längre fängelsestid.

- *Försvårande omständigheter används för rubricering av grova brott*

Beträffande de grova brotten åberopas olika försvårande omständigheter i huvudsak vid rubriceringen av brottet som ett grovt brott.

- *Få uttryckligen angivna försvårande och förmildrande omständigheter*

Generellt gäller att det i domskälen sällan uttryckligen anges varken

försvårande eller förmildrande omständigheter enligt 29 kap. 2 och 3 §§ brottsbalken. Detta gäller särskilt förmildrande omständigheter som i flera fall varit så få att en analys av deras påverkan inte varit meningsfull.

- *Angivna försvårande omständigheter ger utslag i strafftidens längd*
I de fall som försvårande omständigheter enligt 29 kap. 2 § brottsbalken uttryckligen anges i domskälen ger detta normalt utslag i fängelsestraffens längd. I de domar där sådana försvårande omständigheter anges blir fängelsestraffen således generellt längre.

- *"Kvinnorabatt"*
Det finns resultat som talar för att kvinnor särbehandlas i påföljdshänseende när det gäller misshandelsbrotten, grov fridskränkning och olaga hot.

- *"Ungdomsrabatt"*
De riktigt unga gärningsmännen, dvs. de som är under 18 år, ingår inte i undersökningsmaterialet. De som är över 18, men inte fyllda 21 år vid brottet ingår dock. Resultaten visar att det generellt väljs lindrigare påföljder och döms ut kortare fängelsestraff för denna grupp.

- *Gärningsmännens medelålder vid brottet skiljer sig mellan brottstyperna*
De äldsta gärningsmännen med en medelålder på drygt 39 år återfinns beträffande brottstyperna olaga hot medan de yngsta gärningsmännen med en medelålder om 24,4 år förekommer vid rånbroten. Det bör här noteras att gärningsmän under 18 år har undantagits från domsgranskningen.

- *Enstaka brott i förhållande till flera brott*
Vid grov misshandel, de båda typerna av grova fridskränkingsbrott och grovt rån har det funnits skäl att kontrollera påföljden vid enstaka fall av brott, dvs. ett enda fall av det aktuella brottet. Sammanfattningsvis visar denna analys att fängelsestraffens medellängd är längre i de fall det förekommer ytterligare brott i domen.

- *Återfallets betydelse*
Sammanfattningsvis kan sägas att resultaten tyder på att återfall i brott har betydelse vid påföljdsvalet och för förverkande av villkorligt medgiven frihet. Däremot synes det ha begränsad betydelse vid straffmätningen.

- *Gärningsmän vid grövre brott har återfallit i brott i stor utsträckning*
Resultaten visar sammanfattningsvis att gärningsmän som döms för de grövre brotten i högre utsträckning har återfallit i brott. Att gärningsmännen oftare har återfallit vid de allvarigare brotten som omfattas av uppdraget framgår även av uppgifterna ur rättsstatistiken.

- *Tiden mellan brott och dom har ökat*

Den tid som förflutit mellan brott och dom är längre år 2005 än år 2000 för samtliga brottstyper som omfattas av uppdraget.

- *Betydelsen av tiden mellan brott och dom*

Tiden som förflutit mellan brott och dom har i flera fall betydelse för valet av påföljd på så sätt att fängelse väljs oftare vid kortare förfluten tid. Däremot synes det inte föreligga något samband mellan tiden mellan brott och dom och längden på fängelsestraffet.

- *Andelen parrelation vid granskade domar avseende misshandel av normalgraden har minskat*

Andelen målsäganden som vid brottet var partner eller ex-partner till gärningsmannen har minskat år 2005 jämfört med år 2000 när det gäller misshandel av normalgraden. Även platsen för gärningen, när det gäller gemensamma bostaden eller målsägandens bostad, har genomgått en viss förändring på så sätt att andelen misshandelsbrott på dessa platser minskat. Detta kan tyda på att det numera i vissa av dessa fall åtalas och döms för grova fridskränkingsbrott i stället för misshandel av normalgraden.

- *Andelen misshandelsbrott på allmän plats har ökat*

Andelen domar som avser misshandel av normalgraden som äger rum på allmän plats har ökat år 2005 i förhållande till år 2000. Samtidigt har andelen målsäganden som är obekanta eller ytligt bekanta med gärningsmannen ökat. Samma mönster, dock inte lika tydligt, kan urskiljas beträffande grov misshandel.

- *Andelen grova rån som avser förberedelse har ökat*

År 2000 uppgick antalet domar som avsåg förberedelse till grovt rån till 7. År 2005 var den siffran 21, dvs. antalet förberedelsebrott har tredubblats. Samtidigt som det kan noteras en avsevärd ökning av antalet domar för förberedelse till grovt rån har fängelsestraffens längd minskat.

- *Nuvarande partner jämfört med ex-partner*

Fängelsestraffen är längre vid grov kvinnofridskränkning när brottet har riktat sig mot en målsägande som var nuvarande partner vid brottet

jämfört när det riktat sig mot en ex-partner eller när förhållandet mellan parterna har varit oklart eller växlande.

Däremot är fängelseandelen högre när brottet riktat sig mot en ex-partner.

- *Är misshandel av normalgraden ett artbrott?*

Fängelseandelen är vid misshandel av normalgraden är enligt rättsstatistiken cirka 20 procent. I undersökningsmaterialet uppgår fängelseandelen till 17,5 procent. Vid en så låg andel domar som leder till fängelse kan sättas i fråga om misshandel av normalgraden verkligen är ett s.k. artbrott eftersom det vid ett sådant brott föreligger en presumtion för fängelse.

- *Strängare syn på olaga hot*

Andelen bötesdomar är mindre år 2005 i förhållande till år 2000. Det antal dagsböter som dömdes ut år 2005 är däremot signifikant högre än år 2000. Andelen som dömdes till villkorlig dom var signifikant högre år 2005 jämfört med år 2000 och även fängelseandelen har ökat något.

Utlåtande

2008-01-07

till Straffnivåutredningen (Ju 2007:04)

av Martin Borgeke och Magnus Ulväng

1 Inledning

1.1 Vårt uppdrag

Genom beslut den 14 september 2007 gav Straffnivåutredningen oss i uppdrag att gemensamt lämna ett utlåtande till utredningen angående betydelsen i straffmättningshänseende av flerfaldig brottslighet och återfall i brott.

I uppdraget ligger att på ett överskådligt sätt redovisa de principer som ligger till grund för nuvarande reglering avseende hanteringen av flerfaldig brottslighet och återfall i brott på fängelsenivå, inklusive frågan om förverkande av villkorligt medgiven frihet, samt nuvarande praxis i dessa hänseenden. Med utgångspunkt från denna redovisning skall utlåtandet peka på olika utvecklingsmöjligheter i riktning mot ett större hänsynstagande till dessa faktorer vid straffbestämningen samt redovisa de för- och nackdelar som kan vara förenade med en sådan utveckling. I detta sammanhang bör särskilt beaktas konsekvenserna av den s.k. ”mängdrabatt” som förekommer vid flerfaldig brottslighet.

Tanken är att utlåtandet skall utformas så att det kan tjäna som underlag för utredningens överväganden i nu aktuella frågor. Något krav på att utlåtandet skall innehålla fullständiga författningsförslag finns inte.

1.2 Utgångspunkter

När det gäller frågor med anknytning till flerfaldig brottslighet förhåller det sig så att den lagstiftning som är tillämplig är tämligen knapphändig. I huvudsak bygger den nuvarande rättstillämpningen på området på mångårig domstolspraxis även om det måste sägas att det i flera hänseenden framstår som oklart hur denna praxis ser ut. Beträffande betydelsen av återfall i brott finns det mera av lagstiftning att luta sig emot. Även här gäller emellertid att den rättstillämpning som sker mera har stöd i en mångårig domstolstradition än i hur de lagregler som finns på området är utformade.

Det sagda innebär dels att det knappast är möjligt att avge något utlåtande beträffande de aktuella frågorna utan att först redovisa hur vi uppfattar att de hanteras i praxis, dels att det på dessa områden mera än på många andra kan finnas anledning att starta diskussionen redan inom ramen för beskrivningen av hur rättsläget ser ut.

De utgångspunkter som Straffnivåutredningen har för sitt arbete innebär att utredningen skall överväga och föreslå förändringar av strafflagstiftningen i syfte att åstadkomma en straffmätning som markerar en skärpt syn på allvarliga våldsbrott. Vidare är det utredningens uppgift att överväga förändringar som vid såväl våldsbrott som andra typer av brott leder till en större spännvidd i straffmätningen när det har funnits försvårande eller förmildrande omständigheter. I sammanhanget skall utredningen också överväga betydelsen av flerfaldig brottslighet och återfall i brott.

Straffnivåutredningens uppdrag får, när det gäller betydelsen av flerfaldig brottslighet och återfall i brott, uppfattas så att det avser hanteringen av dessa spörsmål över hela linjen, dvs. beträffande alla typer av brott. Någon särskild inriktning på arbetet i denna del kan knappast utläsas ur direktiven utan mandatet framstår i denna del som öppet.

Mot nu angiven bakgrund kommer vi att redovisa vilken lagstiftning som finns när det gäller de aktuella frågorna och hur de – såvitt vi kan bedöma – hanteras i domstolarnas praxis. En viktig uppgift för oss blir sedan att ange vilka skäl som ligger till grund för rättstillämpningen och att granska dessa kritisk. Vi kommer också att redovisa vilka argument som kan anföras för respektive emot att låta flerbrottslighet och tidigare brottslighet få ett större genomslag vid påföljdsbestämningen.

2 Betydelsen vid påföljdsbestämningen av tidigare brottslighet

2.1 Inledning

Den tilltalades tidigare brottslighet kan påverka påföljdsbestämningen på främst tre olika sätt. I första hand har lagstiftaren tänkt sig att den tidigare brottsligheten skall kunna leda till ett skärpt påföljdsval. I andra hand har rätten i vissa fall möjlighet att förklara villkorligt medgiven frihet förverkad. I sista hand finns det möjlighet att skärpa det straff som döms ut, dvs. att bestämma ett högre bötesstraff eller ett längre fängelsestraff (eller längre sluten ungdomsvård). I princip gäller att återfallsskärpning av straffet inte skall ske om den tidigare brottsligheten har påverkat påföljdsvalet så, att fängelse har valts som påföljd. I allmänhet bör inte heller en skärpt straffmätning äga rum om förverkande av villkorligt medgiven frihet kan beslutas. Straffskärpning av fängelsestraff skall ske endast om det inte är möjligt att låta den tidigare brottsligheten få betydelse på annat sätt.

2.2 Val av påföljd

2.2.1 Allmänt

Att den tilltalade tidigare har begått brott är alltså en faktor som kan få betydelse för påföljdsvalet. Av föreskriften i 30 kap. 4 § 2 st BrB framgår att rätten får åberopa tre olika typer av skäl för fängelse som påföljd. Ett sådant skäl är att den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott. De båda andra omständigheterna som kan tala för fängelse är brottslighetens straffvärde och dess art. Att rätten måste åberopa skäl för fängelse har att göra med att den grundläggande presumtionen i påföljdsbestämningssystemet är för att ett alternativ till fängelse, dvs. i allmänhet villkorlig dom eller skyddstillsyn, skall väljas.

För att tidigare brottslighet skall få påverka påföljdsvalet krävs att den tilltalade har blivit lagförd för brottsligheten. Det är emellertid inte nödvändigt att denna lagföreläggelse har skett genom dom. Det räcker i och för sig att den tilltalade har godkänt strafföreläggande eller meddelats åtalsunderlåtelse. I här aktuellt sammanhang torde dock de två sistnämnda formerna av lagföreläggelse sett ha liten betydelse. När tidigare brottslighet talar för ett skärpt

påföljdsval rör det sig regelmässigt om fall i vilka den tilltalade tidigare har dömts av domstol.

Alternativen till fängelse är – i princip – möjliga att använda endast i det spelrum som finns mellan fängelse i fjorton dagar och fängelse i ett år. Att den tilltalades tidigare brottslighet måste ges betydelse vid påföljdsvalet är uppenbart. Hela uppläggnings- och påföljdssystemet, med till fängelse alternativa påföljder som skall tillämpas i första hand, förutsätter att den som – efter att ha dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn men fortsätter att begå brott – så småningom döms till det straff som är angivet i straffskalan för det eller de aktuella brotten. Resonemanget bygger på ett antagande om att presumptionen mot fängelse kan beskrivas som att den dömden eller de första gångerna privilegieras vid påföljdsvalet. Man kan hävda att det i det nuvarande systemet finns inbyggt som en oundviklig konsekvens att den som vid upprepade tillfällen återfaller i brott till slut inte skall få förmånen av att ådömas en alternativ (och lindrigare) påföljd. Eftersom icke frihetsberövande påföljder inte innehåller några tillräckligt repressiva moment för att återspegla det klander som domen avser att förmedla är det inte rimligt att i längden upprätthålla principen om privilegiering. I så fall förlorar prövotid och domens varnande funktion all betydelse och kriminaliseringens hot om bestraffning sin trovärdighet.

Kraven på likabehandling och rättvisa i form av proportionell bestraffning föranleder alltså att de brottslingar som begår upprepade brott inom det privilegierade intervallet förr eller senare erhåller ett frihetsberövande straff. I annat fall kommer privilegieringstänkandet att medföra en orättvis särbehandling av fallen utanför det nu diskuterade intervallet (dvs. brottslighet med straffvärden över ett år respektive brottslighet som ligger på bötesnivå).

Av dessa skäl måste samhället, då den dömden fortsätter att begå brott, efter hand visa att kriminaliseringens hot om bestraffning är reellt. Det sagda kan enkelt uttryckas som att ett successivt hänsynstagande till återfall vid valet av påföljd är nödvändigt för att vid påföljdsvalet kunna ha en huvudregel som föreskriver att ett lindrigare alternativ skall väljas inom straffmättningsintervallet upp till omkring ett års fängelse.

Frågan är emellertid hur tidigare brottslighet mera i detalj skall beaktas vid valet av påföljd. Vi skall i det följande diskutera detta. Först kan det emellertid finnas anledning att påpeka att alla de tre faktorer som kan tala för fängelse som påföljd kan göra detta med olika styrka. På motsvarande sätt som beträffande brottslig-

hetens straffvärde och brottslighetens art gäller alltså att tidigare brottslighet kan påverka påföljdsvalet mer eller mindre. Vilken betydelse som tidigare brottslighet har bestäms av några olika faktorer. Det kan finnas skäl att först något beröra dessa.

2.2.2 Tidsfaktorn

En viktig faktor vid bedömningen av vilken betydelse som tidigare brottslighet bör tillmätas vid påföljdsvalet är om denna brottslighet ligger långt tillbaka i tiden eller om den har inträffat för relativt kort tid sedan. Tidsförhållandena kan många gånger vara avgörande för vilken verkan tidigare brottslighet bör ges. Normalt gäller att tidigare brottslighet inte tillmäts någon betydelse om den ligger så långt tillbaka i tiden som fyra år eller mer. Beräkningen bör härvid utgå från brottsdatum och inte från tiden för domen. Denna regel kan emellertid inte gälla generellt. Även den tid som har förflutit efter den senaste lagföringen måste beaktas. Att tiden efter den senaste domen har betydelse kan ses bl.a. i systemet med prøvotider efter villkorlig dom och skyddstillsyn. Dessa räknas ju från dagen för domen (skyddstillsyn) eller från det att domen vann laga kraft (villkorlig dom) och inte från dagen för det eller de brott som domen avser. Och om den tidigare påföljden är ett fängelsestraff måste tidpunkten för frigivningen beaktas. Om någon har dömts till ett långt fängelsestraff för allvarlig brottslighet för mer än fyra år sedan, men efter verkställigheten av det straffet inte varit på "fri fot" mer än en kortare tid, måste således den tidigare brottsligheten kunna få betydelse för påföljdsvalet.

Tidsfaktorn bör ges betydelse på så sätt att ju längre tillbaka den tidigare brottsligheten eller den tidigare domen eller frigivningen från det tidigare fängelsestraffet ligger, desto mindre betydelse får den tidigare brottsligheten vid påföljdsvalet. Omvänt innebär detta att om den tidigare brottsligheten etc. ligger nära i tid kan den få ett betydande genomslag.

Av betydelse är också, om den tilltalades tidigare brottslighet består av flera lagföringar, om brottsligheten enligt mer än en lagföring ligger nära i tiden. I så fall ökar betydelsen av den tidigare brottsligheten. Omvänt bör gälla att om det exempelvis rör sig om två tidigare domar som avser brottslighet med ett relativt stort tidsmässigt avstånd så innebär tidsfaktorn, att den tidigare brottsligheten ibland kan tillmätas mindre betydelse. HD har i rättsfallet

NJA 1995 s. 35 haft frågan om betydelsen vid påföljdsvalet av tidigare brottslighet uppe till behandling. Av det rättsfallet kan man få intrycket att HD tänkte sig att även tidsmässigt tämligen avlägsen brottslighet skulle kunna ges betydelse. HD:s resonemang bör dock knappast tolkas så. Det hör nämligen till saken att den tidigare brottsligheten i det aktuella fallet inte tillmättes någon betydelse för HD:s påföljdsval.

2.2.3 Förhållandet mellan brotten

Förhållandet mellan brotten är en annan omständighet av betydelse för om och i så fall i vilken grad ett skärpt påföljdsval bör tillämpas vid återfall. Det står klart att skälen för att låta tidigare brottslighet påverka påföljdsvalet är starkare om det rör sig om likartad brottslighet än om så inte är fallet. Beträffande brottsligheten bör dock inte ställas särskilt höga krav. Så får i allmänhet olika typer av våldsbrott bedömas som likartad brottslighet liksom olika typer av förmögenhetsbrott, möjligen med undantag för brotten i 11 kap. BrB, som dock inte sällan kan bedömas som likartade i förhållande till skattebrotten. Likaså är narkotikabrott och narkotikasmuggling självfallet likartad brottslighet. Till denna typ av brottslighet kan också räknas dopningsbrott.

Av betydelse i sammanhanget är huruvida den nya brottsligheten är lindrigare eller allvarigare än den tidigare. Inte sällan kan det finnas anledning att se mildare på den som återfaller i brott med ett lägre straffvärde än de brott hade, som den eller de tidigare domarna avsåg.

2.2.4 Brottsligheten är allvarlig

Likaså bör det vägas in om både den tidigare och den nya brottsligheten är allvarlig. Ju allvarligare brottslighet det rör sig om, desto starkare är skälen för att låta den tidigare brottsligheten påverka påföljdsvalet i skärpande riktning. I och för sig kan det ifrågasättas, om ett beaktande av att den nya brottsligheten är allvarlig sker inom ramen för återfallsregleringen. En alternativ förklaring skulle kunna vara att det förhållandet att verkan vid påföljdsvalet av tidigare brottslighet blir mera betydelsefull när det rör sig om ny allvarlig brottslighet har med straffvärdefaktorn som skäl för ett

strängare påföljdsval att göra. Skäl talar dock för att allvaret i brottsligheten bör ges särskild betydelse vid bedömningen även av hur starkt tidigare brottslighet talar för ett strängare påföljdsval.

För att allvaret i den tidigare brottsligheten skall tillmätas betydelse för återfallsskärpning av *straff* gäller, att brottet eller brottsligheten skall ha ett straffvärde som motsvarar fängelse ett år eller däröver. Någon sådan ettårsgräns torde inte tillämpas beträffande den tidigare brottslighetens betydelse för påföljdsvalet. Det finns mera anledning att jämföra med vad som i vart fall tidigare gällde när frågan om förverkande av villkorligt medgiven frihet övervägdes enligt 34 kap. 4 § BrB. Då ansågs att om den tidigare och den nya brottsligheten hade ett straffvärde motsvarande fängelse sex månader eller däröver talade brottslighetens allvar för att förverkande borde ske.

2.2.5 En sammanvägning skall göras

När rätten har bedömt de olika skäl för fängelse som förekommer i det enskilda fallet är det dags att fatta beslut i frågan, om det finns tillräckliga skäl för att brottsligheten skall föranleda fängelse som påföljd. Därvid skall rätten väga samman skälen för fängelse. I påföljdsbestämmningspropositionen (prop. 1987/88:120 s. 100) uttalar bl.a. följande.

Även om straffvärdet i det enskilda fallet inte är betydande, kan det dock i samverkan med andra faktorer utgöra ett viktigt skäl för att i det enskilda fallet döma till fängelse. Över huvud taget gäller att de tre fallen [straffvärde, art och tidigare brottslighet; vår anm.] kan förekomma i olika kombinationer. T.ex. kan den som dömts för ett brott som i allmänhet leder till fängelsestraff återfalla i brottslighet av samma slag. Är så förhållandet ökar naturligtvis presumtionen för fängelse.

Av denna del av propositionstexten framgår alltså att det skall göras en sammanvägning av de olika skäl som talar för fängelse. Detta innebär i princip att rätten, efter att ha bestämt brottets eller brottslighetens *straffmättningsvärde*, till detta skall lägga både betydelsen av brottets eller brottslighetens art och den tyngd, med vilken den tilltalades tidigare brottslighet talar för fängelse, i vågskålen. Det är då viktigt att hålla i minnet att alla faktorerna, i den mån de i ett enskilt fall är värda att beakta, kan tala för fängelse i högre eller mindre grad.

Mot de faktorer som talar för fängelse skall omständigheter som talar i motsatt riktning vägas. Det kan här röra sig om något billighetsskäl enligt 29 kap. 5 § BrB eller den omständigheten att den tilltalade var under 21 år vid brottet. Andra skäl mot fängelse finns angivna i 30 kap. 7 och 9 §§ BrB. Att villkorlig dom eller skyddstillsyn kan förenas med en föreskrift om samhällstjänst kan exempelvis vara ett skäl emot fängelse.

2.3 Förverkande av villkorligt medgiven frihet

2.3.1 Allmänt

Om tidigare brottslighet inte kan ges betydelse för påföljdsvalet kan rätten, beträffande den som har frigivits villkorligt från ett fängelsestraff, förklara den villkorligt medgivna friheten eller en del av denna förverkad. Regeln om förverkande av villkorligt medgiven frihet finns i 34 kap. 4 § BrB.

2.3.2 Bakgrunden till bestämmelsen

Bestämmelser om villkorlig frigivning infördes i början av 1900-talet. Skälet för införandet av villkorlig frigivning var att man dels ville göra övergången från anstaltslivet till ”den fullständiga friheten” mjukare och mera kontrollerad genom att den dömdes ställdes under övervakning, dels ville uppmuntra den dömden till att uppföra sig väl i anstalten. Villkorlig frigivning var en förmån som man måste göra sig förtjänt av för att uppnå.

Under årens lopp har reglerna för villkorlig frigivning förändrats ett stort antal gånger. Bestämmelserna har både varit fakultativa och obligatoriska och ett antal kvotdelar, både fem sjättedelar, två tredjedelar och hälften, har gällt för när villkorlig frigivning skulle få ske. Dessutom har ett antal minimitider, dvs. tider som måste avtjänas innan villkorlig frigivning får ske, stipulerats.

Ett system med villkorlig frigivning torde förutsätta att den som missköter sig under den närmaste tiden efter frigivningen blir föremål för någon form av sanktion. Den naturliga sanktionen är att beslutet om frigivning på något sätt tas tillbaka eller ändras. Den dömden får då avtjäna hela det straff som efterskänktes villkorligt vid frigivningen (reststraffet) eller en del av detta.

Även utformningen av de regler som har gällt för i vilka fall förverkande av villkorligt medgiven frihet skall ske och hur mycket av reststraffet som skall förklaras förverkat har ändrats genom åren. De nuvarande reglerna trädde i kraft den 1 januari 1999 (prop. 1997/98:96). Beträffande förverkandemöjligheterna innebar 1999 års lagstiftning att det infördes en generell presumtion *för* förverkande av *hela* reststraffet. För att delförverkande skall få ske eller för att förverkande alldeles skall få underlåtas gäller, att särskilda skäl som talar emot förverkande av den villkorligt medgivna friheten måste föreligga. Rätten måste alltså kunna anföra skäl för att endast delförverka eller för att underlåta förverkandeförklaring.

2.3.3 De formella begränsningarna när det gäller förverkande av villkorligt medgiven frihet

En grundförutsättning för att förverkande av villkorligt medgiven frihet skall få ske är att den tilltalade har begått det eller de nya brotten under prövotiden efter villkorlig frigivning.

Förr gällde att förverkande av villkorligt medgiven frihet inte fick ske om inte fråga därom hade uppkommit i mål vari den frigivne hade häktats eller hade fått del av åtal före prövotidens utgång. Denna relativt snäva tidsfrist innebar, att domstolen inte sällan var förhindrad att förklara villkorligt medgiven frihet förverkad trots att det fanns ett reststraff och den tilltalade hade begått nytt brott under prövotiden efter villkorlig frigivning. För att råda bot på detta missförhållande infördes från och med den 1 januari 1999 en vidgad tidsfrist. Numera räcker det att fråga om förverkande kommer upp i mål där den frigivne har häktats eller har fått del av åtal inom ett år från prövotidens utgång.

2.3.4 De olika skälen emot förverkande eller för endast delförverkande

I paragrafens andra stycke anges vilka olika skäl som kan ligga till grund för ett beslut att endast delförverka eller att inte förklara den villkorligt medgivna friheten förverkad alls. Dessa tas upp i den fortsatta diskussionen under olika rubriker. Det bör nämnas att förarbetena inte innehåller några mera detaljerade förklaringar till hur lagstiftaren har avsett att bestämmelserna skall tillämpas. I

huvudsak har alltså frågan överlämnats till domstolarnas praxis. Om denna praxis kan man säga att den i och för sig är mycket riktig. Frågor om förverkande av villkorligt medgiven frihet kommer ofta upp när domstolarna skall fatta beslut i påföljdsfrågor. Publicerad rättspraxis är det dock ganska ont om.

Den nya brottsligheten är, i förhållande till den tidigare, av lindrig beskaffenhet

Att den nya brottsligheten i förhållande till den tidigare är av lindrig beskaffenhet kan vara ett skäl för att underlåta förverkande eller att endast delförverka. Vad rätten skall göra är således att jämföra den tidigare brottsligheten med den nya och inta en restriktivare attityd till förverkande om den nya brottsligheten är lindrigare. Vad som torde menas med att brottsligheten är lindrigare är att den har ett lägre straffvärde. Före år 1999 gällde att en omständighet som talade för förverkande var att brottsligheten i båda fallen var "allvarlig", varmed man menade att brottsligheten hade ett straffvärde motsvarande fängelse sex månader eller mer. Eftersom det numera skall göras en jämförelse mellan den tidigare och den nya brottsligheten i allvarlighetshänseende torde sexmånadersgränsen på sätt och vis vara överspelad. Men det bör från allmänna utgångspunkter ändå kunna sägas att om den nya brottslighetens straffvärde är så högt, att det motsvarar fängelse i minst sex månader, så spelar det inte så stor roll om den är lindrigare än den tidigare brottsligheten. Lagstiftningen torde nämligen i huvudsak ta sikte på de fallen då den frigivne tidigare har dömts för tämligen allvarlig brottslighet och under prövotiden begår brott som framstår som, om än ej bagatellartade, så i vart fall relativt lindriga. Om hela den resterande strafftiden (som alltså relaterar till den tidigare brottsligheten) förverkas, kan reaktionen på återfallet framstå som oproportionerligt stor i förhållande till straffet för det nya brottet. Och motsvarar straffvärdet fängelse i sex månader eller mer kan man knappast tala om lindrig brottslighet.

Tidsförhållandena mellan brotten

På motsvarande sätt som när det gäller att bedöma huruvida tidigare brottslighet bör påverka påföljdsvalet och straffmätningen har tidsförhållandena mellan de brott, som den tidigare domen avser, och de nya brotten betydelse i förverkandefrågan. Allmänt gäller att ju längre tiden är mellan brotten, desto mer ökar skälen mot förverkande.

I lagtexten fokuseras på den tid som har förflutit mellan *brotten*. Det är emellertid klart att också tiden mellan å ena sidan den tidigare *domen* och den villkorliga frigivningen och å andra sidan de nya brotten bör beaktas. Det kan förhålla sig så, att de brott som föranledde den tidigare domen begicks ett bra tag före den domen samtidigt som den nya brottsligheten har ägt rum strax efter domen och frigivningen. I så fall bör det förhållandet, att de tidigare brotten låg längre tillbaka i tiden, inte tillmätas så stor betydelse. En faktor som har betydelse i sammanhanget är självfallet också längden av det tidigare straffet. Betydelsen av att det har gått lång tid reduceras naturligtvis om den tilltalade under den största delen av tid som gått har undergått fängelsestraff och varit frihetsberövad på grund härav.

I påföljdsbestämningspropositionen (prop. 1987/88:120 s. 110) uttalades att betydelsen av tidsaspekten är beroende också av vilken form av brottslighet som är aktuell. Enligt propositionen är det förhållandet att det har gått lång tid av mindre betydelse vid brott som normalt begås med relativt långa intervaller, t.ex. bokföringsbrott och skattebrott. Det kan fortfarande finnas anledning att ta fasta på detta uttalande.

Prövotiden efter villkorlig frigivning är ofta ett år. Endast om den strafftid som återstår vid den villkorliga frigivningen överstiger ett år blir prövotiden längre. Den blir då lika lång som reststraffet (se 26 kap. 10 § BrB). Detta innebär att för att en längre prövotid än ett år skall gälla krävs att det straff, som den dömden har undergått, har överstigit fängelse tre år. Vid mycket allvarlig brottslighet kan prövotiden bli avsevärd. Begås den nya brottsligheten i slutet av en sådan prövotid kan det inte sällan finnas skäl att underlåta ett förverkande eller att endast delförverka.

Den allmänna oskälighetsregeln m.m.

Ett ytterligare skäl emot att förklara den villkorligt medgivna friheten förverkad eller att endast delförverka är att ett förverkande skulle framstå som oskäligt. Vid bedömningen av om förverkande framstår som oskäligt skall bl.a. billighetsskäl i 29 kap. 5 § BrB vägas in (se prop. 1997/98:96 s. 138). Vidare skall bl.a. kunna beaktas om brotten framstår som så olikartade och väsensskilda att ett förverkande ”inte ter sig som rimligt”.

När det gäller frågan, när brotten är så olikartade och väsensskilda att ett förverkande ”inte ter sig som rimligt” är det inte så lätt att hitta bra exempel. Man får närmast se lagtexten i denna del som en ventil, som ger domstolen möjlighet att komma till ett rimligt resultat i förverkandefrågan.

Det kan tilläggas att de i 34 kap. 4 § BrB angivna skälen emot förverkande av villkorligt medgiven frihet eller för endast delförverkande inte är de enda som domstolen får åberopa. De utgör endast exempel på omständigheter, låt vara viktiga sådana. Men även andra faktorer kan domstolen alltså väga in vid sin bedömning.

2.3.5 Förverkande helt eller endast delvis?

En fråga som inte är enkelt att besvara är hur domstolen skall resonera när det gäller spörsmålet, om reststraffet skall förklaras helt förverkat eller förverkat endast till en del. Som lagtexten är uppbyggd, med en presumtion för helt förverkande, kanske det skulle vara mer egentligt att fråga sig när förverkande skall underlåtas helt eller bara delvis.

Av rättsfallet **NJA 1991 s. 498**, som i och för sig avsåg tillämpning av tidigare regler på området, bör man kunna dra slutsatsen att domstolen har att värdera tyngden av de skäl som talar för förverkande mot dem som talar emot och att den då kan komma fram till ett sorts mellanläge i vilket det rimliga är att förklara endast en del av den villkorligt medgivna friheten förverkad.

2.4 Straffmätning

2.4.1 Allmänt

Som angivits i det föregående kan tidigare brottslighet i sista hand föranleda ett skärpt straff, dvs. högre böter eller längre fängelse eller sluten ungdomsvård. Regeln härom finns i 29 kap. 4 § BrB.

Bestämmelsen i 29 kap. 4 § BrB tillkom i strid med vad Fängelsestraffkommittén hade förslagit och fungerar som ett slags ventil för domstolarna så att de kan beakta återfallet i sådana situationer där tidigare brottslighet inte har kunnat beaktas vid valet av påföljd eller i samband med förverkande av villkorligt medgiven frihet. Bestämmelsen är avsedd att tillämpas restriktivt och av lagtexten framgår uttryckligen att möjligheten att skärpa straffmätningen är subsidiär till möjligheten att beakta återfallet vid påföljdsvalet eller vid beslut om förverkande av villkorligt medgiven frihet. Det finns således, som har framgått av det föregående, en prioritetsordning för hur återfallet får påverka påföljdsbestämningen.

Prioritetsordningen uttryckts i lagtexten genom att det i 29 kap. 4 § BrB anges att rätten i skäligen utsträckning får ta hänsyn till tidigare brottslighet ”om förhållandet inte tillräckligt kan beaktas genom påföljdsvalet eller genom förverkande av villkorligt medgiven frihet”. Under förutsättning att återfallet har kunnat beaktas på sistnämnda sätt, har betydelsen vid straffmätningen av tidigare brottslighet kraftigt uttunnats eller helt uttömts. Det förutsätts således att det är fråga om flagranta återfall som inte tillräckligt har kunnat beaktas på annat sätt för att bestämmelsen i 29 kap. 4 § BrB skall bli tillämplig.

Det bör framhållas att denna bestämmelse – i likhet med möjligheten att utsträcka straffskalan och överskrida straffmaximum vid återfall i mycket allvarlig brottslighet enligt 26 kap. § 3 BrB – inte går att förklara med något slags privilegieringsmodell. I stället handlar det om rena straffskärpningsbestämmelser (på konkret respektive abstrakt nivå). Denna straffskärpning går inte heller att förklara med omständigheter som är relevanta för straffvärdet, varför de hamnar i konflikt med ett system byggt på principerna om proportionalitet och humanitet. Till dessa frågor återkommer vi i det följande.

2.4.2 Närmare om tillämpningen av regeln i 29 kap. 4 § BrB

Bötesstraff

Ordningsböter påverkas inte alls av om den som har begått förseelsen tidigare har dömts för brott eller fått strafföreläggande eller ordningsbot. Samma gäller för övrigt generellt för böter som ådöms i form av penningböter. Böter som ådöms primärt i form av dagsböter av domstol eller i form av strafföreläggande kan däremot i vissa fall hamna på en högre nivå just på grund av tidigare brottslighet. Ett typexempel är brottet olovlig körning (3 § trafikbrottslagen) där bötesstraffet, dvs. antalet dagsböter, påverkas uppåt av tidigare brottslighet. Skälen för en sådan ordning får bedömas som begripliga. Många gånger kan nämligen en skärpning av bötesstraffet vara en ersättning för en ännu strängare påföljd.

Med tanke på utredningens direktiv uppehåller vi oss inte vidare vid bötesstraffen.

Fängelsestraff

Som framhållits tidigare skall straffskärpning av ett fängelsestraff ske först i sista hand. Att ett skärpt påföljdsval skall gå före en straffskärpning innebär att det inte är möjligt att återfallsskärpa ett fängelsestraff om det är första gången som den tilltalade döms till fängelse. Dessutom gäller att om det finns möjlighet att förklara villkorligt medgiven frihet förverkad skall en återfallsskärpning av fängelse i allmänhet inte ske (jämför **NJA 1998 s. 713**).

Det är i huvudsak i tre situationer som det kan bli aktuellt att beakta tidigare brottslighet vid straffmätningen.

(1) Den första gäller sådana fall i vilka ett tidigare straff inte har medfört någon villkorlig frigivning. I propositionen (prop. 1987/88:120) anges som exempel på fall av detta slag bötesbrottslighet, fall då ett tidigare fängelsestraff har varit så kort att någon villkorlig frigivning inte har skett, dvs. fängelsestraff som har varit på en månad eller kortare tid, men också det fallet, att det vid påföljdsbestämningen sker en övergång från böter till fängelse. I sistnämnda fall sker emellertid skärpningen just genom själva valet av fängelse i stället för böter, vilket innebär att fängelsestraffets längd inte skall ökas med hänvisning till den tidigare brottsligheten.

En återfallsskärpning av fängelse i det fallet att den tilltalade tidigare har dömts till ett så kort fängelsestraff, att villkorlig frigiv-

ning inte har skett, torde sällan bli aktuell. Uppenbarligen har antalet möjliga fall minskat påtagligt sedan minimitiden för villkorlig frigivning sänkts från två månader, som gällde vid påföljdsbestämningsreformen, till en månad från och med den 1 januari 1999. De mest praktiska fallen, även om det också här torde röra sig om klara undantagssituationer, är grovt rattfylleri och olovlig körning, grovt brott.

(2) Det andra fallet är det att den tilltalade visserligen har frigivits villkorligt från ett fängelsestraff men ett förverkande av villkorligt medgiven frihet likväl inte är möjligt. Det kan vara så att den tilltalade i och för sig har begått nytt brott under prøvotiden efter villkorlig frigivning, men att han eller hon inte har blivit häktad eller har fått del av åtal inom den tidsfrist, som gäller enligt 34 kap. 4 § 4 st BrB (ett år efter prøvotidens utgång). En annan situation är den, att övervakningsnämnden redan har förklarat den villkorligt medgivna friheten förverkad på grund av misskötsamhet. Det kan också förekomma att Kriminalvården med stöd av 26 kap. 6–7 §§ BrB har skjutit upp frigivningen så att hela straffet har fått verkställas i anstalt.

Att en återfallsskärpning av ett fängelsestraff bör kunna ske i fall av detta slag har i vart fall delvis att göra med att verkan av tidigare brottslighet annars skulle framstå som slumpmässig och beroende av tillfälligheter. Ett sådant fall är det att det nya brottet har begåtts alldeles efter prøvotidens utgång. Ett annat är att häktning har kunnat ske eller åtal väckas först strax efter det att gällande tidsfrist har gått ut. Att den tilltalade har misskött sig under prøvotiden efter villkorlig frigivning i en sådan utsträckning, att övervakningsnämnden har förklarat hela eller väsentliga delar av reststraffet förverkat på grund av misskötsamhet, har vidare inte ansetts böra leda till att den tilltalade får en sammantaget lindrigare påföljd för det eller de nya brott som han eller hon har begått. Det kan tilläggas att även denna grund för skärpning av ett fängelsestraff på grund av tidigare brottslighet något har förlorat sin aktualitet efter den lagstiftning som trädde i kraft den 1 januari 1999 och som innebär bl.a. att det inte längre krävs att åtal eller häktning har skett under prøvotiden utan att det gäller en frist om ett år för ingripande på grund av den nya brottsligheten (se prop. 1997/98:96). Att den villkorliga frigivningen har skjutits upp så mycket att det inte finns något reststraff kvar eller att detta är obetydligt är en situation som det knappast finns anledning att räkna med i praktiken.

(3) Den tredje situationen slutligen gäller sådana fall då ett förverkande av villkorligt medgiven frihet kan ske men inte i sådan utsträckning att det är diskutabelt om intresset av ett skärpt straff kan tillgodoses. I allmänhet skall emellertid någon återfallsskärpning med stöd av 29 kap. 4 § BrB inte heller ske i detta fall. Det finns dock vissa situationer i vilka det bör kunna komma i fråga. Förutom i fall där förverkande av mer eller mindre tillfälliga omständigheter kan omfatta endast en relativt kort tid är det fråga om situationer där någon har gjort sig skyldig till upprepade återfall i allvarlig brottslighet som exempelvis grov misshandel och grov stöld. Enligt propositionen (1987/88:120 s. 58) är det naturligt att domstolarna i sådana situationer genom sin straffmätning markerar det allvar med vilket samhället ser på den likgiltighet inför grundläggande värden som gärningsmannen har demonstrerat. Det samma gäller, fortfarande enligt propositionen, också vid återfall i synnerligen allvarlig brottslighet.

Sluten ungdomsvård

Vid verkställighet av sluten ungdomsvård sker ingen villkorlig frigivning. En återfallsskärpning av den slutna ungdomsvården skulle av detta skäl ligga närmare till hands än en skärpning av ett fängelsestraff på grund av tidigare brottslighet. I praktiken torde man emellertid endast mycket sällan ha anledning att återfallsskärpa sluten ungdomsvård. Detta har att göra med att det krävs mycket starka skäl för att tillämpa den påföljden och att den unge, för att komma i fråga för sluten ungdomsvård, måste ha begått brottet eller brotten innan han eller hon fyllde 18 år. Få, om några, torde hinna med en sådan brottskarriär på den korta tid som står till förfogande att det är aktuellt med en straffskärpning enligt 29 kap. 4 § BrB för den som skall dömas till sluten ungdomsvård.

Omständigheter som skall beaktas vid en prövning enligt 29 kap. 4 § BrB

I 29 kap. 4 § BrB anges ett antal omständigheter som skall beaktas särskilt vid bedömningen av om återfallsskärpning av straff skall ske. Redan här kan sägas att det i viss mån är oklart varför just de angivna omständigheterna skall beaktas. Det är inte heller klart om de har någon gemensam bestraffningsideologisk grund. Av

förfarandena till 1989 års påföljdsreform framgår att omständigheterna hade stöd i äldre praxis. Av lagtexten framgår visserligen att de *särskilt* skall beaktas, vilket får uppfattas som att förefintligheten av sådana omständigheter utgör skäl för att återfallsskärpning *får* ske. I enlighet med vad som har sagts i det föregående innebär emellertid inte förekomsten av sådana omständigheter att 29 kap. 4 § BrB *bör* tillämpas. Uppräkningen kan snarast ses som ett sätt att försöka begränsa användningen av återfallsskärpning.

Omfattningen av den tidigare brottsligheten

Som framgått av det föregående torde det relativt sällan finnas skäl att vid upprepad brottslighet skärpa ett bötesstraff. Den fortsatta framställningen i detta avsnitt tar därför, och med hänsyn till utredningens uppdrag, i huvudsak sikte på skärpning av fängelsestraff med hänvisning till tidigare brottslighet.

Det är klart att behovet av att skärpa ett straff ökar med omfattningen av den tilltalades tidigare brottslighet. Är det fråga om några enstaka lagföringar blir en skärpning av straffet med stöd av 29 kap. 4 § BrB i regel inte aktuell över huvud taget. För att omfattningen av den tidigare brottsligheten skall föranleda återfallsskärpning bör i allmänhet det kravet ställas, att den tilltalade skall ha demonstrerat en likgiltighet inför grundläggande värden i samhället. Hänvisningen till att gärningsmannen manifesterat en likgiltighet är emellertid inte invändningsfri. Till detta återkommer vi i det följande.

Att ange något särskilt antal brott som den tilltalade måste ha begått för att domstolarna skall ha anledning att skärpa ett fängelsestraff är knappast möjligt. En riktpunkt skulle dock kunna vara att, om det är endast det stora antalet brott som talar för återfallsskärpning, det normalt bör röra sig om åtminstone åtta till tio lagföringar under den senaste fyraårsperioden. Det skall alltså vara fråga om återfallssituationer som framstår som särskilt anmärkningsvärda. Det kan också uttryckas så, att det skall röra sig om närmast vanemässig brottslighet.

Den tid som har förflutit mellan brotten

En viktig faktor vid bedömningen av vilken betydelse som tidigare brottslighet bör tillmätas är om denna brottslighet ligger långt tillbaka i tiden eller om den har inträffat för relativt kort tid sedan. Tidsförhållandena kan många gånger vara avgörande för vilken verkan tidigare brottslighet bör ges. Normalt gäller, på motsvarande sätt som vid valet av påföljd, att tidigare brottslighet inte tillmäts någon betydelse om den ligger så långt tillbaka i tiden som fyra år eller mer. Beräkningen bör härvid normalt utgå från brottsdatum och inte från tiden för domen. Denna regel kan emellertid inte gälla generellt. På motsvarande sätt som vid påföljdsvalet bör även den tid som den tilltalade efter den senaste lagföringen har levt i frihet beaktas. Om någon har dömts till ett långt fängelsestraff för allvarlig brottslighet för mer än fyra år sedan, men efter verkställigheten av det straffet inte varit på "fri fot" mer än något år, måste den tidigare brottsligheten kunna få betydelse vid en tillämpning av 29 kap. 4 § BrB.

Tidsfaktorn bör ges betydelse på så sätt att ju längre tillbaka den tidigare brottsligheten ligger desto mindre betydelse får den vid prövningen av frågan, om en återfallsskärpning bör ske. Omvänt innebär detta att om den tidigare brottsligheten ligger nära i tid kan den lättare få genomslag.

HD har, som nämnts i det föregående, i **NJA 1995 s. 35** haft uppe frågan om betydelsen av tidsförhållandena, dvs. om vilken inverkan den tid som har förflutit mellan den tidigare brottsligheten och den nya bör ha. Visserligen gällde frågan vilken inverkan tidigare brottslighet skulle ha på påföljdsvalet, men domen kan ha betydelse även för hur man bör se på frågan om tillämpning av föreskriften i 29 kap. 4 § BrB. Av HD:s domskäl kan man möjligen dra slutsatsen att även rätt gammal brottslighet skulle kunna ges betydelse. Eftersom HD i rättsfallet kom fram till att den tidigare brottsligheten inte skulle inverka på påföljdsbestämningen är dock en sådan slutsats ganska osäker. Det framstår för övrigt som oklart om HD över huvud taget i något publicerat fall (efter den 1 januari 1989) har återfallsskärt ett straff med stöd av 29 kap. 4 § BrB.

Förhållandet mellan brotten

Att brottsligheten är likartad utgör en omständighet som talar för tillämpning av 29 kap. 4 § BrB. Detta innebär å andra sidan att om den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till någon annan typ av brott skall denna tidigare brottslighet normalt inte anses tala för en återfallsskärpning.

Kraven för att man skall kunna tala om likartad brottslighet är inte heller i detta sammanhang särskilt högt ställda. Så torde exempelvis misshandel utgöra likartad brottslighet i förhållande till olaga tvång, olaga hot och övriga fridskränkingsbrott i 4 kap. BrB liksom i förhållande till våld eller hot mot tjänsteman, förgripelse mot tjänsteman och våldsamt motstånd. Vidare torde förmögenhetsbrotten i 8–12 kap. BrB, möjligen med undantag för brotten i 11 kap. BrB, mera allmänt anses som likartad brottslighet. Att narkotikabrott och narkotikasmuggling är likartad brottslighet är uppenbart, men till den gruppen bör man också föra bl.a. dopningsbrotten. Andra exempel på i förhållande till varandra likartade brott är mened, övergrepp i rättssak, falsk tillvitelse och obefogat åtal. Ytterligare gäller att sexualbrotten i 6 kap. BrB och barnpornografibrott, otillåtet förfarande med pornografisk bild och förledande av ungdom får betraktas som likartad brottslighet. Vidare torde samtliga brott i trafikbrottslagen i förhållande till varandra utgöra likartad brottslighet i det nu aktuella sammanhanget. I den gruppen av brott finns också vållande till annans död, vållande till kroppsskada eller sjukdom samt framkallande av fara för annan i den mån brotten har begåtts i en trafiksituation. Ett annat exempel på sinsemellan likartad brottslighet är brotten enligt skattebrottslagen och brotten i 11 kap. BrB.

När det gäller förhållandet mellan brotten bör också beaktas huruvida den tidigare brottsligheten är allvarigare än den nya. I vart fall torde det finnas anledning att vid tillämpningen av 29 kap. 4 § BrB fästa mindre avseende vid tidigare brottslighet om den nya brottsligheten är lindrigare än den som den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till. Därmed är inte sagt att det mera allmänt skulle finnas anledning att fästa större avseende vid att det rör sig om återfall om den nya brottsligheten är allvarigare än den tidigare. I vissa fall kan det dock göra det.

Brottsligheten är särskilt allvarlig

Vidare gäller att brottslighetens allvar måste ges betydelse vid bedömningen av om en återfallsskärpning enligt 29 kap. 4 § BrB är befogad. I lagtexten anges nämligen att det förhållandet att brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig skall beaktas. För att det skall vara fråga om särskilt allvarlig brottslighet bör enligt propositionen (prop. 1987/88:120 s. 89) krävas att straffvärdet av både den tidigare och den nya brottsligheten motsvarar fängelse i minst ett år.

Hur mycket bör straffet skärpas?

Avslutningsvis kan det finnas anledning att något beröra frågan, hur mycket ett straff bör skärpas med hänvisning till tidigare brottslighet. Beträffande detta spørsmål ges det knappast någon ledning i förarbetena eller i rättspraxis. Några generella reflektioner kan dock göras.

Att domstolen rent allmänt skall tillämpa regeln om återfallsskärpning av straff med stor restriktivitet talar tydligt för att, om straffskärpning skall ske, denna bör vara förhållandevis liten. Redan en skärpning av ett sexmånadersstraff till åtta månader framstår som avsevärd. För att en större skärpning skall vara befogad bör uppenbarligen mycket starka skäl krävas.

Det ligger i sakens natur att en straffskärpning procentuellt sett blir lägre ju högre straffvärdet det rör sig om. Någon gång kan det kanske finnas skäl att med hänvisning till tidigare brottslighet döma till fängelse två månader i stället för till en månad, dvs. att fördubbla straffet. En fördubbling av straffet vid straffvärden som överstiger fängelse sex månader kan däremot knappast någonsin vara aktuellt. En skärpning med en eller annan månad torde i de allra flesta fall vara fullt tillräckligt. Som allra mest bör man – om inte förhållandena är mycket speciella – skärpa på så sätt att straffet hamnar på nästa högre straffmätningstation. (Med straffmätningstation avses av domstolarna i praktiken använda strafflängder, exempelvis fängelse ett år, ett år två månader, ett år fyra månader, ett år sex månader, ett år nio månader, två år, två år tre månader etc.)

En viktig omständighet vid bedömningen av storleken av en återfallsskärpning är självfallet hur tungt det aktuella straffskärpningsskälet väger. Som exempel kan tas att ju mera kompakt den tilltalades tidigare brottslighet är desto mera av straffskärpning kan

vara befogad. Klart är även att om det föreligger mer än ett skäl för straffskärpning – det rör sig kanske både om särskilt allvarlig brottslighet och om kort tid från tidigare brottsdatum – bör straffskärpningen kunna vara större än annars.

2.5 Övriga bestämmelser som kan leda till skärpta ingripanden

De nu redovisade föreskrifterna i 30 kap. 4 §, 34 kap. 4 § och 29 kap. 4 § BrB är de centrala när det gäller verkan av tidigare brottslighet vid påföljdsbestämningen avseende nya brott. Det skulle emellertid vara missvisande att hävda att detta ger en uttömmande beskrivning av hur tidigare brottslighet kan påverka påföljdsbestämningen. Också på flera andra sätt kan tidigare brottslighet få betydelse.

2.5.1 Undanröjande av tidigare påföljd (34 kap. 1 § 1 st 3 p BrB)

Har den tilltalade tidigare dömts för brott och har den tidigare påföljden vunnit laga kraft, men ännu inte till fullo verkställts, har domstolen enligt 34 kap. 1 § 1 st 3 p BrB möjlighet att undanröja den tidigare påföljden och för den samlade brottsligheten döma till en annan påföljd. I sådana fall skall de tidigare brotten vägas in vid bestämmandet av den nya påföljden samtidigt som det skall göras en reduktion för vad den tilltalade har undergått till följd av den påföljd som undanröjs. Bestämmelsen innebär att det inte sällan döms ut längre fängelsestraff i de aktuella situationerna.

Det kan diskuteras om inte detta innebär att den tidigare brottsligheten blir beaktad mer än en gång. Ett typfall är att en tidigare skyddstillsyn undanröjs och att påföljden för den nya och den gamla brottsligheten bestäms till fängelse. I denna situation har återfallet getts betydelse genom att det har påverkat både påföljdsvalet för den tidigare brottsligheten och längden av det fängelsestraff som dömts ut med anledning av den nya brottsligheten.

2.5.2 En skärpt straffskala i vissa fall

Enligt 26 kap. 3 § BrB skall domstolen i vissa allvarliga återfalls-situationer tillämpa ett högre straffmaximum än annars. Bestäm-melsen tar sikte på den situationen då någon, som har dömts till fängelse i lägst två år, efter det att domen vann laga kraft begår ett nytt brott som är belagt med fängelse i mer än sex år. Då får för återfallet dömas till fängelse på en tid som med fyra år överstiger det högsta straff som annars kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 26 kap. 2 § BrB kan följa på brotten. Brott som någon har begått innan han eller hon fyllde tjuogoett år får emellertid inte läggas till grund för en sådan skärpning.

Bestämmelsen fick sin nuvarande utformning år 1981 (se prop. 1980/81:76) i samband med avskaffandet av interneringspåföljden. Den särskilda återfallsreglering som den innefattar hade då varit upphävd sedan år 1976. Att internering slopades som påföljd hade samband med den allvarliga och befogade kritik som särskilt under 1970-talet riktades mot de frihetsberövande påföljderna och särskilt mot dem som var tidsobestämda. Avskaffandet av interneringen fick dock enligt lagstiftaren inte leda till en lindring av samhällets reaktioner mot den allra grövsta kriminaliteten. En särskild återfallsreglering i enlighet med paragrafen ansågs därmed behövlig.

Beträffande tillämpningen av bestämmelsen uttalade departe-mentschefen följande i propositionen (prop. 1980/81:76 s. 58).

Straffskärpningsregeln är fakultativ. Även om [de nyssnämnda] förut-sättningarna för straffskärpning är för handen torde i flertalet fall den straffskala som är föreskriven för det aktuella brottet vara tillräckligt vid för att hänsyn skall kunna tas till att brottet utgör återfall. Av-sikten med den nya bestämmelsen är sålunda inte att åstadkomma en generell höjning av straffnivån. Regeln har i stället tillkommit i första hand för att avskaffandet av påföljden internering inte skall leda till en allmän lindring i samhällets reaktioner mot särskilt allvarlig brottslig-het i vissa typfall där internering med mycket långa minsta tider hittills ofta har tillämpats som påföljd. Det gäller här främst upprepad och särskilt allvarlig våldsbrottslighet men också återfall i vissa speciella förmögenhetsbrott med våldsinslag såsom väpnade post- eller bankrån. Har lång tid förflutit mellan det första brottet och återfallet torde det som regel inte finnas anledning att tillämpa den nya bestämmelsen. Över huvud taget aktualiseras en tillämpning av denna framför allt vid upprepade återfall.

Förarbetsuttalandet innebär dels att regeln är avsedd att tillämpas restriktivt, dels att det endast är brottslighetens allvar och återfalls-situationen som skall kunna utgöra grund för en straffskärpning med stöd av bestämmelsen. Under förarbetena diskuterades om det inte fanns anledning att föreskriva att domstolen skulle, som grund för straffskärpning, lägga en bedömning av risken för fortsatt brottslighet. Förslaget härom föll emellertid. Någon bedömning av eventuell återfallsrisk skall domstolen alltså inte göra.

Om återfallet avser flera brott kan 26 kap. 2 §, som ju föreskriver en förhöjd straffskala vid flerbrottslighet, och 26 kap. 3 § BrB tillämpas samtidigt. Det längsta tidsbestämda fängelsestraff som kan ådömas blir därmed arton år.

Huruvida det finns skäl för återfallsskärpning av straff regleras, som nämnts i det föregående, i 29 kap. 4 § BrB. Som framgår av vad som sägs i anslutning till den paragrafen finns det anledning att tillämpa återfallsskärpning av fängelsestraff med försiktighet. Det kan med fog diskuteras hur omständigheterna i ett konkret fall skall se ut för att en återfallsskärpning med fyra år över straffmaximum skall kunna aktualiseras. Klart är dock att det utrymme som skapas med hjälp av möjligheten att överskrida straffmaximum enligt 26 kap. 3 § BrB inte kan fyllas med omständigheter som är hänförliga till straffvärdebedömningen.

I första hand gäller för den som tidigare har dömts till fängelse att den straffskärpning som den tidigare brottsligheten bör för-anleda skall äga rum inom ramen för förverkande av villkorligt medgiven frihet. En diskussionspunkt är om det förhållandet, att förverkande av villkorligt medgiven frihet kan ske, bör påverka tillämpningen av 26 kap. 3 § BrB. Eftersom lagstiftaren har sett en fördel i att styra över den straffskärpning som i vissa fall skall ske på grund av tidigare brottslighet till förverkande av villkorligt med-given frihet bör goda skäl kunna anföras för att domstolen först, dvs. innan 26 kap. 3 § BrB tillämpas, uttömmar möjligheterna att förklara villkorligt medgiven frihet förverkad. En annan ordning skulle strida mot den grundläggande regleringen av verkan av tidi-gare brottslighet.

2.5.3 Tilläggsböter

Påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn kan förenas med dagsböter. När det gäller villkorlig dom föreligger det en presumtion för att så skall ske. Detta hänger bl.a. samman med att villkorlig dom är en strängare påföljd än böter. För att försvara denna position i påföljdssystemet krävs att det tillsammans med en villkorlig dom normalt döms ut ett bötesstraff. Annars kunde man med fog undra om en villkorlig dom, som många gånger består endast av en prøvotid, verkligen kan ses som strängare än ett bötesstraff som inte sällan uppgår till tiotusentals kr och maximalt kan bestämmas till 200 000 kr.

Vid skyddstillsyn är det inte lika naturligt att döma även till böter. Att det förhåller sig så har att göra med att en skyddstillsyn har ett verkställighetsinnehåll bestående av övervakning. En skyddstillsyn kan dessutom, vilket inte sällan sker i praxis, förenas med olika typer av föreskrifter. Men enligt 30 kap. 10 § BrB kan det ibland finnas skäl att skärpa en skyddstillsyn med böter. Ett skäl för en sådan åtgärd är att den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott. Beträffande skyddstillsyn kan domstolen alltså reagera mot återfall genom att döma även till böter. Det skall tilläggas att motsvarande möjlighet ges i 34 kap. 6 § BrB. I de fall den tilltalade har begått den nya brottsligheten innan den tidigare skyddstillsynen var till fullo verkställd kan rätten alltså, om den tillämpar 34 kap. 1 § 1 st 1 p BrB och låter den tidigare skyddstillsynen omfatta även den nya brottsligheten, reagera mot återfallet genom att döma ut ett bötesstraff.

2.5.4 Fängelse enligt 28 kap. 3 § BrB

Allmänt

En dom på skyddstillsyn kan enligt 28 kap. 3 § BrB förenas med ett fängelsestraff på lägst fjorton dagar och högst tre månader. Denna möjlighet att kombinera en skyddstillsyn med ett frihetsberövande är en ersättning för den möjlighet att föreskriva anstaltsbehandling (som pågick under en till två månader) vid skyddstillsyn som fanns tidigare men som avskaffades år 1980.

Ett tag efter införandet år 1980 tillämpades kombinationen skyddstillsyn och fängelse flitigt av domstolarna. Av kriminalstatistiken kan utläsas att år 1981 dömdes till skyddstillsyn med

fängelse i 239 fall, år 1982 i 298 fall men år 1983 i så många som 904 fall. Efter ett vägledande avgörande från HD, NJA 1983 s. 491, sjönk antalet fall något år 1984 till 818 fall och år 1985 till 803 fall. Därefter har skyddstillsyn med fängelse dömts ut i 662 fall år 1989, 393 fall år 1994, 284 fall år 1998, 220 fall år 2003, 218 fall år 2004, 211 fall år 2005 och 210 fall år 2006. Man kan uppfatta denna utveckling så, att domstolarna i början inte tog intentionerna bakom lagstiftningen riktigt på allvar utan först efter avsevärd tid rättade sig efter förarbetsuttalandena och HD:s praxis.

I vilka fall skall skyddstillsyn kombineras med fängelse?

Förutsättningen för att skyddstillsyn skall kombineras med fängelse anges i 30 kap. 11 § BrB. Enligt lagtexten gäller att ett fängelsestraff, för att få ådömas i samband med skyddstillsyn, skall vara oundgängligen påkallat med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller till den tilltalades tidigare brottslighet. Med det valda uttryckssättet markeras enligt motiven (prop. 1987/88:120 s. 108) att det, liksom enligt bestämmelsens tidigare lydelse, skall krävas mycket starka skäl för att rätten skall få tillgripa påföljdskombinationen. I förarbetena uttalas vidare att möjligheten att förena skyddstillsyn med fängelse bör utnyttjas endast i de fall då alternativet är att döma den tilltalade till ett längre fängelsestraff samt att avsikten således inte är att kombinationen mera allmänt skall användas för att skärpa skyddstillsynspåföljden. Om en sådan skärpning är nödvändig i ett enskilt fall skall detta normalt ske genom att skyddstillsynen kombineras med ett bötesstraff (eller med samhällstjänst eller kontraktsvård).

Den tilltalades tidigare brottslighet kan alltså grunda ett beslut att förena en skyddstillsyn med ett fängelsestraff. Ofta är situationen den att den tilltalade tidigare, i enlighet med principen att fängelse skall undvikas så långt det är möjligt, har dömts till skyddstillsyn flera gånger. Hur många gånger det finns anledning att tillämpa annan påföljd än fängelse är beroende av ett flertal faktorer, bl.a. den tilltalades ålder och brottslighetens omfattning. Så småningom når man emellertid den punkten, då det med hänsyn till den tidigare brottsligheten inte är möjligt att underlåta att döma till ett "rent" fängelsestraff om inte en skyddstillsyn kombineras med ett kortare fängelsestraff enligt 28 kap. 3 § BrB. Många gånger bör det då övervägas, om inte ett lite längre fängelsestraff kan ersättas

med skyddstillsyn och fängelse. I vilka fall detta bör ske får dock betecknas som tämligen osäkert. Möjligen bör det främst vara i sådana situationer då det finns skäl som mera specifikt talar för skyddstillsyn som påföljd i stället för ett ”vanligt” fängelsestraff.

Straffmätningen av fängelsestraffet

Av ett förarbetsuttalandet från år 1979 (prop. 1978/79:212 s. 74) kan den slutsatsen dras, att påföljdscombinationen skyddstillsyn och fängelse inte var tänkt att tillämpas på brottslighet med ett straffmättningsvärde motsvarande fängelse i fyra månader eller mindre. Det bör emellertid hållas i minnet att det kortaste fängelsestraffet enligt 28 kap. 3 § BrB som då kunde dömas ut var på en månad. Att det numera är möjligt att döma till 28:3-fängelse på så kort tid som fjorton dagar kan vara ägnat att i någon mån sänka den nyss angivna gränsen.

Någon alldeles fast praxis när det gäller straffmätningen av fängelse enligt 28 kap. 3 § BrB finns nog inte, även om man kan se vissa linjer i rättstillämpningen. För närvarande torde det förhålla sig så, att skyddstillsyn förenas med fängelse enligt 28 kap. 3 § BrB främst i de fallen att även brottslighetens art är en faktor som talar för fängelse. Med utgångspunkt i att fängelsestraff enligt 28 kap. 3 § BrB i fall av detta slag skall kunna användas från ca fyra månaders straffmättningsvärde och i praxis torde tillämpas upp till ett straffmättningsvärde motsvarande fängelse i ungefär ett år skulle följande riktvärden kunna tjäna som utgångspunkt.

Straffmättningsvärde	Fängelse enligt 28:3 BrB
Fängelse 4–5 månader	14–21 dagar
Fängelse 6–8 månader	1 månad
Fängelse 9–10 månader	2 månader
Fängelse 11–12 månader	3 månader

Om motsvarande straffmättningspraxis tillämpas när det är den tilltalades tidigare brottslighet som är den faktor som innebär att det, för att skyddstillsyn skall kunna ådömas, är oundgängligen erforderligt att skyddstillsynen kombineras med fängelse är oklart. Möjligen förhåller det sig dock så. Skäl kan också anföras för en sådan rättstillämpning.

2.5.5 Meddelandet av föreskrifter i samband med villkorlig dom eller skyddstillsyn m.m.

Ibland leder tidigare brottslighet till att domstolen väljer att, både i samband med en ny villkorlig dom eller skyddstillsyn och vid tillämpningen av reglerna i 34 kap. BrB, förena påföljden med olika slags föreskrifter. Vid villkorlig dom kan det dock sägas att detta är tämligen ovanligt. De föreskrifter som kan tillgripas med stöd av 27 kap. 5 § BrB får nämligen betraktas som i det närmaste obsoleta. Och att domstolen vid ny brottslighet förenar en villkorlig dom med en föreskrift om samhällstjänst torde höra till ovanligheterna.

Däremot är det en realitet att domstolarna vid återfall meddelar föreskrifter av olika slag vid skyddstillsyn. Det kan röra sig om s.k. behandlingsföreskrifter enligt 28 kap. 6 § BrB, samhällstjänst eller kontraktsvård. Samma typer av föreskrifter kan meddelas i sådana återfallssituationer då 34 kap. BrB skall tillämpas (se 34 kap. 6 § BrB).

En annan form av reaktion vid återfall, eller snarare vid befarat återfall, är att domstolen förenar ett överlämnande till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning enligt 31 kap. 3 § 2 st BrB. I detta sammanhang kan för fullständighetens skull nämnas att rätten enligt 31 kap. 3 § 3 st BrB kan, med den tilltalades tidigare brottslighet som grund, döma till annan påföljd än fängelse eller överlämnande till särskild vård samtidigt som den överlämnar den tilltalade till rättspsykiatrisk vård.

2.5.6 Straffprocessuella tvångsmedel

Något vid sidan av det ämne som är föremål för detta utlåtande ligger de straffprocessuella tvångsmedlen. För den som blir föremål för anhållande eller häktning är emellertid dessa tvångsmedel påtagligt kännbara. Särskilt gäller detta naturligtvis om åklagaren ges tillstånd till och också meddelar restriktioner enligt 24 kap. 5 a § RB beträffande den häktades kontakter med omvärlden.

Ett skäl till häktning kan vara att det finns risk för fortsatt brottslighet från den misstänktes sida. En sådan bedömning grundas många gånger på det som belastningsregistret innehåller om den misstänktes tidigare brottslighet. Härmed kan det sägas att den som tidigare har begått brott inte sällan blir frihetsberövad före rättegången. Visserligen skall ett sådant frihetsberövande avräknas

om personen i fråga döms till en frihetsberövande påföljd (och även i vissa andra situationer). Blir så inte fallet blir resultatet många gånger att hänsyn inte tas till det straffprocessuella frihetsberövandet. I dessa fall går det att se anhållande och häktning som en sorts extra sanktion på grund av att den misstänkte tidigare har gjort sig skyldig till brott.

2.6 Skälen för beaktandet av tidigare brottslighet vid påföljdsbestämningen

2.6.1 Allmänt

Tidigare brottslighet är i de flesta rättssystemen en viktig skärpande faktor vid påföljdsbestämningen. Också i Sverige har, som framgått, tidigare brottslighet stor betydelse, särskilt för valet av påföljd men också på andra sätt.

Det är emellertid inte oproblemiskt att använda sig av återfall som en omständighet av betydelse vid påföljdsbestämning, i vart fall om man önskar bygga påföljdssystemet på principerna om proportionalitet och ekvivalens. En gärning är nämligen inte skadligare eller farligare för att den som har begått den även tidigare har begått en straffbelagd gärning, inte ens om den tidigare gärningen var av samma slag som den senare. Att straffa den som tidigare har begått brott strängare, och motivera detta endast med det förhållandet att det är fråga om återfall, kan sägas innebära att han eller hon straffas på nytt för den tidigare brottsligheten. Inverkan av tidigare brottslighet vid påföljdsbestämningen eller, som det också uttrycks – återfallets betydelse – har därför varit föremål för en omfattande diskussion.

Det torde dock, som sagt, knappast finnas något rättssystem där inte tidigare domar för brott kan påverka påföljden för den nya brottsligheten. Detta kan emellertid ske på olika vägar och den faktiska betydelse som den tidigare brottsligheten tillmäts växlar mellan olika rättssystem. Det finns också skiftande uppfattningar om på vilka grunder tidigare brottslighet bör ges betydelse. Enligt vissa uppfattningar ökar sådan brottslighet klandervärdheten av den tilltalades beteende medan andra synsätt hänvisar till behov av individuell avskräckning eller inkapacitering. Vanligt är också att allmänpreventiva skäl åberopas som grund för en strängare bedömning av återfallsbrottslighet.

Som vi redan berört i det föregående finns det också möjlighet att hävda att återfallsregleringen kan inordnas i en privilegieringsmodell utifrån en sorts toleransteori. Skälet för att visa tolerans vid det första brottet eller de första brotten bygger på ett etiskt ställningstagande, vilket formuleras i två led. Utgångspunkten är att man bör ha en viss förståelse för att mänsklig svaghet ibland kan leda till att man begår brott och att man bör visa respekt för att den dömde (såvitt är känt) tidigare har utövat självkontroll genom att inte begå brott. Insikten om att det är mänskligt att ibland fela ger på detta sätt utrymme för en viss tolerans. Att det är befogat att visa tolerans bygger i sin tur på att man utgår från att gärningsmannen är kapabel att ta till sig det klander som domen uttrycker. Det klander som brottet förtjänar behöver inte omedelbart uttryckas i form av det lidande som framgår av den straffmätning som domstolen gör inom ramen för påföljdsbestämningensprocessen. Vid bestraffningen av det första brottet eller de första brotten ges den dömde en chans att visa att han eller hon har förstått det kommunicerade klandret. Den grundläggande tanken bakom denna tolerans är ett antagande att gärningsmannen skall behandlas som en moraliskt ansvarig person.

I praktiken innebär en sådan teori att första gången någon döms för ett brott, som bör föranleda en strängare påföljd än böter, finns det många gånger anledning att visa tolerans och att tillgripa en lindrig påföljd, närmast av varningskaraktär (villkorlig dom). Återkommer den dömde till domstolen efter att ha begått nya brott finns det fortfarande skäl att vara tolerant, men inte lika tolerant som förra gången. Ett skärpt påföljdsval kan då vara motiverat i form av skyddstillsyn. Vid ytterligare fortsatt kriminalitet kan skyddstillsynen förstärkas på olika sätt, slutligen med ett fängelsestraff enligt 28 kap. 3 § BrB. I de fall den dömde återfaller på nytt kan rätten resonera så, att nu finns det inte längre anledning att visa tolerans, utan det fängelsestraff (eller den slutna ungdomsvård) som brottet bör föranleda mot bakgrund av straffskalan för brottet får dömas ut. Inte heller vid fortsatt brottslighet finns det normalt skäl att avstå från att döma ut det straff som lagstiftaren hotar med genom straffskalan, men det finns inte heller något hållbart skäl för att skärpa det. Därmed skulle det alltså inte vara tillåtet för domstolen att skärpa fängelsestraff på grund av tidigare brottslighet. Med denna utgångspunkt är det inte den som tidigare har dömts för brott som skall särbehandlas (i skärpande riktning). Särbehandlingen avser

i stället den som inte tidigare har begått brott eller inte tidigare har begått så många brott (genom att en lindrigare påföljd väljs).

Att ett resonemang av detta slag har goda skäl för sig står klart. Det är fullt förenligt med att återfall beaktas som ett relevant skäl för att bestämma påföljden till fängelse och eventuellt förverka villkorligt medgiven frihet. Resonemanget har vidare den fördelen att när ett fängelsestraff väl döms ut, så kan detta aldrig bli strängare än det straffmättningsvärde som rätten har kommit fram till. Sådillvida löser toleransteorin upp den konflikt som finns mellan återfallsregleringen och proportionalitetsprincipen. Vidare ligger toleransteorin helt i linje med humanitetsprincipen.

Mot bakgrund av återfallsskärpningsbestämmelserna i 29 kap. 4 § och 26 kap. 3 § BrB kan denna teori emellertid inte sägas ha godtagits fullt ut av lagstiftaren. Som systemet ser ut för närvarande skall domstolen, låt vara med iakttagande av restriktivitet, i vissa situationer skärpa ett fängelsestraff – och för övrigt även ett bötesstraff – med hänvisning till tidigare brottslighet.

Att återfallsskärpning av straff skall få förekomma är inte nytt. Sedan mycket lång tid tillbaka har i vårt land den uppfattningen rått att den, som efter det att han eller hon har lagförts, fortsätter att begå brott har gjort sig förtjänt av ett strängare straff. Tidigare fanns inte sällan återfallsregleringen lagfäst i det enskilda straffstadgandet. Så gällde exempelvis ursprungligen i strafflagen olika straffskalor beroende på vilken ”resa” stöld det var frågan om. Fortfarande finns en bestämmelse av detta slag kvar, nämligen den som straffbelägger olovlig körning (3 § trafikbrottslagen). Vanemässigheten utgör här skäl för att bedöma brottet som grovt.

I påföljdsbestämningspropositionen (prop. 1987/88:120) togs frågan om vilken betydelse som tidigare brottslighet bör tillmätas upp i ett särskilt avsnitt. Som nämnts i det föregående hade Fängelsestraffkommittén, vars förslag låg till grund för de påföljdsbestämningsregler som vi har i dag, föreslagit att tidigare brottslighet skulle få betydelse för påföljdsvalet och för förverkande av villkorligt medgiven frihet men inte för straffmätningen avseende den nya brottsligheten. Departementschefens mera allmänna inställning framgår av ett uttalande i propositionen på s. 52.

Enligt min mening finns det i och för sig anledning att ställa sig tvivlande till bärkraften av vissa av de argument som framförs för strängare straff i återfallssituationer. Något underlag för att anta att ett längre fängelsestraff skulle kunna främja den dömdes anpassning i samhället finns exempelvis inte.

Det kan dock knappast sättas i fråga att det är av väsentlig betydelse för tilltron till påföljdssystemet att återfall kan beaktas vid påföljdsbestämningen. För en förstagångsförbrytare kan en mildare påföljd ofta tillämpas medan detta inte bör komma i fråga för den som återfaller i nya brott, särskilt inte om detta sker vid upprepade tillfällen. Samhället bör genom gradvis skärpta reaktioner mot återfall kunna markera att man ser allvarigare på upprepad brottslighet än enstaka brott. Sådana mönster, som torde grunda sig på såväl rättviseföreställningar som allmänna erfarenheter av hur normbildning sker, återfinns för övrigt även utanför straffrätten. Genom skärpta reaktioner kommer också inkapaciteringseffekter att erhållas utan att ingripandena i det enskilda fallet sker på sådana grunder.

Den svenska lagstiftningen får alltså anses vila på tanken att förekomsten av tidigare brottslighet kan motivera ett strängare straff för den nya brottsligheten.

Straffnivåutredningens uppdrag går ut på att undersöka om inte tidigare brottslighet kan ges en större roll vid straffmätningen och alltså kunna ligga till grund för skärpta ingripanden i större utsträckning än som nu sker. Fokus ligger därvid på de frihetsberövande påföljderna. I det följande skall vi diskutera några tänkbara skäl för att låta tidigare brottslighet få sådan betydelse.

2.6.2 Allmänpreventiva skäl

Gemensamt för de allmänpreventiva teorierna är att de framhåller att straffsystemet och utkrävandet av straff i det enskilda fallet syftar till att på ett mera allmänt plan inskräpa vikten av att lagar och regler efterlevs. Vissa allmänpreventiva teorier fokuserar på att det förhållandet, att lagen föreskriver straff för vissa gärningar, har betydelse därigenom att det avskräcker människor från att begå dessa. Avskräckningseffekten är då beroende både av hur straffen är utformade och av hur de verkställs, men också av att straff någorlunda regelmässigt följer på de straffbelagda gärningarna, dvs. att det finns en upptäcktsrisk att räkna med. Andra allmänpreventiva riktningar har mera framhållit straffens moralbildande eller moralförstärkande effekter. Företrädare för dessa har framhållit att strafflagstiftningen och de straff som krävs ut med denna som grund har betydelse för skapandet och underhållet av moraliska och sociala värderingar beträffande mänskligt handlande av olika slag.

I vårt samhälle har vi svårt att tänka oss att allmänpreventionen skall verka genom ren avskräckning (t.ex. genom offentligt verkställande av kännbara straff). Under senare tid har man mera kommit att framhålla att vad det bör vara fråga om är en positiv allmänprevention som innebär att straffsystemet kan bygga upp eller förstärka den enskildes möjligheter att leva på ett från lagstiftarens utgångspunkt acceptabelt sätt.

Ett allmänpreventivt synsätt förutsätter att utmätandet av straffrättsliga påföljder verkligen har allmänpreventiva effekter. Det är emellertid omdiskuterad fråga, i vilken utsträckning straffsystemet har sådana effekter. Att själva existensen av ett straffsystem har påtagliga allmänpreventiva effekter torde dock stå klart. Men olika skillnader i straffnivåerna har sannolikt liten allmänpreventiv betydelse. Man kan troligen inte räkna med allmänpreventiva resultat av straffskärpningar, åtminstone inte om de inte är drastiska. För allmänpreventiva effekter torde sådant som uppfattningen om risken för upptäckt och risken för att råka ut för straff ha mycket större betydelse. Att de allmänpreventiva effekterna av straffsystemet är osäkra manar till försiktighet med åberopandet av allmänpreventionens betydelse i olika sammanhang. Det bör vidare framhållas att, även om man kunde notera sådana effekter, så hamnar olika åtgärder baserade på allmänpreventiva överväganden i konflikt med proportionalitetsprincipen såvida inte straffet överensstämmer med den värdering av brottslighetens svårhet som domstolen har gjort. Ett flitigt bruk av allmänpreventiva resonemang riskerar att leda till höga fångtal, stora kostnader – både mänskligt och ekonomiskt – och dåliga resultat när det gäller brottsutvecklingen.

Ett vanligt sätt att utifrån allmänpreventiva utgångspunkter motivera strängare bestraffning vid återfall är att ny brottslighet uppfattas som ett uttryck för en viss attityd, vilken i sig medför att gärningsmannen bör bestraffas strängare. Den dömden har genom att återfalla visat att han eller hon inte har tagit intryck eller lärdom av det tidigare straffet. Återfallet uppfattas som ett uttryck för *trots*, *olydnad* eller *likgiltighet* mot lagen. Innebörden av att man numera ofta fokuserar på likgiltighet ligger främst i att man har höjt abstraktionsnivån från att avse trots mot någon eller några (lagstiftaren, domstolen, ”makten”) till att avse ett avståndstagande från de värden och intressen som skyddas av rättsordningen. Genom att fortsätta begå brott visar gärningsmannen att han eller hon inte låter sig rättas av straffrättsliga sanktioner, varför återfallet utvisar ett behov av större avskräckning i syfte att uppnå lydnad. Förs en

diskussion av detta slag på ett allmänt plan skulle den kunna höra hemma i en allmänpreventiv diskussion. Den kan emellertid också finna utrymme inom ramen för ett individualpreventivt resonemang (individuell avskräckning), till vilket vi återkommer.

Man kan konstatera att en attityd i form av olydnad eller trots främst uttrycker något om gärningsmannens karaktär, men egentligen inte säger något om hans attityd som den kommer till uttryck i den enskilda gärningen. Sätillvida kan den inte påverka skuldsidan i en straffvärdebedömning. Inte heller vad gäller skadesidan är återfallet av primär betydelse. Gärningsmannen kränker alltså inte det intresse som kriminaliseringen avser att skydda (t.ex. fysisk integritet, enskilds förmögenhet, allmän ordning etc.) mera i de fallen han eller hon tidigare har lagförts för brott. Att använda gärningsmannens karaktär som ett särskilt skäl för att bestraffa denne hårdare hamnar således i konflikt med straffvärdetänkandet.

Vidare utgör bestraffning av attityder i form av olydnad ett uttryck för en form av paternalism. Brottslingen betraktas som ett barn som inte lyder. Det är emellertid oriktigt att likna den statliga myndighetsutövning som bestraffning innebär vid uppfostring. Man kan för övrigt fråga sig gentemot vem gärningsmannen har visat olydnad etc. Trots eller olydnaden är vanligtvis sekundärt som handlingsskäl och för att trots eller olydnad skall bli en relevant omständighet förutsätts att det finns någon att visa olydnad mot. Normalt läggs vikt vid gärningsmannens manifesterade likgiltighet inför ”lagen” såsom normordning. Att fokusera på gärningsmannens attityd i detta avseende förutsätter att man kan förklara varför denna attityd skall bestraffas särskilt. Det enda som rimligtvis kan vara av intresse, när vi frågar vad gärningsmannen har varit likgiltig inför, är den följd som beskrivs i brottsbeskrivningen. Gärningsmannens likgiltighet riktar sig följaktligen mot de värden och intressen som skyddas av lagstiftningen; inte mot normordningen som sådan.

Såvida lagstiftaren inte är beredd att skapa (ytterligare) undantag från principen om straffvärdeproportionalitet finns knappast möjlighet att grunda ett system med återfallsskärpning av straff på ett allmänpreventivt resonemang. Alternativet är att formulera ett straffrättsligt skadebegrepp, som omfattar aggregerade skadeverkningar på samhället sett som en gemenskap eller normordning som hotas av blotta förekomsten av brott, vilket torde strida mot hela grunden för straffvärdebegreppet.

2.6.3 Individualpreventiva skäl

De individualpreventiva straffteorierna framhåller att de straffrättsliga reaktionernas främsta syfte är att avhålla den som har begått ett brott från att begå ytterligare brott. Här kan man tänka sig att det straffrättsliga ingripandet avskräcker den enskilda brottslingen från fortsatt kriminalitet (individuell avskräckning) eller att det är utformat på sådant sätt, att den som har begått brott förhindras från att begå brott på nytt (oskadliggörande eller inkapacitering).

När det gäller individuell avskräckning kan sägas att det knappast finns några belegg för att ett straffrättsligt ingripande skulle fungera på detta sätt. Tvärtom förefaller det vara så att ju mera man straffar den som har begått brott desto sämre är utsikterna för att han eller hon i framtiden skall leva laglydigt. Och beträffande inkapacitering är ett av problemen att det har visat sig vara mycket svårt att någorlunda säkert förutse vilka som kommer att fortsätta att begå brott, om de får möjlighet till detta, och vilka som inte kommer att göra det. Försök har visat att man inte når bättre resultat än att man i uppemot hälften av fallen har fel, dvs. bedömer att någon kommer att återfalla som sedan inte gör det eller bedömer att någon kommer att sluta att begå brott, som sedan återfaller. Visserligen kan möjligheterna att göra säkra prognoser skifta beroende på vilken typ av brott som den tilltalade döms för, men forskningen visar att det inte är rationellt att grunda ett påföljdsbestämningssystem på en inkapaciteringsprincip. Uppenbart kan det också från rättvisesynpunkt anföras avgörande kritik mot tillämpningen av en sådan grund för påföljdsbestämningen.

Den individualpreventiva riktning som under 1900-talet hade det största inflytandet var den som kom att kallas behandlingstanken. Med denna avsågs att man skulle ersätta straff med vård och behandling och således, i stället för att straffa, angripa orsakerna till att gärningsmannen hade begått brott. Företrädare för behandlingstanken tänkte sig att man i varje särskilt fall skulle utdöma den från preventionssynpunkt lämpligaste påföljden till lagöverträdaren. Härigenom uppkom ett differentierat påföljdssystem i vilket tillfällighetsbrottslingar i stor utsträckning kunde bemötas med lindriga påföljder, exempelvis villkorlig dom, medan för mera ”kroniska” brottslingar påföljden fick gå ut på att förhindra fortsatt brottslighet genom längre frihetsberövanden, t.ex. internering. För mellangruppen skulle behandling (kriminalvård) sättas in genom övervakning, missbruksvård, ungdomsfängelse, fängelse etc.

Ett problem med behandling som en straffrättslig påföljd är emellertid att den i grund och botten måste genomföras med tvång. Samtidigt torde all erfarenhet säga att tvångsvård sällan leder till goda resultat. Dessutom riskerar ett på behandlingstanken grundat påföljdssystem att leda till att de som är mest socialt handikappade blir föremål för mer intensiv behandling än de vars förhållanden är bättre. Härigenom kommer det begångna brottet i bakgrunden och brottslingens person och personliga förhållanden utgör den viktigaste orsaken till ingripandets utformning. I vårt påföljdssystem har man delvis försökt komma förbi det förhållandet att vård under tvång typiskt sett inte är framgångsrik genom att i vissa fall låta den tilltalade ingå "frivilligt" avtal rörande påföljdsbestämningen (kontraktsvård och ungdomskontrakt). Att detta i någon avgörande grad skulle förbättra utsikterna till framgångsrik behandling finns det emellertid inte anledning att tro.

I ett individualpreventivt inriktat påföljdssystem, där man föreställer sig att påföljderna, även frihetsberövande sådana, har positiva effekter för den som undergår dem skulle man kunna motivera ett längre frihetsberövande vid återfall med att den tilltalade behöver mera av behandling, individuell avskräckning eller inkapacitering. Tar man avstånd från uppfattningen att frihetsberövande påföljder har positiva effekter för dem som avtjänar dem och underkänner inkapacitering som skäl för straffrättsliga reaktioner kan man emellertid inte åberopa dessa grunder för återfallsskärpning. Tvärtom förefaller det vara så att ju strängare man ingriper mot den som har begått brott, desto större är risken för att han eller hon fortsätter att begå brott efter det att det straffrättsliga ingripandet har verkställts. Paradoxalt nog förefaller det alltså förhålla sig så att om man vill minska återfallsfrekvensen bör man mildra de straffrättsliga reaktionerna.

2.6.4 Finns det skäl för återfallsskärpning i ett påföljdssystem som är grundat på en proportionalitetsprincip?

Proportionalitetsprincipen bygger på tanken, att den som har gjort sig skyldig till brott skall få vidkännas en påföljd som står i proportion till den brottsliga gärningens allvar. Ytterst bygger proportionalitetsprincipen på att den straffrättsliga reaktionen skall vara rättvis. Härmed menas att den skall överensstämma med den norm

som lagstiftaren har givit (domstolsnivån) men också att denna norm kan motiveras på ett rationellt sätt (lagstiftningsnivån).

Proportionalitetsprincipen bör iakttas både av lagstiftaren när straffskalor för de olika straffbelagda gärningarna bestäms och av domstolen när den straffrättsliga reaktionen i det enskilda fallet skall beslutas. Den innebär att en bedömning skall göras av hur klandervärda olika gärningar är. Proportionalitetsprincipen har alltså sin betydelse vid bedömningen av frågan, hur bestraffning skall ske, och innebär att straff skall tilldelas efter förtjänst.

Det är knappast möjligt att hitta argument för att en viss brottstyp skall tilldelas en viss straffskala eller för att ett viss begånget brott skall bestraffas på ett visst sätt (absolut proportionalitet). Däremot är det möjligt att rationellt argumentera för att en viss brottstyp eller ett visst begånget brott skall bedömas strängare eller mildare än en annan brottstyp eller ett annat begånget brott (relativ proportionalitet). Proportionalitetsprincipen är därför intimt förknippad med principen om ekvivalens, dvs. att lika brottstyper och lika brott skall behandlas lika vad avser tilldelande av straff.

Att det inte är möjligt att hitta argument för att en viss brottstyp skall tilldelas en viss straffskala innebär inte att frågan om absolut proportionalitet är ointressant. Den får nämligen betydelse för på vilken nivå de straffrättsliga ingripandena bör ligga, dvs. för repressionsnivån. I detta sammanhang bör proportionalitetsprincipen ses som en begränsning som går ut på att vi inte kan acceptera hur stränga straff som helst.

Tillämpningen av proportionalitetsprincipen förutsätter att de olika straffrättsliga ingripandena kan ordnas i svårhetsgrad. Detta är lätt när det gäller böter, fängelse, sluten ungdomsvård och ungdomstjänst som alla är påföljder som kan åläggas den tilltalade i större eller mindre utsträckning. Det är däremot svårare beträffande sådana påföljder som exempelvis villkorlig dom, skyddstillsyn, rättspsykiatrisk vård och ungdomsvård. Påföljdssystemet innehåller dock, som framgått av det föregående, möjligheter för domstolen att i någon mån även vid dessa påföljder tillgodose behovet av proportionalitet.

Som anförts inledningsvis i detta avsnitt medför inte det förhållandet att gärningsmannen tidigare har dömts för brott att den gärning som han eller hon i ett senare skede skall dömas för är skadligare eller farligare än den annars hade varit. I ett straffsystem som grundar sig på en proportionalitetstanke, som alltså innebär att den straffrättsliga reaktionen skall stå i proportion till brottslig-

hetens svårhet, är det därför knappast möjligt att hitta skäl för en återfallsskärpning av straff.

2.6.5 Slutsatser beträffande systemet med återfallsskärpning av straff

Av redogörelsen i det föregående har framgått att återfall spelar en generellt sett stor roll i det svenska påföljdssystemet och att förekomsten av tidigare brottslighet kan ha en mycket stor inverkan på påföljdsvalet. Förmodligen är betydelsen större än vad många vid en första anblick föreställer sig. Det har vidare framgått att de olika teorier som beaktar tidigare brottslighet som en relevant omständighet är behäftade med problem vad gäller förenligheten med principerna om proportionalitet, ekvivalens, förutsebarhet och likabehandling. Utifrån den tidigare redovisade toleransteorin är det emellertid fullt möjligt att inordna bestämmelserna i 30 kap. 4 § BrB och 34 kap. 4 § BrB i ett system byggt på straffvärdeproportionalitet.

Det svenska systemet, som innebär att det är möjligt att i vissa situationer skärpa även straffmätningen med hänvisning till den tilltalades tidigare brottslighet, framstår med hänsyn till det som vi har anfört i det föregående som svagt grundat. Det är nämligen inte möjligt att med hänvisning till allmänpreventiva eller individualpreventiva effekter hävda att en återfallsskärpning av straff är ändamålsenlig. Inte heller passar återfallsskärpning av straff in i ett system som grundar sig på ett proportionalitetstänkande, som vårt straffsystem gör. Ett tydligt tecken på att inte heller lagstiftaren kunde hitta något hållbart skäl för att skärpa straff med hänvisning till tidigare brottslighet utgör det citerade uttalandet från departementschefen i förarbetena till den nuvarande regleringen.

Att det är svårt att hitta goda skäl för återfallsskärpning av straff talar naturligtvis emot att tidigare brottslighet skall utgöra ett skäl för en mera allmän höjning av nivån på de straff som döms ut. Ett närbesläktat skäl emot en sådan åtgärd är att den skulle påverka straffmätningen endast i vissa fall och alltså inte generellt.

Vår uppfattning är att vad det finns behov av inte är en skärpning av innebörden av regeln i 29 kap. 4 § BrB utan i stället ett avskaffande av den. Den skärpning av reaktionen för den som tidigare har dömts till fängelse men som fortsätter att begå brott bör utan problem kunna hanteras inom ramen för förverkande av

villkorligt medgiven frihet. Att den som undergår sluten ungdomsvård inte blir föremål för villkorlig frigivning framstår inte som ett problem i sammanhanget. Det finns goda skäl att även beträffande inverkan av tidigare brottslighet privilegiera unga lagöverträdare.

Om inte ett avskaffande av 29 kap. 4 § BrB är genomförbart bör åtminstone en precisering av dess innebörd ske.

2.7 Rimliga modeller för beaktande av tidigare brottslighet

2.7.1 Allmänt

Det som vi hittills sagt innebär inte att vi menar att tidigare brottslighet inte bör ges någon betydelse alls vid påföljdsbestämningen. Det vi tar avstånd från är endast att tidigare brottslighet skall kunna motivera ett längre frihetsberövande. I det följande skall vi redovisa vår syn på hur tidigare brottslighet bör vägas in i olika sammanhang.

2.7.2 Betydelsen av tidigare brottslighet vid påföljdsvalet

Det är uppenbart att tidigare brottslighet måste ges betydelse för påföljdsvalet. Vi kan i denna del ansluta oss till det som i det föregående har beskrivits som en toleransprincip. Den innebär att det många gånger kan finnas skäl att behandla den mildare som inte tidigare har begått brott eller som inte tidigare har begått brott av någon större omfattning. Efter hand som en person fortsätter att begå brott försvagas emellertid skälen för att visa tolerans och förr eller senare når man den punkt när brottsligheten bör bestraffas på det sätt som anges i straffskalan för brottet eller brotten, dvs. med fängelse (eller sluten ungdomsvård) av den längd som straffvärdet motiverar och med hänsynstagande till eventuella billighetskäl eller den tilltalades ungdom.

I denna del finns knappast några svagheter i det nuvarande systemet. Däremot råder det i praxis viss osäkerhet kring frågan, hur reglerna skall tillämpas i skilda fall. Det är inte heller klart i alla delar hur domstolarna bör förfara i de fall 34 kap. BrB skall tillämpas. Här skulle man kunna tänka sig att regeringen initierade en översyn av reglerna i 34 kap. BrB, som nu knappast kan sägas vila på någon enhetlig tanke. Detta ligger emellertid utanför Straffnivåutredningens uppdrag.

2.7.3 Betydelsen av tidigare brottslighet vid förverkande av villkorligt medgiven frihet

Har den tilltalade tidigare undergått fängelse och blivit villkorligt frigiven bör det också vara möjligt att, om nya brott har begåtts under prövotiden, förklara den villkorligt medgivna friheten eller en del av denna förverkad. Ett system med förverkande av villkorligt medgiven frihet framstår allmänt som rimligt och torde också vara en förutsättning över huvud taget för en ordning med villkorlig frigivning.

De nuvarande reglerna i 34 kap. 4 § BrB framstår i huvudsak som rimliga och väl motiverade. Någon osäkerhet råder dock beträffande frågan, om rätten skall förklara hela reststraffet förverkat eller endast en del. Detta är emellertid en fråga som bör kunna hanteras av domstolarna och där HD skulle kunna bidra med ytterligare några vägledande avgöranden.

Vad som däremot skulle kunna övervägas vore att utsträcka prövotiden efter villkorlig frigivning och också den tid under vilken det är möjligt att förklara villkorligt medgiven frihet förverkad. Genom åtgärder av detta slag skulle det vara möjligt att, som vi har propagerat för i det föregående, avskaffa möjligheten att döma till längre frihetsberövanden med hänvisning till tidigare brottslighet. Prövotider av samma längd som de som förekommer vid villkorlig dom (två år) eller skyddstillsyn (tre år) borde kunna övervägas i sammanhanget. Och regeln i 34 kap. 4 § 4 st BrB, som medger möjlighet att ingripa under en tid av ett år efter prövotidens utgång om nya brott har begåtts under prövotiden, bör stå kvar.

2.7.4 Bestämmelsen i 29 kap. 4 § BrB

Det kan inte uteslutas att utredningen finner att det, oaktat vad som nu har sagts, bör ges ett utrymme att tillämpa straffskärpningsregeln i 29 kap. 4 § BrB i större utsträckning än vad som sker i dag. I denna del vill vi framhålla att det är mycket diskutabelt om en straffskärpningsregel av det slag som finns i 29 kap. 4 § BrB över huvud taget är förenlig med en proportionalitetsprincip byggd på straffvärdebegreppet och en korrelerande rättvisekonception som bygger på att gärningsmannen skall tilldelas ett straff som återspeglar brottets svårhet. För det fallet att delar av återfallsregleringen är oförenlig med proportionalitetsprincipen utgör detta ett

starkt skäl att avstå från att använda den nu diskuterade straffskärpningsbestämmelsen för att uppnå en skärpt syn på vissa grova brott.

Om utredningen ändå avser att föreslå en förändring är det vår uppfattning att en sådan bör begränsas till att endast avse vissa särskilda situationer. En generell ökad användning av bestämmelsen i 29 kap. 4 § BrB framstår alltså inte som motiverad.

Vi har tidigare pekat på att det i förarbetena till 29 kap. § 4 BrB och 26 kap. § 3 BrB särskilt har hänvisats till återfallssituationer i grov brottslighet när det gäller exempel på när bestämmelserna kan tänkas vara lämpliga att använda. Mot bakgrund av att dessa uttalanden har funnits under avsevärd tid utan att detta har lett att bestämmelserna har använts i någon större utsträckning kan det ifrågasättas om det är ett effektivt sätt, och därför meningsfullt, att ge domstolarna ytterligare möjligheter att tillämpa nu nämnda bestämmelser. Oavsett vilket, bör det hållas i minnet att den kritik som vi har riktat mot 29 kap. 4 § BrB gäller i lika hög grad även om endast en begränsad reform genomförs. Om så sker finns det emellertid ett behov av förtydligande av hur återfallsreglerna förhåller sig till varandra och under vilka omständigheter som tidigare brottslighet bör beaktas. Sätillvida finns ett utrymme för en reform.

Det förhållandet att olika frister används för att beräkna när ett återfall skall anses vara av betydelse samt att det är oklart vad som avses med brottslighetens omfattning resulterar med all säkerhet i en oenhetlig rättstillämpning. Vad gäller de utpekade omständigheterna att brottsligheten skall vara likartad respektive särskilt allvarlig saknas närmare motivering till varför dessa bör vara av betydelse. Det finns således ett behov av ett förtydligande huruvida de utpekade omständigheterna är förenliga med proportionalitetsprincipen eller toleransprincipen samt hur de i så fall bör användas.

En fråga i sammanhanget, som vi redan har berört, är om det skulle vara möjligt att förena eller anpassa bestämmelsen i 29 kap. 4 § BrB med toleransteorin. Teoretiskt skulle man faktiskt kunna tänka sig att man vid straffmätningen – på samma sätt som vid val av påföljd – laborerar med ett slags toleransteori, och att man på detta sätt skulle kunna motivera att straffmätningen efter hand skärps efter att en tidigare dömd person återfaller i brott. Förklaringen till att straffet skulle bli strängare skulle i så fall vara att gärningsmannen – av samma skäl som tidigare har diskuterats – har givits en viss tolerans vid utmätandet av det eller de tidigare straffen, och att denna tolerans efter hand avtar. Efter ett visst antal återfall upphör

toleransen, varvid det tillåts att straffet skärps. Det är emellertid vår uppfattning att en sådan anpassning skulle vara omöjlig att genomföra i den nuvarande lagstiftningen. I vart fall skulle den bygga på att man bortser från flera avgörande distinktioner i påföljdssystemet. En sådan ordning skulle bl.a. innebära att det straffvärde som domstolar mäter ut inte skulle utgöra det ”riktiga” straffvärdet utan ett straffvärde som har reducerats med en viss del i syfte att privilegiera den dömda. Det saknas helt empiriska belegg för att lagstiftaren avsett en sådan ordning eller att man i praxis tillämpar sådana differentieringar vid straffvärdebedömning respektive straffmätning. En omläggning av nu diskuterat slag skulle nog kräva att straffen i vart fall för dem som första gången döms till fängelse blir kortare än de är i dag. En sådan förändring framstår knappast som genomförbar.

Om man accepterar att det, så som gällande rätt ser ut, inte går att motivera bestämmelsen i 29 kap. 4 § BrB med en toleransteori kan frågan ställas, om det är möjligt att anpassa gällande lagstiftning till en sådan ordning. Svaret måste bli att detta skulle vara förenat med mycket stora problem. Ett skäl till detta är att straffmätning – till skillnad från val av påföljd – utgör en skalär bedömning. Eftersom det saknas ett angivet alternativ till det ”riktiga”, skulle det inte finnas något egentligt tak för hur sträng straffmätningen skulle kunna tillåtas att bli vid upprepade återfall när väl toleransen har upphört. Skillnaden mellan en ordning av nu diskuterat slag, och den privilegieringsmodell som kan sägas förklara regleringen vid påföljdsvalet, är att vid den sistnämnda kan påföljden aldrig bli annorlunda än vad domstolen ursprungligen fann vid sin straffmätning. En förutsättning för en privilegieringsmodell är att man har gjort en bedömning av vad som är det ”riktiga” men att man sedan i viss utsträckning ersätter detta med ett alternativ. En sådan ordning är inte möjlig när det inte finns något klart förhållande mellan straffvärdet (uttryckt i viss tid i fängelse) och detta värde ökat med viss tid på grund av återfall.

Vidare skulle en dylik ordning innebära att man helt upplöser distinktionen mellan straffvärdet och straffmätningens värde. Problemen i rättstillämpningen skulle förmodligen bli mycket stora. Bl.a. skulle det i domar sällan gå att utläsa om det är straffvärdet eller straffmätningens värde som domstolen har utgått från. Hur man i framtiden skulle förhålla sig till tidigare praxis rörande straffvärdebedömningar framstår som oklart, men det torde innebära en klar risk för en betydande osäkerhet. Eftersom domstolarna redan i

dag mycket sällan tydligt anger det utmätta straffvärdet och dess förhållande till det slutliga straffmättningsvärdet skulle en ordning av nu diskuterat slag riskera att skapa än större oreda i praxis, vilken skulle bli mycket svår att tolka.

Det sagda innebär att vi ser det som uteslutet att överväga en anpassning av bestämmelsen i 29 kap. 4 § BrB till toleransteorin.

Det kan inte uteslutas att utredningen finner att det ändå bör ges ett utrymme att tillämpa straffskärpningsregeln i 29 kap. 4 § BrB i större utsträckning än vad som sker i dag. Det är då vår uppfattning att en sådan bör begränsas till att avse endast vissa särskilda situationer som noga anges både i lagtexten och i motiven. Att det är förenat med svårigheter att åstadkomma en enhetlig rättstillämpning på området manar till försiktighet.

2.7.5 Bestämmelsen i 26 kap. 3 § BrB

Bestämmelsen i 26 kap. 3 § BrB torde tillämpas ganska sällan. Visserligen kan invändningar resas mot den. Med tanke på Straffnivåutredningens uppdrag framstår det inte som meningsfullt att här lägga fram förslag om ett avskaffande av bestämmelsen. Skulle emellertid reaktionen vid återfall helt styras över till systemet med förverkande av villkorligt medgiven frihet kommer saken i ett annat läge. Då finns det inte heller skäl att ha kvar den straffskärpningsregel som finns i 26 kap. 3 § BrB.

3 Straffmätning vid flerfaldig brottslighet

3.1 Allmänt om straffvärde

Brottets eller brottslighetens straffvärde utgör utgångspunkten för påföljdsbestämningen. I grunden innebär detta att påföljdsbestämningen är baserad på en princip om att proportionalitet skall råda mellan brottet och det straffrättsliga ingripandet. Som påpekats i det föregående är det inte möjligt att i absoluta termer ange vad som utgör en proportionell reaktion på ett brott. Det är emellertid inte någon nödvändig förutsättning att det existerar en absolut proportionalitet för att man skall kunna bygga ett straffsystem på proportionalitetsprincipen och tanken på att straff skall utgöra rättvis vedergällning utifrån en förtjänstteori. Utifrån straffvärdebegreppet är det möjligt att rangordna brott så att bedömningen

uttrycker en relativ proportionalitet. Med relativ proportionalitet avses frågan hur olika brott bestraffas i förhållande till varandra i termer av mer eller mindre. Ju svårare brottet är, desto strängare skall påföljden i princip vara. I detta sammanhang är inte utformningen av bestraffningen av betydelse (t.ex. val av straffrättslig reaktion, den allmänna repressionsnivån eller i vilka enheter straff mäts). Relativ proportionalitet rör endast frågan om inbördes rangordning mellan brott eller brottstyper utifrån deras svårhet. Hur man än väljer att bestraffa ett brott följer, att lika svåra brott skall erhålla lika stränga straff (ekvivalens) samt att straffen måste rangordnas så att de återspeglar brottens relativa svårhet.

Utgångspunkten vid straffvärdebedömningen i ett enskilt fall är alltid den straffskala som skall tillämpas. Straffskalan anger hur straffvärdet den aktuella brottstypen är i förhållande till andra brottstyper och det är inom ramen för denna skala som domstolarna skall bestämma straffvärdet. Genom straffskalans minimum respektive maximum styrs domstolarnas bedömning i normativt hänseende. Däremot är det inte klart hur straffmätningen skall göras inom denna straffskala. Någon fullständig frihet inom straffskalan föreligger inte för domstolen. Lagstiftaren har föreskrivit att rätten skall beakta intresset av en enhetlig rättstillämpning. Detta innebär att det åligger domstolen att skapa sig en bild av hur andra domstolar, främst HD och, i den mån det inte går att hämta ledning från HD:s avgöranden, hovrätterna, har bedömt straffvärdet i ett motsvarande fall.

I andra stycket av 29 kap. 1 § BrB anges några omständigheter som särskilt skall beaktas vid bedömningen av straffvärdet. På den objektiva sidan rör det sig om den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit. Vad rätten skall bedöma är i vilken utsträckning det straffskyddade intresset har blivit angripet genom det aktuella brottet. Vid en del brott kan det vara förenat med vissa svårigheter att definiera vari en skada, en kränkning eller en fara primärt består. Rent definitionsmässigt utgör emellertid varje brott ett angrepp på något rättsligt skyddat intresse och några större problem torde inte föreligga när det gäller att bedöma i vilken utsträckning detta har kränkts.

De objektiva omständigheterna vid brottet bildar helt naturligt utgångspunkten för domstolen när den skall bestämma straffvärdet av ett brott. Vad som objektivt har tilldragit sig utgör alltså basen för bedömningen. Denna skall sedan täckas subjektivt. Detta innebär, som anges i lagtexten, att vad den tilltalade har insett eller

borde ha insett beträffande den skada, kränkning eller fara som gärningen har inneburit skall inverka på resultatet av straffvärdebedömningen liksom de avsikter eller motiv som han eller hon har haft. Även om straffvärdebedömningar skall grundas på omständigheter av objektivt slag uttalas i propositionen (prop. 1987/88:120 s. 81) att de subjektiva omständigheterna ofta kan ha större betydelse än de objektiva vid straffvärdebedömningen. Samtidigt framhålls att det vid straffvärdebedömningen inte skall tas hänsyn till sådana omständigheter som inte täcks av gärningsmannens uppsåt eller oaktsamhet samt att hur grov oaktsamheten har varit liksom vilken form av uppsåt som har förelegat är av stor betydelse för bedömningen.

En princip vid bestämmandet av straffvärdet, som gäller genomgående, är den som skulle kunna kallas principen om *straffvärdeomständigheternas avtagande betydelse*. Denna innebär att kvantitativa skillnader mellan olika gärningar när det gäller den skada, kränkning eller fara som de har inneburit efter hand får allt mindre betydelse. Vi kan ta narkotikabrott som ett exempel, främst eftersom straffvärdebedömningen av narkotikabrott sker på ett tydligare sätt än i många andra fall. Gränsen för fängelse vid olovlig hantering av amfetamin går normalt vid en mängd narkotika om ca 5 gram. Om inga andra faktorer än sorten och mängden narkotika påverkar bedömningen, anses straffvärdet motsvara fängelse en månad. Hantering av ytterligare 5 gram amfetamin leder normalt till en höjning av straffvärdet till två månaders fängelse. För att straffvärdet, enligt de riktlinjer som numera torde tillämpas generellt av domstolarna (se Sterzel-Borgeke, Studier rörande påföljdspraxis m.m., tredje upplagan, Stockholm 2005, s. 488), skall stiga från fyra till fem månader krävs emellertid att mängden amfetamin ökar från 20 till 30 gram. Lite högre upp i skalan krävs det, för att straffvärdet – fortfarande om det inte finns några andra omständigheter som bör beaktas – skall stiga från två till tre års fängelse, att mängden ökar från 250 gram till 500 gram. För varje månads högre straffvärde i detta intervall krävs alltså att mängden ökar med drygt 20 gram. I intervallet fem–sex års straffvärde motsvaras varje månads högre straffvärde av 125 gram amfetamin. I toppen av straffskalan, mellan nio och tio års fängelse, motsvarar varje månads högre straffvärde av 250 gram amfetamin.

Av det sagda följer att straffvärdet vid enkel brottslighet inte nödvändigtvis behöver påverkas av kvantitativa skillnader i graden av skada, fara eller kränkning.

För att ge ett ytterligare exempel kan nämnas att en inbrottsstöld i en bostad regelmässigt bedöms som grov stöld enligt 8 kap. 4 § BrB. För detta brott gäller ett minimistraff om fängelse sex månader. Har inbrottstjuven inte orsakat någon förstörelse att tala om eller stulit för mer än ett ringa belopp brukar straffvärdet bedömas motsvara minimistraffet. Men även den som stjälar gods för ett någorlunda högt värde brukar, om fängelse används som påföljd, dömas till fängelse sex månader. Det är först om värdet av det tillgripna är uppemot 30–50 000 kr som domstolarna brukar tillmäta inbrottsstölder ett högre straffvärde och överväga att döma till fängelse i åtta månader. Detta och det tidigare exemplet visar att en påverkan av kvantitativa skillnader bör förekomma endast om de återspeglar en skillnad i *kvalitativt* hänseende.

3.2 Straffvärdebedömningar vid flerfaldig brottslighet

Det är mycket vanligt att en tilltalad döms för mer än ett brott. I sådana fall uppkommer frågan hur man skall fastställa straffvärde och bestämma påföljd för flerfaldig brottslighet.

Rent allmänt kan sägas att det finns olika modeller för hur man kan hantera det fallet att en person vid samma tillfälle skall dömas för flera brott. I Sverige har sedan lång tid principen om gemensamt straff tillämpats. Motsvarande princip tillämpas i samtliga nordiska länder och större delen av Europa. Principens budskap är relativt enkelt. Gärningsmannen skall som huvudregel erhålla en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten (se första stycket av 30 kap. 3 § BrB). Detta får återverkningar på hur domstolen skall resonera i fråga om straffmätningen och på hur valet av påföljd skall göras.

Utan att förenkla skälen till varför principen om gemensamt straff har valts kan sägas att alternativet att döma till en påföljd för respektive brott leder till olämpliga resultat. Bland annat blir följden att hela konkurrensproblemet förflyttas till verkställighetsnivån, varvid man måste ta ställning till om de olika påföljderna skall verkställas *seriellt* eller *parallellt*. Vid seriell verkställighet kommer de olika påföljderna att adderas till varandra, varvid det totala faktiska straffet riskerar att bli oskäligt hårt. Vid parallell verkställighet kommer det svåraste straffet ofta att innebära att de övriga straffen konsumeras, varigenom det totala faktiska straffet kan bli för lindrigt. Ingen av dessa modeller har ansetts vara lämplig

utan i stället tillämpar vi i Sverige en modell där en gemensam påföljd som huvudregel skall bestämmas för den samlade brottsligheten inom vissa gränser.

Utgångspunkten är att en gemensam straffskala skall konstrueras för den samlade brottsligheten. Särskilda bestämmelser om hur detta får ske finns i 26 kap. 2 § BrB respektive 25 kap. 5 och 6 §§ BrB. Regleringen bygger på asperationsprincipen, vilken innebär att straffet kan bli strängare än vad det enskilt svåraste brottet medger, men normalt inte så strängt som de olika straffmaximumen sammanlagda. Minimum är enligt båda bestämmelserna identiskt med straffminimum för det svåraste brottet. Grunden för att tillämpa asperationsprincipen och begränsa straffskalan för den samlade brottsligheten är att den totala reaktionen annars skulle kunna bli för sträng. Det är således främst intresset av en måttlig repressionsnivå som har motiverat att asperationsprincipen tillämpas.

Av första stycket av 29 kap. 1 § BrB framgår att straff skall bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan. Det förhållandet att straffskalan för den samlade brottsligheten normalt är begränsad får direkta återverkningar på intervallet inom vilket den konkreta straffmätningen skall göras. Vad frågan ytterst gäller är hur man skall hantera flerfaldig brottslighet inom den begränsade straffskalan.

Ur ett praktiskt perspektiv gäller att det sällan blir aktuellt att använda den övre delen av den gemensamma straffskalan. Men det står också klart att det oftast är omöjligt att döma ut ett gemensamt straff som är lika strängt som summan av respektive brottsstraffmaximum. Detta visar att principen om relativ proportionalitet och intresset av rangordning måste anpassas till straffvärdebedömningar rörande flerfaldig brottslighet. Det är således det förhållandet att straffskalan för den samlade brottsligheten är kuperad som medför att straffmätningsoperationen vid flerfaldig brottslighet blir komplicerad och att s.k. mängdreduktioner måste göras vid den konkreta straffmätningen.

Det är väsentligt att framhålla att principerna för straffvärdebedömningar av flerfaldig brottslighet inte är lagreglerade på annat sätt än vad som nyss har angivits och att samtliga nämnda bestämmelser avser hur konstruktionen av straffskala får ske. Hänvisningen i 29 kap. 1 § BrB till "den tillämpliga straffskalan" och "den samlade brottslighetens straffvärde" säger inget om hur den konkreta straffvärdebedömningen skall göras. Sedan lång tid har det i stället, för dylika fall, etablerats en praxis, och i doktrinen har olika

principer och rekommendationer skapats för att förklara straffmätningstraditionen vid flerfaldig brottslighet.

Vid sidan om vad som nu har sagts om de allmänna principerna för straffvärdebedömningar av flerfaldig brottslighet ger vid ett flertal brottstyper den tidigare nämnda principen om straffvärdeomständigheternas avtagande betydelse skäl för att straffmätningsoperationen bör modifieras vid flerfaldig brottslighet. Om vi återvänder till exemplet med narkotikabrott kan vi tänka oss situationen att någon vid två tillfällen gör sig skyldig till narkotikabrott bestående i hantering av exempelvis 20 gram amfetamin. Normalt bör *ett* sådant brott motsvara ett straffvärde om fängelse fyra månader. Vid bedömningen av straffvärdet av de båda brotten är det inte rimligt att rätten gör en enkel addition och kommer fram till att straffvärdet motsvarar fängelse åtta månader. Hade den tilltalade dömts för narkotikabrott vid *ett* tillfälle avseende hantering av hela den aktuella mängden hade straffvärdet ju bedömts motsvara fängelse sex månader. Det finns då inte skäl att tillmäta de två narkotikabrotten, avseende 20 gram amfetamin vardera, ett högre straffvärde än motsvarande fängelse sex månader, under förutsättning att några andra omständigheter som påverkar straffvärdebedömningen inte förekommer. För att detta resultat skall uppnås bör som utgångspunkt för rättens resonemang tas det ena narkotikabrottets straffvärde, dvs. fängelse fyra månader. Till detta bör sedan läggas, i detta fall, hälften av straffvärdet av det andra narkotikabrottet.

Om vi i stället tänker oss att det i det nyss redovisade exemplet inte rörde sig om två narkotikabrott avseende hantering av 20 gram amfetamin utan om tio sådana brott blir frågan, hur straffvärdebedömningen då bör göras. En ren kumulation skulle leda till fängelse 40 månader (10 x 4 månader) eller tre år och fyra månader. Hade personen dömts för hantering av 200 gram amfetamin vid *ett* tillfälle hade straffvärdet normalt bedömts motsvara fängelse ca ett år och nio månader. Straffvärdet av den samlade brottsligheten bör då normalt inte överstiga denna nivå. I själva verket är straffvärdet i regel ännu lägre. Efter hand som det rör sig om allt fler brott betyder nämligen varje enskilt brott allt mindre vid den sammanvägning som skall göras. Det sist sagda leder till nästa princip, som bygger på samma tankegång och som skulle kunna benämnas den om *flerbrottslighetens avtagande betydelse*. (Att principer av detta slag bör tillämpas har, efter det att detta yttrande skrevs, bekräftats av HD genom en dom den 20 mars 2008 i mål B 1735-07.)

3.3 Ett eller flera brott?

I anslutning till vad som nu har sagts om straffvärdebedömningar av enkel och flerfaldig brottslighet bör det framhållas att en försiktighet vid straffvärdebedömningen är påkallad av det skälet att juridiken kring vad som utgör *ett* brott och vad som utgör *flera* brott i vissa fall framstår som föga genomarbetad. Att antalsbestämna brott är ibland en komplicerad uppgift och lösningar av s.k. brottslighetskonkurrens framstår av och till som godtyckligt valda. Det förekommer också att de är grundade på andra faktorer än sådana som har att göra med straffvärdet av gärningarna. Dessutom är det inte ovanligt att domstolarna inte helt och fullt tillämpar den ibland rätt komplicerade konkurrensläran.

Frågan, om ett brottsligt händelseförlopp skall anses utgöra enkel eller flerfaldig brottslighet, kan ha mycket stor betydelse för hur straffvärdebedömningen skall göras. Det är då av vikt att göra klart att denna bedömning föregår frågan om hur brottsligheten skall hanteras vid påföljdsbestämningen. Om ett brott anses vara konsumerat på grund av principerna om brottslighetskonkurrens är utgångspunkten att gärningsmannen inte skall dömas för mer än ett brott. I så fall gäller de principer för straffvärdebedömning som vi har diskuterat tidigare.

Det bör dock framhållas att en lösning med konsumtion inte alltid behöver leda till ett lindigare resultat för den tilltalade. Det är alltså inte uteslutet att viss konsumerad brottslighet anses böra påverka påföljdsbestämningen. Vilken betydelse det har för påföljdsbestämningen att konsumtion har skett på grund av att gärningsmannen *inte anses ha begått ett brott* eller att han anses ha begått brottet men *inte skall straffas för det* är i flera avseenden en öppen fråga. Vissa utgångspunkter kan dock anges.

(1) Konsumtion på grund av brottsenhet kan – men behöver ingalunda – medföra reduktion vid straffmätningen. Eftersom konsumtion i dessa fall innebär att samtliga brottsliga gärningar sammanförs till ett enda brott, kommer varje moment att kunna beaktas vid straffmätningen förutsatt att straffvärdet påverkas kvalitativt.

(2) Konsumtion på grund av regelkonkurrens skall i allmänhet innebära att den konsumerade brottsligheten helt saknar betydelse vid straffmätningen. Den konsumerade brottsligheten anses då över huvud taget inte vara begången.

(3) Vad till sist gäller konsumtion av medbesträffade gärningar är det en öppen fråga om konsumerad brottslighet bör beaktas vid

straffmätningen, vilken avgörs efter en straffvärdebedömning i det enskilda fallet. Det torde finnas en viss presumtion för att den konsumerade (medbestraffade) brottsligheten spelar en marginell roll vid straffmätningen.

Även om en domstol når slutsatsen att gärningsmannen faktiskt skall dömas för flera brott kan det tänkas att sammanhanget i vilket brotten är begångna bör påverka straffvärdebedömningen av den samlade brottsligheten. En allmän rimlighetsbedömning mot bakgrund av asperationsprincipen bör ingå som en normal del av domstolarnas straffvärdebedömningar. En situation som det finns särskild anledning att undanta från tillämpningen av mera generella regler för bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde är den, då ett och samma förfarande föranleder tillämpning av flera olika straffstadganden (s.k. brottskonkurrens). Ett fall som det konkret kan pekas på är då någon har bedrivit ”svart” företagande och döms för både bokföringsbrott, försvårande av skattekontroll och skattebrott. Här kan inte de modeller för tillämpningen av asperationsprincipen som annars gäller användas. Straffet skulle då bli alldeles för strängt. Ett annat fall då straffet skulle bli alltför strängt är det att exempelvis en serie stöldbrott på grund av sambandet mellan dem och tillvägagångssättet rubriceras som grova stölder och inte som normalgraden av stöld (som de hade varit att bedöma som om de hade betraktats var för sig). Inte heller i detta fall leder de modeller som normalt tillämpas till rimliga resultat.

Beträffande vissa fall av likartad brottslighet kan det tilläggas att det ofta blir till fördel för den tiltalade om domstolen bedömer varje brott för sig och först därefter bestämmer straffvärdet av den samlade brottsligheten i stället för att se de olika gärningarna som en helhet och döma för endast *ett* brott. Det förekommer, bl.a. när det gäller narkotikabrott men även vid annan brottslighet, att domstolar betraktar flera olika separata brott såsom ett och samma brott (begånget inom en brottsenhet), vilket placeras i en högre svårhetsgrad. Motivet härför är främst att man önskar undvika reduktions-effekter av det slag som asperationsprincipen leder till. Det finns starka skäl som talar emot en sådan lösning. Såväl lagtextens utformning som legalitetsprincipen talar normalt mot att det är tillåtet att modifiera konkurrenslärans principer för hur brott skall antalräknas och gradindelas. Det sagda påvisar dock det intima sambandet mellan frågorna om vad som utgör ett respektive flera brott och hur flerfaldig brottslighet behandlas i straffmätningshänseende.

3.4 Olika förklaringsmodeller

3.4.1 Utgångspunkter och olika tänkbara principer

Av vad som har sagts i föregående avsnitt följer att den i praxis utvecklade straffmätningstraditionen, att vid flerfaldig brottslighet ge mängdreduktion, kan härledas ur bestämmelserna för hur straffskalor skall konstrueras och den grundläggande principen om relativ proportionalitet.

Som redan konstaterats följer det inte av bestämmelserna för konstruktion av straffskala vid flerfaldig brottslighet hur straffvärdebedömningen kan och bör göras inom den tillämpliga straffskalan. Bruket att vid straffmätning av flerfaldig brottslighet ge en reduktion, jämfört med vad strikt kumulation skulle innebära, har varit uppmärksammat i Sverige ända sedan 1864 års strafflag infördes. Motsvarande reduktionsfenomen finns även i flertalet europeiska straffrättsordningar. Vad som varierar är vilka principer och förklaringsmodeller som används för att motivera en sådan rättstillämpning.

Från rent principiella utgångspunkter erbjuder sig tre olika möjligheter vid straffvärdebedömningen av flerbrottslighet. En är att låta det brott som bör föranleda det strängaste straffet i sammanhanget avse även de övriga brott som den tilltalade skall dömas för. En sådan modell kan kallas *konsumtion* (eller absorption). Straffvärdet av det svåraste brottet konsumerar straffvärdet av de övriga. En annan möjlighet är att addera straffvärdet av de olika brotten. Rör det sig exempelvis om tre grova stölder med ett straffvärde som motsvarar fängelse sex månader vardera skulle den samlade brottslighetens straffvärde motsvara fängelse ett år sex månader. Man brukar här tala om *kumulation*. Det tredje alternativet är att låta det brott som har det högsta straffvärdet bilda utgångspunkt för straffvärdebedömningen och till detta lägga en del av straffvärdet av de andra brotten (*asperation*).

3.4.2 Mängdreduktioner i ett historiskt perspektiv

Från 1864 års strafflags ikraftträdande fram till 1938 års reform av bestämmelserna i 4 kap. om sammanträffande av brott, tillämpades i svensk rätt olika principer beroende på om de olika brotten ansågs vara begångna genom samma handling (ideellt konkurrerande brott) eller genom olika handlingar (reellt konkurrerande brott).

Vitt skilda utgångspunkter gällde för hur straffvärdebedömningar skulle göras vid dessa konkurrensformer.

Något förenklat kan regleringen sammanfattas enligt följande: Vid *ideellt konkurrerande brott* tillämpades konsumtionsprincipen för att konstruera en gemensam straffskala. Detta innebar att det svåraste brottet styrde valet av tillämplig straffskala. Vid straffvärdebedömningen utgick man från det svåraste brottet och betraktade övriga brott såsom försvårande omständigheter. Reduktionens storlek berodde på hur sammanvuxna de olika brotten var. Vid *reellt konkurrerande brott* tillämpades i stället den i det föregående nämnda varianten med seriell verkställighet. Ett straff skulle utdömas för varje brott, vilket innebar att straffen skulle adderas enligt kumulationsprincipen. I slutänden skulle resultatet dock jämkas så att det sammanlagda straffet inte fick överskrida det högsta av de konkret utmätta straffen med mer än två år. Vid sidan av ideellt och reellt konkurrerande brott användes ytterligare en konkurrensform, nämligen *fortsatt brott*, vilket utgjorde ett specialfall av reellt konkurrerande brott. Om brott hade förövats genom flera handlingar, och det förelåg ett nära samband mellan brotten, skulle motsvarande bestraffningsregler som gällde vid idealkonkurrens tillämpas vid bestraffningen. Uppdelningen mellan ideellt och reellt konkurrerande brott används fortfarande i ett flertal europeiska stater, däribland Tyskland.

Efter hand växte en stark kritik fram mot den skillnad som gjordes mellan de olika konkurrensformerna. Kritiken avsåg bl.a. det fundamentala problemet med att göra uppdelningen mellan konkurrensformerna ideal- och realkonkurrens, eftersom det inte går att på ett tillfredsställande sätt avgöra vad som utgör en (eller samma) handling. Det andra grundläggande problemet med ideal- och realkonkurrens bestod i att det förblir oklart varför så diametralt olika bestraffningsprinciper skall användas beroende på hur sambandet mellan de olika brotten såg ut. I den utredning som föregick reformen av konkurrensreglerna (SOU 1937:24) angavs att absorptionsprincipen vid ideellt konkurrerande brott och vid fortsatt brott stundtals begränsade straffskalan och därmed straffmätningen i sådan utsträckning att orättfärdiga reduktionseffekter uppstod genom att straffskalan för det svåraste brottet inte räckte till för att mäta ut ett straff för den samlade brottsligheten. På motsatt vis ledde den stränga bedömning som följde av en tillämpning av kumulationsprincipen vid reellt konkurrerande brott i vissa fall till att ett straff omedelbart ansågs böra nedsättas nådevägen endast

på den grunden att lagstiftningen inte möjliggjorde att ett skäligt totalstraff utmättes.

Sammantaget ansågs varken kumulationsprincipen eller konsumtionsprincipen leda till lämpliga resultat vid straffvärdebedömningar av flerfaldig brottslighet. Antingen blev reduktionerna för stora eller straffet för strängt. Kritiken ledde fram till att man år 1938 helt övergav distinktionen och införde en gemensam bestraffningsprincip för alla former av flerfaldig brottslighet. På grund av de stora svårigheterna med att ange hur straffvärdebedömningen skulle göras vid flerfaldig brottslighet och när reduktioner skulle göras (eller inte göras) valdes en lösning, där konstruktion av straffskala för den samlade brottsligheten sker utifrån asperationsprincipen. Straffmätningen skulle därefter ske inom ramen för denna. Principen har som framgått upprätthållits trots redaktionella ändringar i lagtexten. Motsvarande principer tillämpas även i samtliga nordiska grannländer.

3.4.3 Förklaringsmodeller i modernare litteratur

Av praxis framgår klart att reduktioner numera görs generellt vid straffmätning av flerfaldig brottslighet, vilket bl.a. avspeglas i det förhållandet att det sammanlagda straffvärdet av viss brottslighet ibland inte ens uppgår till summan av respektive brotts straffminima (se bl.a. NJA 1997 s. 652 och NJA 2002 s. 270). På grund av att domstolar inte behöver ange för hur många brott den tilltalade döms eller specificera straffvärdet av respektive brott saknas emellertid i stor utsträckning empiriskt underlag för att närmare säga hur straffvärdebedömningar görs vid flerfaldig brottslighet och hur stora reduktioner som faktiskt sker. Fenomenet med mängd-reduktioner har därför i modern tid främst diskuterats ur ett normativt perspektiv i rättsvetenskapliga sammanhang (se dock den tidigare nämnda HD-domen från den 20 mars 2008).

Av den redovisning som ges i Brottsbalkskommentaren framgår att storleken av reduktionerna varierar beroende på straffvärdet av respektive brott som skall sammanvägas. I konkurrenssituationer där respektive brott som skall sammanvägas har ett högt straffvärde tenderar reduktionerna att bli stora. På motsvarande sätt blir reduktionerna mindre i de fall brotten har ett ringa straffvärde. Om antalet brott är stort finns en större benägenhet att ge reduktion, vilket skulle kunna, som vi gjort tidigare, sammanfattas som en

princip om flerbrottslighetens avtagande betydelse. Ju fler brott som domstolen har att bedöma, desto mindre blir den relativa betydelsen av respektive brott. Till sist påpekas att relationen mellan brottsligheten och vilken typ av brott som det är fråga om är av stor betydelse för bedömningen.

På den normativa frågan varför mängdreduktioner bör göras finns det på flera olika håll i doktrinen en uppfattning att svaret måste sökas i principen om relativ proportionalitet (se bl.a. Nils Jareborg, SvJT 1999 s. 264–280 samt Nils Jareborg & Josef Zila, Straffrättens påföljdslära, 2000, s. 119–121). Den förklaringsmodell som återfinns i litteraturen kan sammanfattas enligt följande.

Straffskalorna ger uttryck för respektive brottstyps abstrakta straffvärde. Straffminimum och straffmaximum utgör den normativa utgångspunkten för straffvärdebedömningen. Tanken är att alla gärningar som kan subsumeras under den aktuella straffbestämelsen också skall få plats i straffskalan. Av humanitetsskäl och intresset av en moraliskt anständig användning av straffrätten inom ramen för en rationell kriminalpolitik bör man eftersträva att den allmänna repressionsnivån hålls på en relativt måttlig nivå. Detta ställer i sin tur krav på att det uppställs gränser för hur ingripande ett straff totalt sett kan tillåtas bli.

När man bestämmer var detta tak för repressjonen skall sättas bör man respektera att varje människas resterande livstid är begränsad och relativt kort. Beträffande bötesstraffet gäller att vi endast har en människas totala förmögenhet att laborera med. Även om det är fråga om mycket allvarlig brottslighet bör straffskalemimum för den samlade brottsligheten hållas nere. Om denna premiss inte respekteras upphör vi att betrakta brottslingar som människor som kan ta till sig klander och förr eller senare sona sina brott.

Såsom görs i svensk rätt måste man därför arbeta med uttryckliga straffskalemimuma även vid flerfaldig brottslighet. Sådana övre gränser fastställs med beaktande av straffskalemimum för det svåraste brottet i kombination med bl.a. reglerna i 26 kap. 2 och 3 §§ BrB.

Genom att det främst i 26 kap. 2 § och 25 kap. 5 och 6 §§ BrB finns angivna straffskalemimuma för den samlade brottsligheten – och dessa i huvuddelen av fallen inte motsvarar summan av straffskalemimuma för de enskilda brotten – minskar utrymmet för att rangordna olika brottskombinationer. Som redogjorts för tidigare handlar proportionalitetsprincipen i första hand om relativ proportionalitet och om intern rangordning, vilket gäller såväl

mellan olika konkreta brott som mellan brottstyper. Intresset av att upprätthålla relativ proportionalitet påverkas inte av att man har att göra med brottsflerhet. Eftersom utrymmet för att rangordna brott är begränsat i enlighet med 26 kap. 2 § och 25 kap. 5 och 6 §§ BrB måste jämförelser mellan olika kombinationer av brott samt mellan kombinationer av brott och enkel brottslighet ske inom ett mindre intervall. Det är då rimligt att domstolarna ser till att inte straffskalans tak uppnås så tidigt att en betydande mängd gärningar ”slår i taket” och alltså hamnar på samma straffvärde.

Det sagda skall dock inte förstås så, att det skulle vara direkt felaktigt att tillämpa straffmaximum. Ibland är det nämligen nödvändigt att man, med den straffmätningstradition som råder för exempelvis narkotikabrott, dömer till fängelse tio år eller till det högre straffmaximum som gäller vid flerfaldig brottslighet. Konsekvensen av det sagda är dock att det blir nödvändigt att låta betydelsen av det förhållandet, att det är fråga om flera brott, avta relativt tidigt.

Detta är i grunden förklaringen till varför mängdreduktioner måste göras. Eftersom det inom den tillgängliga straffskalan finns utrymme för endast ett mindre antal mycket allvarliga brott, måste reduktioner göras så att man undviker att slå i taket, varvid möjligheten att uttrycka skillnader i relativ proportionalitet går förlorad.

Intresset av att upprätthålla strikt proportionalitet torde härvid vara av underordnad betydelse. Det är visserligen förenligt med lagtexten att hävda motsatsen, dvs. att strikt proportionalitet skall prioriteras framför relativ proportionalitet, men en sådan prioritering skulle leda till en svårförklarlig asymmetri mellan den kvantitativa respektive kvalitativa aspekten på olika fall av brottslighet. Ett antal måttligt allvarliga eller t.o.m. mindre allvarliga brott skulle i så fall snabbt kunna närma sig ett sammanlagt straffvärde som motsvarar det som åsätts mycket allvarlig brottslighet. Som exempel kan tas att den som begår tio grova stölder med en princip om strikt proportionalitet skulle ådömas som lägst fem års fängelse, vilket skall jämföras med de straff som utmäts för ett enstaka fall av grov misshandel (3 kap. 6 § BrB) eller våldtäkt (6 kap. 1 § BrB).

Det kan alltså finnas skäl att vid bedömningen av flerbrottslighet göra en jämförelse med straffskalor som gäller för andra brott. Den som gör sig skyldig till flera grova stölder kan som mest dömas till fängelse i åtta år. För exempelvis dråp (3 kap. 2 § BrB), som är den lägsta graden av uppsåtligt dödande, gäller ett minimistraff på fängelse sex år. Ofta döms för det brottet till just minimistraffet. (Den genomsnittliga strafflängden för dråp var år 2004

enligt kriminalstatistiken faktiskt fem år sex månader medan den år 2005 var fyra år tio månader. Häri ingår dock även försöks-, förberedelse- och stämplingsbrott samt alla olika slag av medverkan.) En fråga som man bör ställa sig är i vilka fall stöldbrottslighet, även om det rör sig om många enskilda brott, kan vara så allvarlig att den bör föranleda ett straff som överstiger det straff som många av dem som döms för uppsåtligt dödande eller försök till sådant brott får. Svaret torde bli att detta måste vara utomordentligt sällan.

Det skall alltså mycket till för att kvalitativt sett mindre allvarliga brott skall straffvärdebedömas som lika svåra eller svårare än kvalitativt sett svårare brott, i vart fall om det är en någorlunda stor skillnad mellan straffvärdena. Det torde således vara tämligen sällsynt att den som gör sig skyldig till misshandel av normalgraden genom antalet misshandelsbrott förtjänar ett straff som motsvarar minimistrafvet för grov misshandel. På motsvarande sätt skall det mycket till för att någon som har gjort sig skyldig till ett antal grova misshandelsbrott skall dömas till fängelse i sex år eller däröver med hänsyn till att, som just nämnts, minimistrafvet för uppsåtligt dödande är fängelse i just sex år. När det gäller narkotika tillkommer det argumentet att den som missbrukar narkotika och fortlöpande köper och innehar exempelvis amfetamin med ett annat synsätt skulle kunna "samla på sig" brott i sådan utsträckning att synnerligen långa fängelsestraff skulle bli följderna, något som inte alls är motiverat.

Vid allvarligare brottstyper är utrymmet att bedöma straffvärdet utifrån en princip om strikt proportionalitet än mer begränsat. Så snart straffmaximum har nåtts kommer all efterföljande brottslighet att helt konsumeras. I samband härmed upphör också helt möjligheten att rangordna olika brottskombinationer och uttrycka att ännu svårare brott (eller brottskombinationer) är mer straffvärda. Straffmättningspraxis vid grov narkotikabrottslighet utgör ett gott exempel på de problem som är förenade med en praxis där det formellt anses vara lika straffvärt att ta befattning med 1,5 kg heroin som att ta befattning med exempelvis 300 kg.

När brottslighet skall värderas inom de begränsningar som straffskalorna uppställer ger principen om likabehandling och intresset av en enhetlig rättstillämpning skäl för att brottsflerhet behandlas enligt samma kriterier oavsett hur brottskombinationerna ser ut. Som framgått är det i viss mån oklart hur flerbrottslighet hanteras i praxis. Det kan också sägas att det kanske inte genomgående finns

starka skäl för mängdreduktion t.ex. när det gäller brottskombinationer bestående i ett begränsat antal brott med relativt låga straffvärden. Det kan inte heller påstås att det vid brottskombinationer av detta slag är nödvändigt att upprätthålla principen om mängdreduktion i syfte att värna den relativa proportionaliteten. Men mot bakgrund av att det är svårt att hitta adekvata kriterier för att skilja fall där reduktion bör ske från fall där sådan kanske inte är nödvändig, bör intresset av likabehandling prioriteras. I annat fall riskerar man att hamna i liknande problem som de som omgav konkurrensregleringen när man använde sig av distinktionen mellan ideal- och realkonkurrens. Därmed är inte sagt att reduktionen bör vara (procentuellt) lika stor.

Sammanfattningsvis kan sägas att om man uppfattar principerna om proportionalitet, ekvivalens, förutsebarhet och enhetlighet som grunderna för det svenska påföljdssystemet finns det mycket goda skäl att upprätthålla en princip om mängdreduktion vid straffmätning av flerfaldig brottslighet. Enligt den förklaringsmodell som vi i det föregående har redogjort för följer dessutom att skälen för att respektera mängdreduktionsprincipen är starkare beträffande den typ av allvarlig brottslighet som Straffnivåutredningen för närvarande undersöker möjligheterna att föreslå en skärpt straffmätningsspraxis för, jämfört med brottslighet av mindre allvarligt slag.

Med det sistnämnda är emellertid inget sagt om hur stora reduktioner som bör göras eller om det över huvud taget är praktiskt möjligt att påverka reduktionernas storlek genom lagstiftning.

3.4.4 Frågan om hur stora reduktioner som bör göras

Hur reduktioner görs påverkas bl.a. av om det är fråga om brottslighet som vid straffmätningen ligger på bötesnivå eller om den ligger på fängelsenivå. I fråga om böter finns det en av RÅ knäsat princip enligt vilken penningböter vid flerbrottslighet bestäms så, att till de penningböter som skall utgå för det svåraste brottet läggs 50 procent av summan av böterna för de övriga brotten (se SFS 1999:178). Denna modell för utmätande av böter vid penningböter används i allmänhet även av domstolarna.

Motsvarande beräkningsmodell tillämpas när det är frågan om dagsbotsstraff. Enligt RÅ PM 2003:2 skall i normala fall antalet dagsböter för det grävsta brottet ökas med 50 ”procentenheter” av antalet dagsböter för övriga brott. När det är fråga om att döma ut

ett gemensamt bötesstraff för ett stort antal bötesbrott kan det emellertid, enligt RÅ:s PM, finnas anledning att justera det bötesbelopp som följer av denna beräkningsmetod och att alltså göra en större reduktion. Detta hänger samman bl.a. med att antalet dagsböter ju aldrig får överstiga det högsta antalet dagsböter som lagligen kan dömas ut enligt 25 kap. 6 § BrB, dvs. 200 stycken.

Om böter för ett eller flera av brotten inte är ett tillräckligt ingripande straff skall bedömningen av straffvärdet göras så, att ett fängelsestraff som svarar mot den samlade brottslighetens straffvärde skall bestämmas. I detta sammanhang skall ett brott, vars straffvärde motsvarar endast böter, anses motsvara fängelse fjorton dagar (se 26 kap. 2 § 3 st BrB). Denna sistnämnda föreskrift har tillkommit främst av formella skäl. I praktiken torde, vid straffvärdebedömningar på fängelsenivå, straffvärdet av bötesbrottslighet – även om det rör sig om ett större antal sådana brott – påverka den samlade brottslighetens straffvärde endast i liten utsträckning och då så att, om rätten överväger om straffvärdet motsvarar exempelvis tre eller fyra månaders fängelse, ett bötesbrott kan få bedömningen att tippa över mot fängelse fyra månader. Vid högre straffvärdenivåer torde bötesbrott sällan tillmätas någon betydelse alls. Detta har att göra med att det där regelmässigt är ett större ”hopp” mellan de straffmättningsstationer som används.

Är det fråga om en gemensam straffvärdebedömning av brott som alla bör föranleda fängelse, blir saken något mera komplicerad än när fråga är om endast bötesbrott. Frågan är om det, mot bakgrund av den diskussion som har förts i det föregående, är möjligt att ge en närmare beskrivning av hur domstolarna resonerar eller bör resonera vid bedömningen av straffvärdet vid flerbrottslighet. Det kan då konstateras att en inte ovanlig metod är att, liksom vid bötesbrottslighet, utgå från straffvärdet av det svåraste brottet och sedan lägga till 50 procent av straffvärdet av den övriga brottsligheten. En sådan modell leder dock till ett för strängt resultat vid höga straffvärden och när det är fråga om många brott. Det finns i sådana fall helt enkelt inte skäl att lägga till så mycket. En hanteringsmodell, som i allmänhet och med de reservationer som har gjorts i det föregående, torde leda till rimliga resultat, skulle kunna se ut på följande sätt. (Modellen är diskuterad med ett relativt stort antal domare men även med åklagare och advokater och har därvid inte rönt någon gensaga att tala om utan har bedömts som en ganska träffande beskrivning av hur det regelmässigt går till i praktiken.)

Det svåraste brottet har ett straffvärde motsvarande fängelse i högst sex månader

Om det brott som har det högsta straffvärdet har ett straffvärde motsvarande fängelse i högst sex månader kan följande tabell tjäna som utgångspunkt vid bedömningen. De olika brotten betecknas A, B, C etc. i fallande svårhetsgrad. I raden under respektive brott anges vilken kvotdel av straffvärdet av brottet, sett för sig, som bör kunna läggas till grund för beräkning av den samlade brottslighetens straffvärde.

Brott A	Brott B	Brott C	Brott D	Brott E	Brott F	Brott G
1/1	1/2	1/2	1/3	1/3	1/4	1/4

Resten av brotten torde normalt inte spela någon roll för den samlade brottslighetens straffvärde. Domstolen bör dock kunna för brotten H och I lägga till en femtedel av deras straffvärde och för brotten J och K en sjättedel av straffvärdet osv.

Ett exempel är att någon skall dömas för tre olika grova stölder där varje brott, taget för sig, har ett straffvärde motsvarande fängelse sex månader samt därutöver för ett bedrägeri med ett straffvärde motsvarande fängelse fyra månader, en varuhusstöld avseende ganska värdefulla varor med ett straffvärde motsvarande fängelse två månader och slutligen fyra källarinbrott med ett straffvärde motsvarande fängelse en månad vardera. En ren sammanräkning (kumulation) skulle resultera i ett straffvärde av den samlade brottsligheten motsvarande fängelse två år fyra månader. Den tidigare nämnda 50-procentsregeln skulle leda till ett straffvärde motsvarande i det närmaste fängelse ett år sex månader. Med den nu angivna metoden skulle den samlade brottslighetens straffvärde motsvara fängelse ett år tre månader.

Det svåraste brottet har ett straffvärde motsvarande fängelse i mer än sex månader men högst ett år sex månader

I detta skikt blir avtrappningen normalt större än vid de förhållandevis låga straffvärden som nyss har diskuterats. Normalt skulle man vid bestämmandet av den samlade brottslighetens straffvärde kunna tillämpa följande principer.

Brott A	Brott B	Brott C	Brott D	Brott E	Brott F	Brott G
1/1	1/2	1/3	1/4	1/5	1/6	1/7

Även här torde man kunna säga att resten av brotten normalt inte spelar någon roll för den samlade brottslighetens straffvärde. Det finns dock inte heller på denna nivå något som hindrar att domstolen för brottet H lägger till en åttondel och för brottet I en niondel av deras straffvärden osv.

Det exempel som kan tas här är att någon skall dömas för en grov misshandel med ett straffvärde motsvarande fängelse ett år samt därutöver för ett rånbrott, också det med ett straffvärde motsvarande fängelse ett år, en grov stöld med ett straffvärde motsvarande fängelse sex månader, två misshandelbrott av normalgraden med ett straffvärde motsvarande fyra respektive två månaders fängelse och slutligen två grova rattfyllerier med ett straffvärde motsvarande fängelse en månad vardera och fyra grova olovliga körningar, där var och en har ett straffvärde motsvarande fängelse fjorton dagar.

En ren kumulation leder till fängelse tre år fyra månader. En tillämpning av 50-procentsregeln utmynnar i att den samlade brottslighetens straffvärde skulle motsvara fängelse två år två månader. Med den angivna metoden skulle den samlade brottslighetens straffvärde motsvara fängelse ett år nio månader.

Det svåraste brottet har ett straffvärde motsvarande fängelse i mer än ett år sex månader

På denna höga nivå blir avtrappningen i allmänhet ännu snabbare än vid mindre allvarlig brottslighet. Normalt innebär detta att från och med brott D påverkar ytterligare brottslighet i regel det samlade straffvärdet rätt obetydligt.

Brott A	Brott B	Brott C	Brott D	Brott E	Brott F
1/1	1/3	1/6	1/9	1/12	1/15

Här ser vi alltså att redan det fjärde brottet regelmässigt betyder påfallande lite för slutresultatet och de ytterligare brott som därutöver kan förekomma normalt ingenting alls. Ett tänkbart exempel är en person som har gjort sig skyldig till ett grovt narkotikabrott med ett straffvärde motsvarande fängelse två år men även ett narkotikabrott av normalgraden med ett straffvärde motsvarande fängelse ett år samt härutöver vapenbrott och dopningsbrott med straffvärden motsvarande fängelse sex månader, tre månader, två månader och en månad. En ren kumulation resulterar i fyra år och 50-procentsregeln i att den samlade brottsligheten har ett straffvärde motsvarande fängelse tre år. Med den angivna metoden skulle den samlade brottslighetens straffvärde motsvara fängelse två år sex månader.

Ett annat fall är det att en person grips vid ett väpnat bankrån (laddad pistol men ingen skottlossning). Det visar sig att personen i fråga vid två andra tillfällen har gjort sig skyldig till motsvarande brott. Någon organiserad brottslighet finns det dock inte tillräckliga belägg för att det rört sig om. Varje bankrån har ett straffvärde som motsvarar fängelse fyra år. En ren kumulation ger då fängelse tolv år och 50-procentsregeln leder till att den samlade brottslighetens straffvärde skulle motsvara fängelse åtta år. Med den metod som här anges skulle den samlade brottslighetens straffvärde motsvara fängelse sex år. En jämförelse med minimistrafvet för dråp, som just är fängelse sex år, ger vid handen att sex års fängelse för de tre bankrånen kan vara ett rimligt straffvärde.

Avslutande synpunkter

Det måste naturligtvis sägas att ingen kan gå i god för att dessa riktlinjer ger en i alla delar korrekt bild av rättspraxis. Säkerligen finns det även andra modeller som tillämpas i domstolarna. Det är dessutom viktigt att hålla i minnet att alla på saken inverkan omständigheter måste tas med i bedömningen. Domstolen måste också avslutningsvis göra en rimlighetsbedömning och därvid bl.a. jämföra den aktuella brottsligheten med straffvärdet av annan brottslighet som kvalitativt ligger på en högre nivå. Här kan hänvisas till den diskussion som tidigare har förts angående betydelsen av minimistraffet för dråp. Vid den avslutande rimlighetsbedömningen kan ett flertal olika faktorer behöva beaktas utöver antalet brott och hur pass allvarliga brott det rör sig om. Här kan hänvisas till rättsfallet **RH 2006:49**.

Det kan finnas anledning att påminna om vad som tidigare har sagts om de problem som kan uppstå vid bedömningen av om det rör sig om ett eller flera brott. En bedömning av den samlade brottslighetens straffvärde får aldrig förfalla till ren matematik utan måste göras på ett initierat och förståndigt sätt.

3.5 Bör straffvärdebedömningen av flerfaldig brottslighet ändras?

3.5.1 Allmänt

Som har beskrivits i det föregående är den lagreglering som finns beträffande straffbestämning vid flerfaldig brottslighet tämligen begränsad. I och för sig finns det en riklig praxis på området men någon sammanställning av denna har inte gjorts. Vissa principer tillämpas av domstolarna. Det kan dock konstateras att det är något oklart vilka dessa är samtidigt som i vart fall ett par metoder har mera allmän spridning, bl.a. den som har redovisats tämligen ingående i detta utlåtande. Frågan, som åtminstone indirekt ställs i Straffnivåutredningens direktiv, är om det finns anledning att förändra regelsystemet och därmed också den praxis – mer eller mindre enhetlig – som råder när det gäller straffmätningen vid flerbrottslighet.

3.5.2 Alternativa modeller

Att mera generellt gå över till en konsumtionsprincip är inte rimligt. Att konsumtion kan tillämpas i vissa situationer är acceptabelt med hänsyn till bl.a. det förhållandet att det i vissa fall är praktiskt ogörligt att låta straffvärdet för viss brottslighet komma till uttryck vid bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde. Ett typexempel är när lindrig brottslighet skall sammanvägas med ett mycket allvarligt brott. Vid dessa förhållanden kan det helt enkelt, utifrån etablerad praxis, saknas straffmättningsstationer vid vilken ett gemensamt straffvärde kan placeras. Ett annat skäl att i vissa fall acceptera konsumtion kan vara att reglerna om åtalsunderlåtelse hade kunnat tillämpas på en eller flera åtalspunkter. I övrigt gäller att konsumtion aldrig kan göras till den grundläggande principen eftersom den leder till för stora reduktioner och därmed äventyrar proportionalitetsprincipen.

Med den utgångspunkt från vilken direktiven är skriven skulle man emellertid kunna överväga att gå över till en kumulationsprincip eller till en ordning som i och för sig bygger på asperationsprincipen men som ger längre straff vid flerbrottslighet än vad dagens system gör.

En övergång till en ren kumulationsprincip skulle leda till en kolossal ökning av de utdömda straffen. En sådan ordning skulle vara förenad med enorma kostnader och framstå som svårmotiverad ur ett humanitetsperspektiv, särskilt mot bakgrund av att en reform av nu nämnt slag inte skulle leda till mer proportionella straff. Vidare är det inte möjligt att gå över till en sådan princip utan att genomföra radikala förändringar av verkställighetsregleringen. Ett lagstiftningsprojekt med en inriktning av detta slag är synnerligen riskabelt. Det måste också ifrågasättas om det står något att vinna med att föra över de bedömningar som i dag görs av domstolarna till kriminalvårdsnivån. Vi vill i denna del erinra om att sådana verkställighetsproblem uppmärksammades redan i samband med att konkurrensregleringen reviderades år 1938 och att det nuvarande systemet infördes i syfte att lösa dessa.

Om man bortser från dessa två möjligheter (konsumtion och kumulation) att ändra principerna för konstruktion av straffskala för flerbrottslighet återstår att inom ramen för asperationsprincipen låta flerbrottslighet få ett större genomslag vid straffmätningen. Man skulle kunna tänka sig att lagstiftningen i 26 kap. 2 § och 25 kap. 6 § BrB ändrades så att de övre begränsningarna höjdes.

På så sätt skulle man exempelvis kunna tänka sig att man skulle kunna justera upp de nuvarande höjningsmöjligheterna från ett, två eller fyra år till t.ex. två, fyra respektive åtta år. En åtgärd av detta slag skulle innebära att maximistraffet för flerfaldig brottslighet i form av t.ex. rån av normalgraden (8 kap. 5 § BrB) skulle bli fängelse tio år och för grov misshandel (3 kap. 6 § BrB) eller grovt rån (8 kap. 6 §) fängelse i arton år. Frågan är då om något sådant skulle vara lämpligt. Det finns anledning att betvivla detta.

För det första är det inte säkert att en höjning av straffmaximum skulle få någon mera märkbar effekt på den konkreta straffmätningen. En förändring av 26 kap. 2 § BrB skulle onekligen skicka en signal till rättstillämparna att lagstiftaren har uppfattningen att flerfaldig brottslighet *kan* bedömas som mer straffvärd än vad som följer av dagens reglering. Men om man beaktar att man redan med dagens bestämmelser normalt inte på långa vägar utnyttjar de möjligheter till höjning som finns, är det osäkert om en ytterligare möjlighet i detta avseende skulle påverka domstolar att minska mängdreduktionens storlek.

För det andra kan det konstateras att även om en reform skulle få till effekt att mängdreduktionernas storlek minskade skulle en förändring av nu diskuterat slag inte innebära att man generellt skulle kunna markera en skärpt syn på viss brottslighet. Eftersom den framförda tanken bygger på att flerbrottslighet skall få ett större genomslag vid straffmätningen förutsätts det dels att det är fråga om just flera brott för vilka gärningsmannen skall dömas, dels att straffmätning skall ske vid samma tillfälle. Om det däremot är fråga om enkel brottslighet har en förändring av nu nämnt slag ingen effekt.

Vad som däremot skulle ske med en förändring bestående i att de övre begränsningarna höjdes är att eventuella effekter på beräkningen av mängdreduktioner skulle omfatta alla brottstyper. Ett sådant förslag skulle, även om detta som framgått är osäkert, kunna få konsekvenser som i vissa fall går mycket långt. Alla konsekvenser av en sådan förändring är inte lätta att överblicka. Här kan bara nämnas att maximistraffet för flerfaldig brottslighet i form av t.ex. stöld av normalgraden (8 kap. 1 § BrB) skulle bli fängelse fyra år, för rån av normalgraden (8 kap. 5 § BrB) fängelse tio år, vilket även skulle gälla vid för grov stöld (8 kap. 4 § BrB). Strafflängder av nu angivet slag framstår som fullständigt orimliga.

3.5.3 Slutsatser

Den diskussion som här har förts leder oss till slutsatsen att det finns tillräckligt goda skäl för den straffmättningspraxis som normalt tillämpas vid flerfaldig brottslighet och till att det skulle vara förenat med stora risker att vidta förändringar i den ordning som gäller. Trots att det existerar vissa skillnader i uppfattning om hur och när mängdreduktion bör göras, finns starkt stöd för både antagandet att en princip om mängdreduktion vid flerfaldig brottslighet faktiskt respekteras i praxis (empiriskt) och för att denna princip bör upprätthållas (normativt).

Såsom vi uppfattar direktiven är det regeringens åsikt att principerna om proportionalitet, ekvivalens, legalitet, förutsebarhet och enhetlighet skall bära upp påföljdssystemet. Under dessa omständigheter är det oundgängligt att principen om mängdreduktion i allt väsentligt lämnas intakt. Under förutsättning att lagstiftaren inte avser att överge intresset av att åstadkomma ett straffsystem som tillgodoser de allmänna krav som bör ställas på humanitet och en rationell användning av fängelsestraff finns det anledning att bejaka en tillämpning av mängdreduktionsprincipen som innebär att relativ proportionalitet ges företräde framför strikt proportionalitet. Vidare kan starkt betvivlas att det är ändamålsenligt att justera upp de nuvarande intervallerna i främst 26 kap. 2 § BrB.

Vill man åstadkomma en skärpt straffmätning bör man inrikta sig på de regler som tar sikte på straffvärdet av de olika brotten och inte på de regler som gäller för bedömningen av det samlade straffvärdet vid flerbrottslighet.

3.6 Utrymme för reformer

Även om vår slutsats är att det inte finns skäl att göra några grundläggande förändringar i gällande reglering och rättspraxis kan det ändå finnas anledning att inom påföljdssystemet försöka undvika konflikter mellan återfallsregleringen och principen om mängdreduktion. I vissa avseenden finns sådana konflikter och i detta avsnitt avser vi att diskutera vissa tänkbara reformer som skulle kunna leda till ett mer enhetligt och konsekvent system i enlighet med vad som uttrycks i direktiven.

3.6.1 Bestämmelsen i 34 kap. 3 § 2 st BrB

Bestämmelsen i 34 kap. 3 § 2 st BrB innebär att om någon som tidigare har dömts till fängelse har begått annat eller andra brott och för dessa på nytt skall dömas till fängelse innan den tidigare domen har börjat verkställas skall rätten i möjlig mån vid straffets bestämmande se till att straffen tillsammans inte överstiger vad som enligt 26 kap. 2 § BrB hade kunna ådömas för båda brotten. Därvid får rätten underskrida det lägsta straff som är föreskrivet för brottet.

Bestämmelsen i 34 kap. 3 § 2 st BrB vilar på samma grunder som straffmätningen av flerfaldig brottslighet och bygger på en rättvisepincip som anger att straff – totalt sett – inte bör bli mer ingripande om lagföringen delas upp på olika tillfällen jämfört med vad den skulle ha blivit om påföljd hade bestämts för samtliga brott vid ett och samma tillfälle. Detta kommer till uttryck genom hänvisningen till 26 kap. 2 § BrB och därmed till principen om mängdreduktion. Tillfälligheter som att brott upptäcks eller lagförs vid olika tidpunkter bör således inte få påverka påföljdsbestämningen på så sätt att mängdreduktion inte ges. Motsvarande bestämmelse för det fall att den tidigare påföljden är sluten ungdomsvård finns i 34 kap. 7 § 2 st BrB.

Bestämmelserna stadgar kort och gott att domstolen i sin straffmätning skall väga samman brotten i dom nr 1 och dom nr 2 och därefter korrigerar straffmätningen i dom nr 2 så att mängdreduktion görs vid straffmätning. Mot bakgrund av vad vi tidigare har sagt om mängdreduktion och straffmätningen är detta fullt förenligt med proportionalitetsprincipen. Vad som kan diskuteras är emellertid om det inte finns skäl att göra skillnad mellan *ny* brottslighet och *nyupptäckt* brottslighet. Med *ny* brottslighet avses brott begångna efter den tidigare domen medan med *nyupptäckt* brottslighet avses brott som har begåtts före den domen. Lagtextmässigt behandlas de båda fallen identiskt under förutsättning att det tidigare straffet inte börjat verkställas. I rättspraxis görs dock inte sällan en skillnad på så sätt att full mängdreduktion ges om det rör sig om *nyupptäckt* brottslighet men ingen alls om det rör sig om *ny* brottslighet.

Den första frågan som det finns anledning för domstolen att fokusera på är alltså den, om det rör sig om *ny* brottslighet eller om *nyupptäckt* brottslighet. I det senare fallet (men bara i detta) bör domstolen beakta det tidigare fängelsestraffets längd, men även straffvärdet av de olika brotten som det fängelsestraffet avsåg. Det

gäller då för rätten att, mot bakgrund av det totala fängelsestraffets längd i den tidigare domen, göra en bedömning av straffvärdet av vart och ett av de brott som den domen avsåg och därvid beakta principen om flerbrottslighetens avtagande betydelse.

Hur domstolen bör gå till väga kan åskådliggöras med några exempel.

Som första exempel kan tas det fallet att den tidigare domen avsåg förskingring. Brottet hade ett straffvärde motsvarande fängelse fyra månader och fängelsestraffet bestämdes till den längden. Det brott för vilket senare skall straffmätas, innan verkställigheten av fyramånadersstraffet har påbörjats, är ett nyupptäckt grovt bedrägeri som har ett straffvärde motsvarande fängelse sex månader. Straffet för detta brott bör bestämmas till fängelse fyra månader, dvs. under minimistraffet för grovt bedrägeri. Detta hänger samman med att den samlade strafflängden bör bli åtta månader ($6 \text{ månader} + 4 \text{ månader}/2 = 8 \text{ månader}$) och eftersom redan fyra månader har dömts ut återstår att döma ut ytterligare fyra månaders fängelse.

I det andra exemplet avser den tidigare domen tre grova stölder, där den ena kan bedömas ha tillmätts ett straffvärde motsvarande fängelse åtta månader och de andra två fängelse sex månader vardera, samt ett häleri värt ca två månaders fängelse och en varushusstöld med ett straffvärde motsvarande fängelse en månad. En rimlig straffmätning i ett sådant fall bör, om inte några andra på straffmätningen inverkan faktorer förekommer, leda till en strafflängd om ett år två månader ($8 \text{ månader} + 6 \text{ månader}/2 + 6 \text{ månader}/3 + 2 \text{ månader}/4 + 1 \text{ månad}/5 = 14 \text{ månader}$, dvs. ett år två månader). Om personen i fråga, innan han eller hon skall påbörja avtjänandet av detta straff, på nytt skall dömas och då för nyupptäckt brottslighet bestående i en grov stöld med ett straffvärde motsvarande fängelse åtta månader, ett grovt bedrägeri med ett straffvärde motsvarande fängelse sex månader, ett häleri värt ca fyra månaders fängelse och ett källarinbrott med ett straffvärde motsvarande fängelse en månad bör straffet för den nya brottsligheten bestämmas till fängelse sex månader. De olika brotten bör påverka slutresultatet enligt följande. $8 \text{ månader} + 8 \text{ månader}/2 + 6 \text{ månader}/3 + 6 \text{ månader}/4 + 6 \text{ månader}/5 + 4 \text{ månader}/6 + 2 \text{ månader}/8 + 1 \text{ månad}/10 + 1 \text{ månad}/12 = 18 \text{ månader}$, dvs. ett år sex månader. Eftersom redan fängelse ett år två månader har dömts ut återstår att döma ut fängelse fyra månader.

Som ett tredje exempel kan tas det fallet att någon har dömts för två grova narkotikabrott till fängelse tretton år. Straffvärdet av det

ena brottet motsvarade fängelse tio år medan straffvärdet av det andra motsvarade fängelse nio år. Under häktningstiden inför hovrättsförhandlingen upptäckts att den tilltalade även hade gjort sig skyldig till grov narkotikasmuggling. Detta senare brott hade ett straffvärde som motsvarar fängelse tio år. Det maximala fängelsestraff som får dömas ut, om det inte är fråga om tillämpning av föreskriften i 26 kap. 3 § BrB, är fängelse fjorton år. En normal samlad straffmätning skulle ha lett till att det utdömdes ett fängelsestraff på uppemot femton år ($10 \text{ år} + 10 \text{ år}/3 + 9 \text{ år}/6 = 14 \text{ år} + 10 \text{ månader}$). I förevarande fall innebär föreskriften i 26 kap. 2 § BrB att ett längre straff för det sist upptäckta brottet än fängelse ett år inte är möjligt att döma ut. En sådan straffmätning leder till att det straff som skall avtjänas uppgår till fjorton års fängelse.

Vi kan här se att reduktionen av straffet i den senare domen i vissa lägen blir avsevärd. Ett hänsynstagande på detta sätt till den tidigare domen är emellertid i högsta grad befogat under förutsättning att de olika brotten hade kunnat handläggas i samma rättegång.

Som framgått skall enligt den nuvarande lydelsen i 34 kap. 3 § 2 st BrB samma straffmätningssprincip tillämpas vid ny brottslighet. Enligt vår uppfattning leder detta många gånger till att mängdreduktioner görs i fall där det inte är befogat. Genom regleringen uppkommer vidare en märklig asymmetri. Om någon efter en tidigare dom – men innan påföljden börjar verkställas – begår ett nytt brott så skall domstolen samtidigt beakta att den dömda har återfallit i brott, vilket kan leda till straffskärpning, och att den tilltalade skall erhålla mängdreduktion. Resultatet kan bli att regleringarna tar ut varandra. Oavsett vilken praktisk betydelse detta får, är det från systematisk och ideologisk synpunkt diskutabelt att lagstiftningen ger ett dubbelt budskap.

Det är vår uppfattning att man bör sträva efter att undvika tillämpningssituationer i 34 kap. BrB där principerna om mängdreduktion och återfallsskärpning kolliderar. Enligt vår uppfattning är det inte motiverat att behålla ett system, där domstolar är skyldiga att ge mängdreduktion vid ny brottslighet som uppenbarligen utgör återfall endast av den anledningen att brottet är begånget innan en tidigare påföljd har börjat verkställas. Ett system som innebär att mängdreduktion inte blir aktuell vid ny brottslighet framstår alltså som välmotiverat. Det bör framhållas att detta innebär avsevärt strängare ingripanden än som många gånger förekommer i dag mot den som återfaller i ny brottslighet.

Det kan tilläggas att anledningen till att lagstiftningen ser ut på detta sätt hänger samman med individualpreventiva tankegångar om att fullt straff inte borde utmätas förrän den dömda haft en chans att reagera på och ta intryck av ett utdömt straff. Dessa tankegångar får betraktas som övergivna för länge sedan. Att de lever kvar i 34 kap. BrB vittnar om lagstiftarens bristande intresse för denna typ av systematiska frågor.

3.6.2 Bestämmelsen i 34 kap. 3 § 1 st BrB

Enligt reglerna i 34 kap. 1 § 1 st 1 p BrB är det i vissa fall möjligt att låta en tidigare påföljd avse även ny brottslighet. Rätten kan alltså beträffande den som har dömts till ett fängelsestraff, som inte är till fullo verkställt, förklara att detta fängelsestraff skall avse även andra brott. I praktiken innebär detta att den tilltalade inte får någon påföljd för det aktuella brottet.

Visserligen krävs för ett förordnande av detta slag att det är uppenbart att det nya brottet i jämförelse med det förra med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse eller att annars synnerliga skäl föreligger. Vi vill inte utesluta att det ibland kan vara motiverat med ett förordnande av nu angivet slag. Dock borde det kunna klargöras att i de situationer det rör sig om återfall, dvs. om situationer då det andra brottet har begåtts efter den tidigare domen, bör det i princip inte vara möjligt att tillämpa vad som skulle kunna kallas för konsumtionsdom. En regel av detta slag finns beträffande villkorlig dom i 34 kap. 5 § 1 st BrB.

Rör det sig däremot om fall där det andra brottet hade begåtts före den tidigare domen är läget ett helt annat. Då bör det göras en gemensam straffmätning för de brott som den tidigare domen avsåg och den nyupptäckta brottsligheten. Resultatet av denna straffmätning får sedan bli avgörande för om en konsumtionsdom bör meddelas.

3.6.3 Undanröjandemöjligheten i 34 kap. 1 § 1 st 1 p. 3

Till sist skall vi beröra ytterligare ett fall av påföljds konkurrens i 34 kap. BrB, där frågorna om mängdreduktion och återfall aktualiseras och där det också finns ett reformbehov, nämligen undanröjandemöjligheten i 34 kap. 1 § 1 st 1 p. 3.

Det finns otvivelaktigt ett behov av att under vissa omständigheter kunna undanröja en tidigare utdömd påföljd. En sådan möjlighet kan motiveras både av intresset av att åstadkomma en proportionell och rättvis reaktion på flerfaldig brottslighet och av rent praktiska skäl. Styrkan av skälen för att tillämpa bestämmelsen i 34 kap. 1 § st 1 p. 3 varierar dock beroende bl.a. på vilken den tidigare påföljden är och på de omständigheter som påkallar undanröjandet.

De situationer som aktualiserar ett reformbehov avser fall där den tidigare påföljden har bestämts till en icke frihetsberövande sådan och där den dömde vid det senare lagföringstillfället skall ådömas ett kortare fängelsestraff. Under förevarande omständigheter är det inte ovanligt att domstolar väljer att undanröja den tidigare utdömda icke frihetsberövande påföljden och låta denna uppgå i ett nytt gemensamt fängelsestraff. Ett sådant förfarande är emellertid förenat med flera praktiska problem och kan ifrågasättas ur ett rättviseperspektiv.

De *praktiska problemen* består bl.a. i att den brottslighet, som i den tidigare domen har föranlett en icke frihetsberövande påföljd, skall omvandlas till fängelse. Därmed måste domstolen kunna bedöma den tidigare brottslighetens straffvärde. Problemet är här att straffvärdet av den samlade brottsligheten normalt inte framgår av domslutet eller ens i domskälen om påföljden har bestämts till skyddstillsyn eller villkorlig dom. Det enda man kan sluta sig till är att straffvärdet normalt bör ligga under fängelse i ett år, men även detta kan variera beroende på hur olika tilläggsanktioner har kombinerats i domen. Domstolen får då vid det senare domstillfället göra en värdering av vad den tidigare brottsligheten bör motsvara vid den nya straffmätningen genom att studera gärningsbeskrivningen i åtalet och domskälen. Detta innebär att fastställandet av straffvärdet görs utifrån processmaterial som består i skriftliga redovisningar av bevisvärdering och straffmätning i ett mål som domstolen (normalt) inte har handlagt. (Domstolen får göra på detta sätt också i fall då föreskriften i 34 kap. 3 § 2 st BrB skall tillämpas. I dessa situationer finns dock alltid ett utdömt straff att hålla sig till.)

Ett annat praktiskt problem består i att domstolen i dom nr 2 måste göra en uppskattning av hur mycket som skall avräknas till följd av vad den dömde har undergått till följd av den tidigare påföljden. Till skillnad från en dom på fängelse eller böter, där straffmätningens värde finns uttryckt i ett antal i olika enheter, är det nästintill omöjligt att ge någon vägledning för vad övervakning,

föreskrifter och olika vårdinslag etc. skall motsvara i form av ett frihetsberövande vid en avräkning. Problemen accentueras av att de olika inslagen i påföljden endast delvis har verkställts och att den tidigare domen kan vara en konsumtionsdom. Ett undanröjande av en sådan dom kommer att avse samtliga brott för vilka konsumtionsdom har meddelats. Risken är att domstolen i det senare domstillfallet inte gör någon avräkning, varvid hela den tidigare brottsligheten kommer att beaktas vid straffmätningen i den nya gemensamma domen. Detta är givetvis ett problem om man anser att enhetlig rättstillämpning och proportionalitet är viktiga intressen vid påföljdsbestämning.

Från *rättsvisesynpunkt* kan lösningsalternativet undanröjande och utdömmande av en ny gemensam dom leda till problem på två sätt, vilka båda aktualiseras då den nya brottsligheten består i återfall. För det första uppstår ett problem med straffmätningen. Om den nya brottsligheten föranleder domstolen att undanröja den tidigare utdömda påföljden, skall en ny gemensam påföljd bestämmas. Eftersom det är fråga om en gemensam påföljd måste en straffskala för den samlade brottsligheten skapas. Även om det inte framgår explicit av lagtexten skall domstolen i dessa situationer använda de allmänna bestämmelserna om konstruktion av straffskala vid flerfaldig brottslighet. Om asperationsprincipen används när straffskalan för den flerfaldiga brottsligheten fastställs kommer straffmätningen att vara begränsad på den abstrakta nivån. Av vad vi i det föregående har sagt om principen om mängdreduktion vid straffmätningen följer därför, att om intresset av att kunna rangordna brottskombinationer inom den tillämpliga straffskalan prioriteras framför intresset av strikt proportionalitet, skall asperation få genomslag även på den konkreta nivån, dvs. vid straffmätningen. Konsekvensen blir att mängdreduktion kan komma att göras trots att det i teknisk mening är fråga om återfall. Som redan nämnts är det i den svenska konkurrensläran i och för sig ingen nyhet att mängdreduktion kan komma att ges vid straffmätningen trots att det är fråga om återfallsbrottslighet. Vad som emellertid skiljer denna situation från t.ex. den som följer av BrB 34 kap. 3 § 2 st BrB är att den nya brottsligheten (återfallet) kan vara begången långt efter meddelandet av den första domen och också långt efter tidpunkten då den tidigare påföljden började verkställas. Så länge som det är möjligt att undanröja en tidigare påföljd kommer asperationsprincipen alltså att tillämpas vid straffmätningen.

Huruvida domstolar i praktiken anpassar straffmätningen i nu diskuterade situationer efter asperationsprincipen går inte att uttala

sig om. De praktiska problemen med att dels uppskatta straffvärdet av den tidigare brottsligheten, dels bedöma hur mycket den redan verkställda delen av den tidigare påföljden skall motsvara vid en avräkning, leder till att det i domskäl sällan går att utläsa vilka eventuella reduktionseffekter som följer av att straffskalan är begränsad. Utifrån ett rättviseperspektiv går det emellertid inte att bortse från att det finns ett inneboende principiellt problem med konstruktionen med en ny gemensam dom i efterhand, eftersom det innebär att mängdreduktioner görs även om den nya brottsligheten utgör återfall.

Ett väl så viktigt problem är att återfall kan komma att tillmätas en alltför stor roll vid påföljdsbestämningen. Att den nya brottsligheten utgör återfall kan dels påverka påföljdsvalet i den senare domen, dels föranleda att hela påföljden från den första domen undanröjs och omvandlas till fängelse. De icke frihetsberövande påföljderna har därigenom återgått till att bli ett slags anstånd med verkställighet av fängelsestraff. Om den dömde dessutom skulle ha begått brottet under det att han eller hon är villkorligt frigiven från ett tidigare straff, kan den villkorligt medgivna friheten komma att förverkas. Det måste starkt ifrågasättas om detta är lämpligt och förenligt med principerna om straffvärdeproportionalitet och humanitet vid påföljdsbestämningen.

Det finns således ett behov av att minimera, eller i vart fall strama upp, reglerna kring undanröjande.

Det kan tilläggas att som argument för ett undanröjande det ibland har anförts att det annars, dvs. om undanröjande inte sker, kommer att löpa mer än en prøvotid när den dömde har frigivits villkorligt från det särskilt ådömda fängelsestraffet och att detta utgör ett problem. Normalt uppstår emellertid knappast några svårigheter med dubbla prøvotider. I vart fall är de mindre än de problem som kan följa med undanröjanden.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR

2008-02-

Straffnivåutredningen

Ju 2007:04

Utredningssekreterare

Linda Palmenäs

Gråbrödersgatan 2, 4 tr.

211 21 Malmö

Telefon 040-661 67 38

Mobil 070-757 52 34

Telefax 040-611 85 39

E-post linda.palmenas@justice.ministry.se

Förfrågan om straffnivån för allvarliga våldsbrott i XX

Straffnivåutredningen (Ju 2007:04) är en statlig utredning som tillsattes av den svenska regeringen i mars 2007. Särskild utredare är expeditionss- och rättschefen Anders Perklev. Utredningens huvudsakliga uppdrag är att överväga och föreslå förändringar i den svenska strafflagstiftningen, i syfte att åstadkomma en skärpt syn på allvarliga våldsbrott.

Som en del i utredningsarbetet önskar utredningen ta del av uppgifter om hur allvarliga våldsbrott, och då framför allt misshandel av allvarlig karaktär, bestraffas i några andra europeiska länder. Vi vänder oss därför till Er med en förfrågan om rättsläget och den praktiska rättstillämpningen i XX.

Skillnaderna i de rättsliga systemen och reglerna för verkställigheten av straff mellan olika länder gör att det är extremt svårt att jämföra den faktiska straffnivån. För att få en så rättvisande bild som möjligt har vi därför valt att ta upp tre exempel med relativt vanliga brotts typer. Vad vi är intresserade av att jämföra är vilken faktisk strafftid som gärningsmannen måste avtjäna i anstalt efter att ha begått något av de nedan beskrivna exemplen på allvarliga våldsbrott.

För alla exemplen gäller följande förutsättningar. Gärningsmannen är en man som har fyllt 21 år och inte tidigare har straffats för allvarliga våldsbrott. Offret är en vuxen man.

Exempel 1. Grov misshandel. Efter en ordväxling utanför en bar slår gärningsmannen offret till marken med ett knytnävsslag och sparkar därefter honom uppreparande gånger, bland annat i huvudet, medan offret försvarslös ligger ned. Offret får skador i form av blåmärken och blödningar samt en fraktur på ena armen. Skadorna kräver behandling. Offret blir dock helt återställt och får alltså inte några bestående men. Gärningsmannen döms för att uppsåtligen ha orsakat offret dess skador.

Exempel 2. Dråp. Gärningsmannen och offret, som är bekanta med varandra, befinner sig i en lägenhet. Efter ett hastigt uppkommet bråk mellan dem får gärningsmannen tag i en kökskniv som han stöter i offrets bröst. Offret avlider av knivsticket. Gärningsmannen döms för att uppsåtligen, i hastigt mod, ha dödat offret.

Exempel 3. Grovt rån. Gärningsmannen, som är beväpnad med ett skarpladdat vapen, beger sig till en mindre livsmedelsbutik strax före stängningstid. Offret arbetar ensam som kassapersonal i butiken. Genom att hota med vapnet förmår gärningsmannen offret att lämna över dagskassan. Innan gärningsmannen lämnar butiken bakbinder han offret och förser denne med munkavle.

Rättsläget i Sverige

I svensk rätt döms den som tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta, eller försätter honom eller henne i vanmakt eller något annat sådant tillstånd, för *misshandel* till fängelse i högst två år. Om brottet är att anse som grovt döms för *grov misshandel* till fängelse i lägst ett och högst tio år. Vid bedömningen av huruvida brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.

Den som uppsåtligen berövar annan livet döms för *mord* till fängelse i tio år eller på livstid. Om brottet är mindre allvarligt döms för *dråp* till fängelse i minst sex och högst tio år.

Den som stjälar genom att utöva våld eller hota någon döms för *rån* till fängelse i lägst ett och högst sex år. Om brottet är att anse som grovt döms för *grovt rån* till fängelse i lägst fyra och högst tio år. Vid bedömningen av huruvida brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningsmannen har tillfogat offret svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller om han eller hon annars har visat synnerlig råhet eller på ett hänsynslöst sätt har utnyttjat den rånades skyddslösa eller utsatta ställning.

Den som döms till fängelse i Sverige blir som regel villkorligt frigiven och får lämna anstalten när han eller hon har avtjänat två tredjedelar av straffet, dock minst en månad. Efter den villkorliga frigivningen gäller en prøvotid som motsvarar den strafftid som återstår vid frigivningen, dock minst ett år. Om den dömde begår nya brott under prøvotiden kan den villkorligt medgivna friheten förverkas.

Enligt svensk rätt skulle gärningsmannen enligt *exempel 1* sannolikt dömas för grov misshandel till fängelse ett år och sex månader. Han skulle behöva avtjäna två tredjedelar av straffet i anstalt och där-efter bli villkorligt frigiven, alltså efter ett år. Enligt *exempel 2* skulle gärningsmannen sannolikt dömas för dråp till fängelse i sju år. Han skulle frigives villkorligt efter två tredjedelar av strafftiden, dvs. efter fyra år och åtta månader. I *exempel 3* skulle gärningsmannen sannolikt dömas för grovt rån till fängelse i fyra år. Han skulle frigives villkorligt efter två tredjedelar av strafftiden, dvs. två år och åtta månader.

Förfrågan

Det skulle vara av stort värde för Straffnivåutredningen om Ni ville föröka uppskatta hur de situationer som anges i ovanstående exempel skulle bedömas enligt lagstiftningen i Ert land. Vi är alltså intresserade av dels vilket straff som skulle dömas ut, dels vilken strafftid som den dömde faktiskt skulle behöva avtjäna (under förutsättning att han iakttar normal skötsamhet). Syftet är att kunna jämföra den faktiska nivån på ingripandet mellan olika länder.

Om Ni därutöver, på motsvarande sätt som ovan, har möjlighet att kortfattat redogöra för de tillämpliga rättsreglerna i Ert land är vi tacksamma.

Då utredningen har en begränsad tid till sitt förfogande för att avsluta sitt arbete, är vi tacksamma om Ni redovisar uppgifterna senast den 31 mars 2008. Uppgifterna kan tas emot per post, e-post eller telefax och ställs till undertecknad utredningssekreterare. Utredningens adress och övriga kontaktuppgifter finns i brevhuvudet.

Kontakta oss gärna om något är oklart i frågeställningen eller om Ni har andra frågor.

Med vänlig hälsning

Linda Palmenäs
Utredningssekreterare

Statens offentliga utredningar 2008

Kronologisk förteckning

1. Barlastvattenkonventionen – om Sveriges anslutning. N.
2. Immunitet för stater och deras egendom. UD.
3. Skyddet för den personliga integriteten. Bedömningar och förslag. Ju.
4. Omreglering av apoteksmarknaden. S.
5. Könsdiskriminerande reklam. Kränkande utformning av kommersiella meddelanden. IJ.
6. Fastighetsmäklaren och konsumenten. Ju.
7. Världsklass! Åtgärdsplan för den kliniska forskningen. U.
8. Bidrag på lika villkor. U.
9. Transportinspektionen. En myndighet för all trafik. + Bilagor. N.
10. 21+1→2. En ny myndighet för tillsyn och effektivitetsgranskning av socialförsäkringen. S.
11. Frihet för studenter – om hur kår- och nationsobligatoriet kan avskaffas. U.
12. Finansiella sektorn bär frukt. Analys av finansiella sektorn ur ett svenskt perspektiv. Fi.
13. Bättre kontakt via nätet – om anslutning av förnybar elproduktion. + Annex: Grid issues for electricity production based on renewable energy sources in Spain, Portugal, Germany, and United Kingdom. N.
14. Timmar, kapital och teknologi – vad betyder mest? En analys av produktivitetsutvecklingen med hjälp av tillväxtbokföring. Fi.
15. LOV att välja – Lag Om Valfrihetssystem. S.
16. Förtursförklaring i domstol. Ju.
17. Frivux – valfrihet i vuxenutbildningen. U.
18. Evidensbaserad praktik inom social tjänsten – till nytta för brukaren. S.
19. Att slutförvara långlivat farligt avfall i undermarksdeponi i berg. M.
20. Patentskydd för biotekniska uppfinningar. Ju.
21. Permanent förändring. Globalisering, strukturomvandling och sysselsättningsdynamik. Fi.
22. Ett stabsstöd i tiden. Fi.
23. Konsulär katastrofinsats. UD.
24. Svensk klimatpolitik. M.
25. Ett energieffektivare Sverige + Bilaga. N.
26. Värna språken – förslag till språklag. Ku.
27. Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola + Bilagedel. U.
28. Apoteksdatalagen. S.
29. Yrkeshögskolan. För yrkeskunnande i förändring. U.
30. Forskningsfinansiering – kvalitet och relevans. U.
31. Miljödomstolarna – domkretsar – lokalisering – handläggningsregler. M.
32. Avskaffande av revisionsplikten för små företag. Ju.
33. Detaljhandel med vissa receptfria läkemedel. S.
34. Lättare att samverka – förslag om förändringar i samtjänstlagen. Fi.
35. Digital-TV-övergången. + Engelsk översättning. Ku.
36. Svenska Spels nätpoker. En utvärdering. Fi.
37. Vårdval i Sverige. S.
38. EU, allmännyttan och hyrorna. + Bilagor. Fi.
39. Framtidens polisutbildning. Ju.
40. Bredband till hela landet. N.
41. Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd + bilaga. Ju.
42. Normgivningsmakten. Expertgruppsrapport Ju.

43. Tre rapporter till Grundlagsutredningen.
Ju.
44. Transportinspektionen.
Ansvarslag för vägtrafiken m.m. N.
45. Rapporter från en mr-verkstad. IJ.
46. Handel med läkemedel för djur. S.
47. Frågor om hyra och bostadsrätt. Ju.
48. En utvecklad havsmiljöförvaltning. M.
49. Aktiekapital i privata aktiebolag. Ju.
50. Skyddet för samhällsviktig verksamhet.
Fö.
51. Värdigt liv i äldreomsorgen. S.
52. Legitimation och skärpta behörighetsregler. U.
53. Styra rätt! Förslag om Sjöfartsverkets organisation. N.
54. Obligatorisk arbetslöshetsförsäkring. A.
55. Kustbevakningens rättsliga befogenheter. Fö.
56. Mångfald som möjlighet. Åtgärder för ökad integration på landsbygden. Jo.
57. Skattelättnader för hushållstjänster. Fi.
58. Egenansvar – med professionellt stöd. IJ.
59. Föreningsfostran och tävlingsfostran.
En utvärdering av statens stöd till idrotten. Ku.
60. Personnummer och samordningsnummer.
Fi.
61. Krisberedskapen i grundlagen.
Översyn och internationell utblick.
Expertgruppsrapport Ju.
62. Myndighet för miljön
– en granskning av Naturvårdsverket. M.
63. Förstärkt skydd för företagshemligheter.
Ju.
64. Kontinuitet och förändring. + Lättläst + Daisy. Ku.
65. Sekretess och offentliga biträden i utlänningsärenden. Ju.
66. Arbetsförmåga?
En översikt av bedömningsmetoder i Sverige och andra länder. S.
67. Enklare redovisning. Ju.
68. Bygg – helt enkelt! M.
69. Välja fritt och välja rätt. Drivkrafter för rationella utbildningsval. Fi.
70. Slutförvaring av kärnavfall. Kärnavfallsrådets yttrande över SKB:s Fud-program 2007. M.
71. Uppföljning av kriminalvårdens effektiviseringsarbete. Ju.
72. Effektivare signaler. N.
73. Kemikalietillsyn
– organisation och finansiering. M.
74. Rätt och riktigt. Åtgärder mot felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen. Fi.
75. Ägande och förvaltning av hyreshus. Ju.
76. F-skatt åt flera. Fi.
77. Möjlighet att leva som andra. Ny lag om stöd och service för vissa personer med funktionsnedsättning. + Bilagor + Lättläst + Daisy. S.
78. Eftersök av trafikskadat vilt. En kostnad för trafikförsäkring? S.
79. Revisorers skadeståndsansvar. Ju.
80. Beskattningstidpunkten för näringsverksamhet. Fi.
81. Stalkning – ett allvarligt brott. Ju.
82. Vägen tillbaka för överskuldsatta. Ju.
83. Avgifter inom arbetslöshetsförsäkringen. A.
84. Alkolås för rattfyllerister och körkortspröv i privat regi. N.
85. Straff i proportion till brottets allvar. Ju.

Statens offentliga utredningar 2008

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Skyddet för den personliga integriteten.
Bedömningar och förslag. [3]
- Fastighetsmäklaren och konsumenten. [6]
- Förtursförklaring i domstol. [16]
- Patentskydd för biotekniska uppfinningar.
[20]
- Avskaffande av revisionsplikten för små
företag. [32]
- Framtidens polisutbildning. [39]
- Människohandel och barnäktenskap – ett för-
stärkt straffrättsligt skydd+ bilaga. [41]
- Normgivningsmakten.
Expertgruppsrapport XI. [42]
- Tre rapporter till Grundlagsutredningen. [43]
- Frågor om hyra och bostadsrätt. [47]
- Aktiekapital i privata aktiebolag. [49]
- Krisberedskapen i grundlagen.
Översyn och internationell utblick.
Expertgruppsrapport. [61]
- Förstärkt skydd för företagshemligheter. [63]
- Sekretess och offentliga biträden i utlännings-
ärenden. [65]
- Enklare redovisning. [67]
- Uppföljning av kriminalvårdens effektiviser-
ingsarbete. [71]
- Ägande och förvaltning av hyreshus. [75]
- Revisorers skadeståndsansvar. [79]
- Stalkning – ett allvarligt brott. [81]
- Vägen tillbaka för överskuldssatta. [82]
- Straff i proportion till brottets allvar. [85]

Utrikesdepartementet

- Immunitet för stater och deras egendom. [2]
- Konsulär katastrofinsats. [23]

Försvarsdepartementet

- Skyddet för samhällsviktig verksamhet. [50]
- Kustbevakningens rättsliga befogenheter. [55]

Socialdepartementet

- Omreglering av apoteksmarknaden. [4]
- 21+1→2. En ny myndighet för tillsyn
och effektivitetsgranskning av social-
försäkringen. [10].
- LOV att välja – Lag Om Valfrihetssystem. [15]
- Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten
– till nytta för brukaren. [18]
- Apoteksdatalagen. [28]
- Detaljhandel med vissa receptfria läkemedel.
[33]
- Vårdval i Sverige. [37]
- Handel med läkemedel för djur. [46]
- Värdigt liv i äldreomsorgen. [51]
- Arbetsförmåga?
En översikt av bedömningsmetoder i
Sverige och andra länder. [66]
- Möjlighet att leva som andra. Ny lag om stöd
och service för vissa personer med
funktionsnedsättning. + Bilagor + Lättläst
+ Daisy. [77]
- Eftersök av trafikskadat vilt. En kostnad för
trafikförsäkringen. [78]

Finansdepartementet

- Finansiella sektorn bär frukt.
Analys av finansiella sektorn ur ett svenskt
perspektiv. [12]
- Timmar, kapital och teknologi
– vad betyder mest?
En analys av produktivitetsutvecklingen
med hjälp av tillväxtbokföring. [14]
- Permanent förändring.
Globalisering, strukturomvandling
och sysselsättningsdynamik. [21]
- Ett stabbsstöd i tiden. [22]
- Lättare att samverka
– förslag om förändringar i samtjänstlagen.
[34]
- Svenska Spels nätpoker. En utvärdering. [36]

EU, allmännyttan och hyrorna.
+ Bilagor. [38]
Skattelättnader för hushållstjänster. [57]
Personnummer och samordningsnummer. [60]
Välja fritt och välja rätt. Drivkrafter för
rationella utbildningsval. [69]
Rätt och riktigt. Åtgärder mot felaktiga ut-
betalningar från välfärdssystemen. [74]
F-skatt åt flera. [76]
Beskattningsstidpunkten för näringsverksam-
het. [80]

Utbildningsdepartementet

Världsklass! Åtgärdsplan för den kliniska
forskningen. [7]
Bidrag på lika villkor. [8]
Frihet för studenter – om hur kår- och
nationsobligatoriet kan avskaffas. [11]
Frivux – valfrihet i vuxenutbildningen. [17]
Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola
+ Bilagedel. [27]
Yrkeshögskolan. För yrkeskunnande i
förändring. [29]
Forskningsfinansiering – kvalitet och
relevans. [30]
Legitimation och skärpta behörighets-
regler. [52]

Jordbruksdepartementet

Mångfald som möjlighet. Åtgärder för ökad
integration på landsbygden. [56]

Miljödepartementet

Att slutförvara långlivat farligt avfall i under-
marksdeponi i berg. [19]
Svensk klimatpolitik. [24]
Miljödomstolarna – domkretsar – lokalisering
– handläggningsregler. [31]
En utvecklad havsmiljöförvaltning. [48]
Myndighet för miljön
– en granskning av Naturvårdsverket. [62]
Bygg – helt enkelt! [68]
Slutförvaring av kärnavfall. Kärnavfallsrådets
yttrande över SKB:s Fud-program 2007.
[70]
Kemikalietillsyn
– organisation och finansiering. [73]

Näringsdepartementet

Barlastvattenkonventionen – om Sveriges
anslutning. [1]
Transportinspektionen. En myndighet för
all trafik. + Bilagor. [9]
Bättre kontakt via nätet – om anslutning
av förnybar elproduktion.
+ Annex: Grid issues for electricity
production based on renewable energy
sources in Spain, Portugal, Germany, and
United Kingdom. [13]
Ett energieffektivare Sverige + Bilaga. [25]
Bredband till hela landet. [40]
Transportinspektionen. Ansvarslag för
vägtrafiken m.m. [44]
Styra rätt! Förslag om Sjöfartsverkets
organisation. [53]
Effektivare signaler. [72]
Alkolås för rattfyllerister och körkortspröv
i privat regi. [84]

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Könsdiskriminerande reklam.
Kränkande utformning av kommersiella
meddelanden. [5]
Rapporter från en mr-verkstad. [45]
Egenansvar – med professionellt stöd. [58]

Kulturdepartementet

Värna språken – förslag till språklag. [26]
Digital-TV-övergången.
+ Engelsk översättning. [35]
Föreningsfostran och tävlingsfostran.
En utvärdering av statens stöd till idrotten.
[59]
Kontinuitet och förändring. + Lättläst +
Daisy. [64]

Arbetsmarknadsdepartementet

Obligatorisk arbetslöshetsförsäkring. [54]
Avgifter inom arbetslöshetsförsäkringen. [83]